

A large, stylized red letter 'B' with a white outline, set against a background of fine, diagonal hatching. The letter has a dynamic, calligraphic feel with a long, sweeping tail on the right side.

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1993. 1. SZÁM
MÁRCIUS

A large, stylized red letter 'Z' with a white outline, set against a background of fine, diagonal hatching. The letter has a dynamic, calligraphic feel with a long, sweeping tail on the right side.

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja az Igazságügyi Minisztérium
Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizenkettedik évfolyam 1. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

DR. ESTÓK JÓZSEF,
DR. FEKETE MIHÁLY,
GARAMI LAJOS,
MEZŐ LÁSZLÓ,
DR. NAGY FERENC,
PADOS JÓZSEF,
SCHNEIDER GYULA,
VESZELKA VENDEL,
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Csere László, dr. Csordás Sándor, Fejes
Imre, dr. Lőrincz József, Németh Gyula,
Vincze Tamás, Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

Bp. V.,

Nagysándor József u. 4. 1054.

Telefon és telefax: 112-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Cinke András, nevelő a Sopronkőhídi Fegyház és Börtönben, *Huszár László*, nevelő a Budapesti Fegyház és Börtönben, *Jákó Lajos*, nevelő a Baracska Börtön és Fogházban, *dr. Kövér Ágnes* tudományos kutató az Országos Kriminológiai és Kriminológiai Intézetben, *dr. Mezey Barna* egyetemi docens, ELTE Állam- és Jogtudományi kar magyar állam- és jogtörténeti tanszék, *dr. Nagy Ferenc* tanszékvezető egyetemi docens, JATE Állam- és Jogtudományi kar, *Orbán Károly* újságíró, a BörtönÚjság munkatársa, *dr. Sereg Pál*, az Országos Parancsnokság önálló jogi osztályának vezetője, *Szabó Mihály*, az MH Módszertani Szemle szerkesztője, *Szalai Imréné*, főelőadó az Országos Parancsnokság kutatásszervezési és nemzetközi kapcsolatok önálló osztályán, *dr. Szalai László*, biztonsági osztályvezető a Fővárosi Bv. Intézetben, *dr. Székely János* kandidátus, *Vincze Tamás* nyugállományú bv. ezredes.

A fotókat *Csatorday Zoltán* készítette.

A folyóirat előfizethető az MNB 235-90-164-5010 számú csekkszámán
vagy a szerkesztőségben.

Előfizetési díj egy évre 200 forint.

Készült a BV KEI Nyomdában

Felelős vezető:

Machács István

Jogállamban

Alkotmány • Szabadságelvonás • Büntetés-végrehajtás

A szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciók és eljárási kényszerintézkedések, valamint ezek végrehajtásának alkotmányjogi szempontú vizsgálata hazai jogirodalmunk eddig igencsak elhanyagolt területe. Jelen tanulmány szerzője épp ezen kérdéskörrel foglalkozik a magyarországi helyzet és a nemzetközi kitekintés, elsősorban a német felfogás és egyes szövetségi alkotmánybíróági döntések, szabályozási megoldások bemutatásával. A jogállamiság, az alkotmányosság jelenkori német koncepciója ugyanis mintát, kulcsot adhat kezünkbe ezen témakör elméleti és gyakorlati összefüggéseinek megértéséhez, figyelemmel a történeti aspektusra is. A jogállam fogalmát a német liberalizmus államelmélete használta először, gyökerei pedig már a kanti észjogban felfedezhetők.

A jogállamiság fogalma

1. A hatályos magyar alkotmány hazánkat független, demokratikus *jogállamnak* minősíti [2. § (1) bek.]¹ A jogállam fogalmát a legutóbbi időszakban a szaksajtóban is elég gyakran használják, azonban több esetben anélkül, hogy annak pontos tartalmát körülírnák. *Jogállam alatt olyan jogrenden alapuló államiság értendő, amelyben minden állampolgár egyenlőségét és szabadságát, a személyiség*

integritását az államhatalom mindenhatósága ellen maga az alkotmány, a jogrend is szavatolja. Vagyis az államhatalom jogosultságait, az állampolgár alapvető jogait és kötelezettségeit az alkotmány és a törvények, jogszabályok sora állapítja meg és garantálja. A jogi garanciák kiépítése arra hivatott, hogy az államot a hatalmi önkény lehetőségétől, a jogalkotás, a jogértelmezés és a jogalkalmazás önkényességétől megfossza. A jogállamban a jognak a léte és érvényesülése az ember személyiségét és szabadságát kell hogy biztosítsa. Továbbá az állam a hatalmat csak ellenőrzés és jogállami korlátok mellett gyakorolhatja. Az államhatalom ezen kontrollját és korlátját jelenti — sok egyéb mellett — a hatalom különböző szervek közötti megosztása, de az is, hogy a végrehajtó hatalom, az államigazgatás és az igazságszolgáltatás a tevékenységét csak jogszabályokhoz kötötten és ezek által előrelátható és ellenőrizhető formában, meghatározott eljárási rend szerint folytathatja. Vagyis az eljárás nem lehet ellentétes az általános normákkal, az alkotmánnyal, a törvényekkel, és minden egyes döntés, amely valakire kötelezettséget ró vagy jogaiban megrövidít illetve korlátoz, törvényi felhatalmazást igényel.

A törvénynek a végrehajtás, a közigazgatás tevékenységét tartalmilag kell szabályoznia és nem szabad arra korlátozódnia, hogy csupán általános

alapelveket állapítson meg. Ha a végrehajtó hatalom, a közigazgatás felhatalmazása nem kellően behatárolt, akkor már nem a törvényt hajtják végre és nem a törvényhozó irányelvei szerint cselekednek, hanem helyette határoznak.²

A bírósági és más kontrollmechanizmusok biztosítják azt, hogy a jogrendszer normáit, kiváltképpen az alkotmányt és a törvényeket betartsák. A jogállami alapelvek azonban nem merülnek ki abban, hogy az állami, igazságszolgáltatási tevékenység különböző területeit és formáit jogszabályi keretek között szabályozzák, hiszen a hatalmi visszaélések és az állami önkény megakadályozását más elvek és szabályok is szolgálják.

Személyi szabadság

2. *A személyi szabadság az ember olyan alapvető joga, amelyet a civilizált országok alaptörvényei rögzítenek.* Csak példaként megemlíthető, hogy az olasz alkotmány 13. cikkének (1) bekezdése vagy a német alaptörvény 2. cikke (2) bekezdésének második mondata szerint: *„A személyi szabadság sérthetetlen.”*³ A spanyol alkotmány 17. cikke úgy fogalmaz, hogy *„Mindenkinek joga van a szabadságra. Senki sem fosztható meg szabadságától, csak a jelen cikk előírásainak betartásával és a törvényben meghatározott esetekben és formában.”* A francia alkotmány 66. cikke negatív irányból közelítve szabályozza ezt a kérdést: *„Önkényesen senki sem tartóztatható le. A bírói hatalom, az egyéni szabadság őrzője, a törvényben meghatározott módon*

*biztosítja a fenti elv tiszteletben tartását.”*⁴ Több esetben pedig a külföldi országok alkotmányai nem csupán a személyi szabadsághoz való jog keretrendelkezését tartalmazzák, hanem részletesebb szabályozást is adnak ezzel összefüggésben, kitérve az elv érvényesítése alóli kivételekre, mint ahogy a portugál alkotmány 27. cikke is.

A hatályos magyar alkotmány a XII. fejezetben az „Alapvető jogok és kötelezettségek” címszó alatt az 55. § (1) bekezdésében fogalmazza meg, hogy *„A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.”*

Az ilyen vagy ehhez hasonló rendelkezések a jogállamiság nélkülözhetetlen elvét foglalják magukban, hiszen a jogállamiság régóta ismert és elismert alapkövetelménye értelmében az államnak az ember szabadságába, jogaiba és javaiba való beavatkozásához törvényi alap és törvényi felhatalmazás szükséges. Tehát a személyi szabadságot csak alkotmányi felhatalmazásra alkotott törvény alapján és a törvényben meghatározott keretek és formák között lehet korlátozni. (A meghatározott formák egyik lényegi ismérve az, hogy a szabadságelvonás lehetővé tétele és annak tartalma tekintetében bíróság/ határozhat.)⁵

A magyar alkotmány elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme pedig az állam elsőrendű kötelessége. Alkotmányunk 8. § (2) bekezdése azt is leszögezi, hogy az

alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, azonban az alapvető jog lényeges tartalmát nem korlátozhatja. Az alapvető jogok gyakorlása eredetileg csak alkotmányerejű törvényben megállapított korlátozásnak volt alávethető, de az alkotmány ezen 8. § (3) bekezdését az 1990. évi XL. törvény hatályon kívül helyezte. Változott az alkotmányi rendelkezés 8. § (4) bekezdése is, így jelenleg az alapvető jogok gyakorlása — a tételesen felsorolt és meghatározott alapvető jogok, köztük az 55. §-ban foglalt és már idézett jog kivételével — rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején felfüggeszhető vagy korlátozható.

Ellentmondás fedezhető fel azonban a hatályos magyar alkotmány 8. § (2) és (4) bekezdése és az 55. § (1) bekezdésében foglalt szabályozás között. Az általános rendelkezések között található 8. § ugyanis épp azt rögzíti, hogy az ember alapvető jogait, így egyebek mellett a személyi szabadságra és a személyi biztonságra vonatkozó jogot is csak törvény állapíthatja meg és ezen jog lényeges tartalmát a törvény nem korlátozhatja. Sőt a 8. § (4) bekezdése értelmében a vizsgált alapvető jog gyakorlása (mint kivétel) még rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem felfüggeszhető fel vagy korlátozható. Tehát az alkotmány 8. §-ára figyelemmel például egy előzetes letartóztatásban lévő vagy végrehajtandó szabadságvesztés-büntetését töltő személy alappal hivatkozhatna arra, hogy a személyi szabadsághoz fűződő alapvető jogát, illetve annak lényeges tartalmát nem csupán korlátozták, hanem el

is vonták, jöllehet ezt a 8. § értelmében törvény sem teheti meg, még rendkívüli állapot idején sem. Ezzel szemben az alkotmány 55. §-a — a mindennapi realitást figyelembe véve — azt mondja ki, hogy a személyi szabadság és személyi biztonság alapvető joga törvény alapján megfosztható, vagyis korlátozható. E nyilvánvalóan tarthatatlan alkotmányi ellentmondás feloldása mihamarabb kívánatos lenne.

3. Az vitathatatlan, hogy a személyi szabadság elvonását, illetve korlátozását jelentik hazánkban a *büntetőeljárás-jogi kényszerintézkedések* (így többek között az őrizetbe vétel, az előzetes letartóztatás, az ideiglenes kényszergyógykezelés...), amely jogintézményekről ismeretesen a büntetőeljárásról szóló — többszörösen módosított — 1973. I. törvény rendelkezik.

A szabadságelvonó büntetőjogi szankciók (büntetések és intézkedések) anyagi jogi szabályait pedig a Btk., a módosított 1978. évi IV. törvény tartalmazza. Mindkét hivatkozott törvény előírásaiból kiderül, hogy az állam, illetve az állam nevében eljáró hatóságok milyen előfeltételekkel, milyen terjedelemben és módon avatkozhatnak be az érintett személy jogaiba, korlátozhatják, illetve vonhatják el szabadságát.

Mind a két említett normaterülettel kapcsolatban azonban még mindig akadnak ellentmondásos, az alkotmányi előírások, a nemzetközi egyezmények és a jogállamiság követelményének nem teljesen megfelelő hazai megoldások, szabályozások.

Őrizetbe vétel, előzetes letartóztatás

Az eljárásjogi kényszerintézkedések közül lényeges törvényi változtatások érintették az őrizetbe vételt és az előzetes letartóztatást. A személyes szabadságot korlátozó rendőrségi intézkedések még meglévő aggályos megoldásain⁶ túlmenően a büntetőeljárású őrizetbe vételnek az 1989. évi XXVI. törvénnyel történt módosítása az őrizet leghosszabb tartamát az addigi hetvenkét óra helyett öt napban határozta meg. Ez a módosítás egyértelműen eltért a nemzetközi egyezményekben található garanciális követelménytől, amely a bíróság döntése nélküli fogva tartás tartamának a csökkentését kívánja meg. Így nem lesz véletlen, ha a büntetőeljárású törvényünkben az őrizet leghosszabb tartamát az eredeti rendelkezésben meghatározott hetvenkét órában állapítják meg majd újból.⁷

A már hivatkozott 1989. évi XXVI. törvénynek egyértelműen pozitív vonása és a jogállamiság követelményének megfelelő volt viszont az a módosítás, amely az előzetes letartóztatás elrendelésére megteremtette a bíróság hatáskörét a büntetőeljárás nyomozási szakaszában is.

Garanciális szempontból igen jelentős nem csupán az őrizetbe vétel, hanem az előzetes letartóztatás tartamának pontos, az alkotmányi előírásnak megfelelő törvényi meghatározása. A büntetőeljárású törvény 96. §-a értelmében a bíróságoknak arra kell törekedniük, hogy az előzetes

letartóztatás a lehető legrövidebb ideig tartson. Ha a terhelt előzetes letartóztatásban van, az eljárást soron kívül kell lefolytatni. Ez a törvényi rendelkezés összhangban van az alkotmány 55. § (2) bekezdésében fellelhető előírással, amely szerint a bíró köteles az elé állított személyt meghallgatni és írásbeli indokolással ellátott határozatban szabadlábra helyezéséről vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönteni. Az előzetes letartóztatás tartamának törvényi szabályozása viszont nem teljesen problémamentes, valójában hiányzik ugyanis a letartóztatás maximális tartamának pontos és konkrét törvényi rögzítése. *A spanyol jogban* például a vizsgálati fogság tartamát illetően a legalacsonyabb első határ három hónap, míg a maximum négy év, vagy az elítélés esetében várható büntetés fele. *A német büntetőeljárású törvény* értelmében a vizsgálati fogságot nemcsak akkor kell megszüntetni, ha elrendelésének feltételei nem állnak fenn, hanem akkor is, ha a vizsgálati fogság további fenntartása az adott büntetőügy jelentőségével és a várható büntetéssel, illetve intézkedéssel nem állna arányban. A hat hónapot meghaladó vizsgálati fogságnak pedig igen komoly megszorítás vagy fontos ok megléte mellett lehet helye. Szövetségi alkotmánybírói döntés mondja ki továbbá, hogy az öt éven túli vizsgálati fogság mindenképpen alkotmányellenes abban az esetben, ha az a bűnüldözés, illetve a büntető igazságszolgáltatás elkerülhető késlekedésére vezethető vissza.

Itt szabadjon kitérni az alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglalt ellentmondásos rendelkezésre. Esze-

rint mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádat vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. Ez az alkotmányi előírás több szempontból sem tartható fenn ebben a formában és kívánatos a „nyilvános tárgyaláson” kitétel elhagyása. Ezen 57. § (1) bekezdése ugyanis nincs tekintettel a büntetőeljárás törvény 11. § (2) bekezdésére, amely szerint a bíróság a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal kizárhatja, ha ez államtitok vagy szolgálati titok megőrzése végett, illetőleg erkölcsi okból szükséges. Ennek az eljárási rendelkezésnek a fenntartása a jövőben is teljesen indokolt és szükséges.

További ellentmondás, az összhang hiánya fedezhető fel a tárgyalással kapcsolatban, hiszen a bírósági döntések nem elhanyagolható aránya nem tárgyaláson születik. Például az eljárási törvény 350. §-a szerint tárgyalás mellőzésével pénzbüntetés kiszabására, illetőleg mellékbüntetés önálló büntetésként való alkalmazására nyílik lehetőség. A 288. § (1) bekezdése értelmében a Legfelsőbb Bíróság a törvényességi óvást ülésen bírálja el.

Halálbüntetés nélkül

4. A büntetőjogi szankciókat illetően 1990 októberében a magyar Alkotmánybíróság a halálbüntetés alkotmányellenességéről hozott határozatot [23/1990. (X. 31.) AB határo-

zat]. Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a Btk.-nak és a kapcsolódó hivatkozott jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek, ezért megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét és megsemmisítette az ide kapcsolódó jogszabályi előírásokat.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jogot a nyugat-európai országok alkotmánya kifejezetten védi. Így nem véletlen, hogy sok nyugati állam alkotmányában nem csupán az élethez való jog deklarálása található meg, hanem a halálbüntetés alkalmazásának a tilalma is. Ilyen alkotmányi előírás szerepel például a német, az osztrák vagy a holland alkotmányban. Svájcban az alkotmány 65. cikkének (1) bekezdése szerint „Politikai bűncselekmények miatt halálbüntetés kiszabása tilos.” Kivételes szankcióként csak háború idején alkalmazható az alkotmány rendelkezéséből következően például a portugáloknál [24. cikk (2) bek.], a spanyoloknál (15. cikk), az olaszoknál [27. cikk (4) bek.].

A halálbüntetés alkalmazásának tilalmát kívánatos lenne az alkotmányban is kifejezésre juttatni, tekintettel több nyugati ország példájára, s főként az Alkotmánybíróság említett határozatára is.

A halálbüntetés kiiktatása után jelenleg a legsúlyosabb büntetési forma Magyarországon is az életfogytig tartó szabadságvesztés. Hazánkban mostanáig még nem, de több külföldi országban az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányszerűségét különböző okokból már kétségbe von-

ták, bár eddig kevés sikerrel.

Hazánkban a halálbüntetés hatá-
lyon kívül helyezésétől észlelhető egy-
fajta törekvés arra nézve, hogy az
életfogytig tartó szabadságvesztésnél
kizárják a szabadon bocsátás lehetősé-
gét. Egy ilyen lépés, azaz a feltételes
szabadságra bocsátás lehetőségéről
való lemondás nem csupán a büntetés-
végrehajtásban tevékenykedőket hoz-
hatja szinte lehetetlen helyzetbe,
hiszen egy nagyon lényeges eszközről
mondanának le az elítélt kedvezőbb
irányú befolyásolását, kezelhetőségét
illetően, hanem egy ilyen megoldás az
emberi méltóság követelményével, az
alkotmánnyal sem lenne összeegyez-
tethető. Egyébként pedig az életfogy-
tig tartó szabadságvesztést ismerő
országok legtöbbször (valamennyi nyugat-
európai ország) akkor is, ha ezekben
az államokban a halálbüntetés
alkalmazására nincs is lehetőség — le-
hetővé teszi a feltételes elbocsátást,
amit vagy a bíróság meghatározott (ál-
talában 15 év) időtartam letöltése
után, vagy más szerv, illetőleg kegye-
lem útján engedélyez. Tehát a halál-
büntetés kiiktatása után is min-
denképpen szükségesnek ítélem hazai
büntetőjogunkban az életfogytig tartó
szabadságvesztésből a feltételes sza-
badságra bocsátás lehetőségének fenn-
tartását.

A végrehajtás szabályai

6 5. A bíróság által kiszabott *szabad-
ságelvonó szankciók végrehajtásá-
nak alapvető szabályairól* hazánkban
viszont nem törvény, hanem *törvény-*

erejű rendelet (a módosított 1979. évi
11. sz. tvr.) rendelkezik. Nem csupán
az elméleti szakemberek körében te-
kinthető általánosnak az a vélemény,
amely elodázhatatlannak ítéli a bünte-
tés-végrehajtás átfogó törvényi szintű
kodifikációját.

Már *Berthold Freudenthal* 1909.
évi híres és útmutató rektori beszéde
óta mindinkább elismert, hogy a fog-
vatartott közjogi viszonyban áll az ál-
lammal, ezért a büntetés-végrehajtás
joganyaga is önkényes jogkorlátozások-
kat kizáró, törvényi szabályozást igé-
nyel. Ezen közjogi viszony szabá-
lyozása ugyanis elsősorban a törvény-
hozó feladata, tehát semmiképpen sem
szabad csupán az igazgatási szférának
átengedni a végrehajtás kialakítását.⁸
A németek az alaptörvényük hatályba
lépését követő több mint két évtized
során sem rendelkeztek azonban tör-
vényi szintű szabályozással a bünte-
tés-végrehajtásra vonatkozóan.
Mindez összefüggött az alkotmányjog
akkori felfogásával, az úgynevezett
különleges hatalmi viszony uralkodó
elméletével. Eszerint az elítélt speciá-
lis alávetettségi és kötelezettségi vi-
szonyban áll az állammal, és a
jogkorlátozások tartalmát és terjedel-
mét közvetlenül az általánosan elis-
mert büntetési céloktól és a
büntetés-végrehajtás feladataiból ve-
zették le. Ennek megfelelően az akkori
joggyakorlat szerint az elítéltek jogai-
nak minden korlátozása törvényes, ha
az a büntetési célok eléréséhez és a
végrehajtási intézeti viszonyok jelle-
géhez igazodóan szükséges volt.

Az elítéltek jogállásának a jogállá-
miság szempontjai szerinti elemzése
vezetett a korábbi helyzet megváltoz-

tatásához. A szövetségi alkotmánybíróság 1972. március 14-i határozata kimondta, hogy a szabadságvesztés-büntetést töltő elítéltek alapvető jogai is csak törvénnyel vagy törvény alapján korlátozhatók. Az államhatalom átfogó kötöttségének, behatároltságának ellentmondana, ha a büntetés-végrehajtás során az elítéltek alapvető jogok tetszés vagy mérlegelés szerint korlátozhatóak lennének. Az elítéltek alapvető jogainak korlátozás csak akkor jöhet szóba, ha az alaptörvény értékrendjével egybecsengően az a közösségi irányú cél eléréséhez elengedhetetlen és alkotmányilag előírt formák között történik.

A német alaptörvény 20. és 28. cikkeiből következően a jogállami elv az államot lehetőleg egzakt törvényi szabályozásra kötelezi a végrehajtási hatóságok beavatkozási jogosultságaira és a fogvatartottak jogainak korlátozására kiterjedően. Az úgynevezett különleges hatalmi viszony elmélete önmagában tehát már nem szolgáltathat jogcímet az elítéltek jogaiba való beavatkozáshoz, és a jogok korlátozása a végrehajtási intézmények és a büntetőjogi büntetés céljaival már nem legitimálható. Ez azt jelenti, hogy a fogvatartottak jogállása a szabad polgártól csak annyiban különbözik illetve különbözhet, amennyiben a törvény kifejezett eltéréseket ír elő. Erre figyelmeztet az 1976. március 16-i és 1977. január 1-jén hatályba lépett német büntetés-végrehajtási törvény 4. § (2) bekezdésének első mondata. „A fogvatartott szabadsága e törvényben előírt korlátozásoknak vetendő alá.” Eme — általános beavatkozási felhatalmazást tartalmazó —

törvényi rendelkezés a jogállami elv formális oldalát jelenti. Matriális tekintetben a szabadságelvonás végrehajtása során az elítélttel szemben alkalmazott jogkorlátozásoknak a *szükségesség és az arányosság elveinek* kell megfelelniük és az érintett alapvető jog lényeges tartalma — ha az alkotmányjogilag egyáltalán korlátozható — nem sérthető.⁹ A német büntetés-végrehajtási törvény 4. § (2) bekezdésének második mondata kapcsolódik ehhez a problémakörhöz: *„Amennyiben a törvény külön szabályozást nem tartalmaz, a fogvatartottal szemben csak olyan korlátozások alkalmazhatók, amelyek a biztonság fenntartásához vagy az intézeti rend súlyos zavarának elhárításához elengedhetetlenek.”*

A nem előrelátható kivételes esetekre vonatkozik a fenti flexibilis generális rendelkezés, amely — kivételes jellege és a jogállami meghatározottsági követelmény miatt — a gyakorlatban szorosan értelmezendő. Kétség esetén tehát abból kell kiindulni, hogy a szabad polgár általános jogai a fogvatartottat is megilletik, amennyiben a végrehajtási törvény ezzel összefüggésben kifejezett korlátozást nem tartalmaz.

Az elítélt jogaiba való beavatkozás behatárolása a szabadságvesztés végrehajtása alkotmányjogi problematikájának csak egy része. Több ország alkotmánya azt a követelményt is rögzíti, hogy a polgárok szociális támogatásban részesülhessenek, segítséget kapjanak az esélyegyenlőség megvalósításában, a szociális igazságtalanságok elhárításában. A hatályos magyar alkotmány 70/E. § (1) bekezdése ad

erről szabályozást: „*A Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz...*” Továbbá a 70/A. § (3) bekezdése szerint pedig „*A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.*” A fenti rendelkezések kiváltképp a társadalom azon csoportjai, egyénei számára fontosak, akik személyiségi zavar, hátrányos társadalmi helyzet miatt személyes vagy társadalmi kibontakozásukban akadályozottak. Ebbe a körbe tartoznak a fogvatartottak és a fogva tartásból elbocsátott személyek.

NSZK-ban a szövetségi alkotmánybíróóság a fenti elvből éppúgy, mint az emberi méltóság respektálásából a végrehajtás feladatát a reszocializáció alapjának megteremtéseként vezeti le. A szövetségi alkotmánybíróóság 1973. június 5-i úgynevezett Lebach-ítéletében ugyanis az elítéltnak a társadalomba történő visszailleszkedését hátráltató, a reszocializációt zavaró tényezők közé sorolta, ha egy súlyos bűncselekményről beszámoló rádió- vagy televízióadás a bűnelkövetőt azonosítva mutatja be az elbocsátás utáni vagy elbocsátás előtti közvetlen időszakban.

A büntetés-végrehajtásról rendelkező nyugati országok legtöbbszörében a *reszocializációs célkitűzés kapott megfogalmazást és uralkodó szerepet* az 1970-es évtizedben. Sőt olykor az alkotmányba is beépítettek ilyen előírást. Így például az *olasz alkotmány* 27. cikkének (3) bekezdése kimondja, hogy a büntetés nem ellenkezhet a humánus követelményével, annak az elítélt átnevelését kell megcéloznia.

Az 1978. december 27-i *spanyol alkotmány* 25. cikkében kifejezetten leszögezi, hogy a szabadságvesztés-büntetésnek és biztonsági intézkedésnek az átnevelésre és a társadalmi visszailleszkedésre kell irányulnia, továbbá tiltja a kényszermunka alkalmazását. Az 1977-ben hatályba lépett *német büntetés-végrehajtási törvény* is a reszocializáció gondolatát rögzíti a végrehajtás elsődleges céljaként (2. §), továbbá a végrehajtási alapelvek között szabályozza az integrációs elvet.¹⁰ Újabban a fogva tartással kapcsolatos hátrányok, károk elkerülését és az elbocsátás előkészítését tekintik több nyugati államban uralkodó végrehajtási feladatnak, így például Angliában, ahol az *emberséges elszigetelés* vagy *pozitív őrizet* megjelölésekkel lehet találkozni. A humánus elkülönítés valóban fontos végrehajtási feladat, de igen kétséges az ilyen feladatokat a végrehajtás fő céljainak tekinteni.

Az elméleti megnyilatkozásoktól részben eltérően a gyakorlatban a korábbi reszocializációs végrehajtás folytatódik a legtöbb nyugati országban, csak kisebb hangsúlyeltolódásokkal. Ez érthető is, hiszen a reszocializáció megfelelő megvalósítása a társadalom védelmét is szolgálja, mindez közvetlen érdek, nevezetesen, hogy a büntetett ne károsítsa polgártársait vagy a közösséget. Tehát a *büntetés végrehajtásának racionális, azaz speciálpreventív célokot kell szolgálnia, vagyis az elítélt társadalomba való integrálásának az elősegítését*, de lehetőleg az elítélt közreműködésével.

Közvetlenül és kifejezetten a büntetés-végrehajtásra vonatkozó rendel-

kezés — az előbbieken túlmenően — kevés található a nyugati államok alkotmányában. Jobbára az emberi méltóságot sértő büntetések alkalmazásának a tilalma fogalmazódik meg. A svájci alkotmány 65. cikkének (2) bekezdése szerint „*A testi büntetések tilosak.*” A spanyol alkotmány 15. cikke értelmében senkit sem lehet „*kínzásnak vagy kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.*” Lényegében azonos rendelkezést olvashatunk a portugál alkotmány 25. cikkének (2) bekezdésében, de a magyar alkotmány 54. § (2) bekezdésében is: „*Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni...*” (Az 1988. évi 3. sz. törvényerejű rendelettel egyébként már elfogadtuk és kihirdettük a kínzás és más megalázó, embertelen, kegyetlen büntetés illetve bánásmód elleni nemzetközi egyezményt.)

Az olasz alkotmány 13. cikkének (4) bekezdése azt írja elő, hogy „*A szabadságukban bármilyen módon korlátozott személyekkel szemben alkalmazott fizikai vagy pszichikai erőszak büntetendő.*” A szabadságukban korlátozott személyeket megillető ezen alkotmányi védelem nyilvánvalóan vonatkozik a fogvatartottakra is.

Az alkotmány idézett rendelkezésén túlmenően az olasz alkotmánybíróság több figyelemre méltó — büntetőjogi szankciókat, büntetés-végrehajtást érintő — döntést hozott. Ezek közül példaként megemlítendő, hogy a pénzbüntetésből az elítélt fizetésképtelensége esetében a kifizetés elhalasztásának vagy a részletekben

történi fizetésnek az engedélyezése nem sérti az olasz alkotmány 3. cikkében foglalt egyenlőség alapelvét. A helyettesítő szabadságvesztés, amely az elítélt fizetésképtelensége esetében a nem teljesített, a nem végrehajtott pénzbüntetés helyébe lép, viszont alkotmányellenes. A személyi szabadság a vagyoni javakkal szemben — az alkotmánynak megfelelően — nagyobb, erősebb jogi érték, így a személyi szabadság és a vagyoni értékek egymással igazából nem kicserélhető jogi javak. Tehát a pénzbüntetésnek szabadságvesztésre való átváltoztatása, illetve az erre vonatkozó szabály sérti az egyenlőség alkotmányi alapelvét, amennyiben az azonos vagy nagyon hasonló bűnösségi fokú bűncselekmények különböző jellegű és súlyú jogkövetkezményeit csak a bűnelkövető rossz gazdasági viszonyai, nincstelensége alapján állapították meg.¹¹

Egy másik olasz alkotmánybírórsági döntésnél szintén az egyenlőségi alapelvvel összefüggésben az a — megválaszolatlanul maradt — kérdés vetődött fel, hogy az egyenlőség alkotmányi alapelvét a szabadságelvonó biztonsági intézkedések körében mi szolgálja jobban: az, hogy az intézkedés minimális mértékét az elkövető személyiségéhez igazodóan a konkrét esetben a bíró állapítja meg, avagy az, hogy az elkövetett bűncselekmény súlyának megfelelően absztrakte a törvényhozó határozza meg.

Jogorvoslat

6. A magyar alkotmány 57. § (5) bekezdése értelmében „*A Magyar Köztársaság jogorvoslattal élhet az*

olyan bírói, államigazgatási vagy más hatósági döntés ellen, amely jogát vagy jogos érdekét sérti." A hazai büntetés-végrehajtásban a fogvatartottak jogorvoslati lehetősége panasz előterjesztésére terjed ki. Általános szabály az, hogy a panasszal az elítélt egyéni sérelme orvoslását kérheti a végrehajtási intézet vezetőjétől. Az ügyben az intézet vezetője 15 napon belül köteles dönteni és ha a döntéssel az elítélt nem ért egyet, panaszát a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság vizsgálja meg. Ezen döntés ellen további fellebbezésnek nincs helye.¹²

A fogvatartottak jogorvoslatával kapcsolatban a nyugat-európai szabályozás és gyakorlat áttekintése után azt lehet megállapítani, hogy az országok döntő többsége nem elégszik meg a panasz eljárás belső végrehajtási igazgatási megoldásával, hanem ezenkívül lehetőséget adnak a fogvatartottnak panaszait, jogorvoslati kérelmeik megtételére vegyes összetételű felügyelőbizottságok, az állampolgári jogok szóvivője (ombudsman), illetve bírói fórum előtt is. *Hazánkban feltétlenül indokoltnak tartom a jelenlegi helyzet megváltoztatását ebben a kérdéskörben*, hiszen a jogállamiság követelményének megfelelően elengedhetetlen a bírói felülvizsgálat lehetővé tétele meghatározott keretek között. Ezen keretre utalván elfogadhatónak találok azt a felfogást, amely szerint a legfontosabb kérdésekben (például a szabadságelvonás tartama, a jogkorlátozások meghatározása, jogkérdések eldöntése, jogorvoslat intézése) alkotmányjogi szempontból sem szabadna a bírói utat mellőzni,¹³ így a

büntetés-végrehajtás területén sem, már ami a jogorvoslat kérdéskörét illeti. Az 1966. december 16-i — hazánkban már 1976-ban ratifikált — Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány Fakultatív Jegyzőkönyvét is kihirdették az 1988. évi 24. sz. törvényerejű rendelettel. Ennek alapján lehetővé vált, hogy a fogvatartott az Emberi Jogi Bizottsághoz fordulhasson panaszával, írásos bejelentésével, amennyiben az Egyezségokmányban felsorolt valamelyik jogát megsértették és minden rendelkezésre álló belső jogorvoslatot kimerített.

A fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez járul hozzá az ellenőrzések, a felügyelet gyakorlása is. Az állami felügyeleten belül a hatályos alkotmányunk 51. § (2) bekezdése értelmében — a korábbi tényleges helyzetnek megfelelően — az ügyészség felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett.

Törvényességi felügyelet

A nemzetközi tapasztalatokból és követelményekből adódóan a büntetés-végrehajtás, illetve annak *törvényességi felügyelete* bizonyos mértékben ügyészi feladat, függetlenül az ügyészség alkotmányos helyzetétől, alárendeltségétől. Az ügyész felügyeleti tevékenysége feltételezi a rendszeres ellenőrzést, a vizsgálatot, az azonnali intézkedési jogosultságot, a bűnüldöző, igazságszolgáltató, végrehajtó szervek irányában az indítványozási jogosultságot. Csak ezek

együttes megléte jelenthet törvényeségi felügyeletet. Ez egyértelműen több, mint a belső ellenőrzés vagy önmagában a jogorvoslati fórum. Az utóbbi feladatkör főként a bíróságé, viszont csak az elítélt által sérelmezett visszaéléseket tudja elbírálni (mást nem tehet, hiszen a bírói funkcióval összeegyeztethetetlen a helyszíni vizsgálódás, tényfeltárás stb.); a többi, esetleg előforduló jogsértést már nem tudja alkotmányos helyzeténél fogva észlelni, feltárni.¹⁴

A hazai büntetés-végrehajtást érintő társadalmi kontrollnak viszont nálunk még nincs meg sem a törvényi, jogi szabályozása, ebből következően hiányzik a működő szervezete, gyakorlati tapasztalata is.

A nyugati országok legtöbbszörében a büntetés-végrehajtás társadalmi kontrolljáról a végrehajtási törvény ad szabályozást. A nyugati államok közül most az osztrák törvényi rendelkezéseket kívánom ismertetni.

Ausztriában az 1969. március 26-i — azóta többszörösen módosított — büntetés-végrehajtási törvény 18. §-a *végrehajtási bizottságról* (Vollzugs-kommission) rendelkezik a következőképpen:

18. § (1) A büntetőügyekben eljáró minden tartományi bíróság székhelyén egy olyan bizottságot kell alakítani, amelynek meg kell győződnie a büntetés-végrehajtás, különösen pedig az elítéltekkel történő bánásmód előírásainak pontos betartásáról.

(2) Ez a bizottság hét bizalmi személyből áll, akik tevékenységük mind-egyik évére egy elnököt és egy elnökhelyettest választanak saját maguk közül.

(3) Bizalmi személyként csak azt szabad kirendelni, aki képes ellátni az esküdt vagy ülnök tisztét. A Szövetségi Igazságügyi Minisztérium nevezi ki azon szövetségi tartományfőnök javaslatára, ahol a bizottság székhelye van, azt a négy bizalmi személyt, akik közül legalább kettő nem állhat közszolgálatban, legalább egy pedig nő kell hogy legyen, valamint a gazdasági ügyek, illetve a Munka- és Népjóléti Minisztérium javaslatára egy-egy további személyt. Egy bizalmi személyt a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium igazgatási részlegétől kell kirendelni. A bizalmi személyek kirendelésénél olyan személyekre kell tekintettel lenni, akiktől megértés várható el a szabadságvesztés végrehajtása iránt. A kinevezés minden esetben öt évre szól.

(4) A bizottság csak az elnök és legalább további három tagja jelenlétében tevékenykedhet.

(5) A bizottságnak évente egy alkalommal, bejelentés nélkül fel kell keresnie azokat a szabadságvesztés végrehajtását szolgáló intézeteket, amelyek abban a szövetségi tartományban találhatóak, ahol a bizottság székhelye van. A bizottságokra van bízva, hogy ezen felül tesznek-e még további látogatásokat is. Az intézetek kötelesek kívánságra megadni a bizottságnak a szükséges felvilágosítást az elítéltekről, és betekintést engedni a büntetés-végrehajtás dokumentumaiba.

(6) A bizottságnak minden naptári év első negyedévében írásban jelentést kell tennie a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium részére az előző évi tevékenységéről, és amennyiben szüksé-

gesnek tartja, javaslatokat is tehet.

(7) Feladataik gyakorlása közben a bizalmi emberek a Büntető Törvénykönyv 74. § 4. pontja értelmében azonos jogállásúaknak tekintendők a köztisztviselőkkel. Mindenkiel szemben hallgatásra vannak kötelezve a tevékenységük gyakorlása közben szerzett, az érdekelt érdekében titokban tartandó észrevételeket illetően, kivéve, amikor hivatalos jelentést kell készíteniük. E kötelezettség megsértése a Büntető Törvénykönyv 301. §-a szerint büntetendő.

(8) A bizalmi személyeknek ez a tevékenysége tiszteletbeli. Ezért csupán díjazásra jogosultak az esküdt- és ülnökjegyzék-törvényben az éves

jegyzékek készítésére hivatott bizottságokban tevékenykedő bizalmi személyek díjazásáról szóló 1975. évi díjazási igényjogosultsági törvény alapján annak mindenkor érvényes megfogalmazása szerint. Az igényről való döntés a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium joga.

(9) A Szövetségi Igazságügyi Minisztérium köteles felmenteni azokat a bizalmi személyeket, akik hivatalukkal visszaélnék.

A németeknél a szövetségi büntetés-végrehajtási törvény *intézeti tanácsok* (Anstaltsbeiräte)¹⁵ létrehozatalát és működtetését írja elő.

Dr. Nagy Ferenc

Felhasznált irodalom

1. A hatályos magyar alkotmány egységes szerkezetbe foglalt szövegét lásd: Magyar Közlöny 1990. évi 84. szám, 1990. aug. 24.
2. Lásd: NSZK-ban a szövetségi alkotmánybíróóság 1958. november 12-i határozatát. In: ifj. Trócsányi László: Az alkotmánybíráskodás szervezete és működése egyes európai országokban (MTA Államtudományi Kutatások Programirodája), Budapest 1989. 149. p.
3. Az olasz alkotmány és a német alaptörvény magyar szövegét lásd Kovács István (szerk.): Nyugat-Európa alkotmányai, Budapest 1988. 316. és 386. p.
4. A francia alkotmány magyar szövegét lásd Kovács István (szerk.): Nyugat-Európa alkotmányai, Budapest 1988. 292. p.
5. Müller—Dietz, H.: Grundfragen des strafrechtlichen Sanktionensystems. Heidelberg, Hamburg, 1979. 130. s. köv. p.
6. Lásd Törő Károly: Reformtörvényeink és jogszabály-alkotásunk ellentmondásai. Valóság 1990/7. sz. 22–24. p.
7. Erre vonatkozóan már készült törvénytervezet, amelyből remélhetőleg még ebben az évben elfogadott törvény lesz. Az 1989. évi XXVI. törvényt lásd: Magyar Közlöny 1989. évi 70. sz.
8. Freudenthal előadása Die staatsrechtliche Stellung des Gefangenen címmel hangzott el. Lásd Müller—Dietz, H.: Grundfragen... i.m. 131. p.; Nagy Ferenc: A bv.-jog a nyugat-európai jogrendszerekben. Börtönügyi Szemle 1990/3. sz. l. p.
9. Müller—Dietz, H.: Vollzug freiheitsentziehender Sanktionen unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsstellung von Gefangenen bzw. Verwahrten. In: Eser, A-Kaiser, G. (Hrsg.): Deutsch-ungarisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie. Baden-Baden, 1990. 215–257. p.
10. Vö. Nagy Ferenc: A bv.-jog... i.m. 2. p.; továbbá Nagy Ferenc: A nyugatnémet büntetés-végrehajtás elvi alapjai. Jogtudományi Közlöny 1990/6. sz. 213–214. p.
11. Az olasz alkotmánybíróóság 1979. évi 131. sz. ítéletét lásd ifj. Trócsányi László: Az alkotmánybíráskodás... i.m. 203–204. p.; továbbá Molinari, F.: Das Sanktionensystem Italiens. i.m. 488–490. p.
12. Az 1979. évi 11. sz. tvr. 36. § (1) bek. f) pont, továbbá 8/1979. (VI. 30.) IM rendelet a Büntetés-végrehajtási Szabályzatról 22. §.
13. Vókó György: A büntetés-végrehajtási bírószerkepe a végrehajtás alakításában. Budapest, 1991. január 8. Kézirat.
14. Moldoványi György—Vókó György: Az ügyészség és a büntetés-végrehajtás. Budapest, 1990. december 19. Kézirat.
15. A Börtönügyi Szemle 1992/3. számában dr. Lőrincz József ír erről részletesen Társadalmi kontroll Baden-Württembergben című dolgozatában.

Negyven kérdőjel

*Hogyan látják az elítéltek? • Európai normák •
Honi állapotok*

Tavaly novemberben nevelőként szakvizsgát tettem. Az e célból készült szakmai dolgozatban megkísértem — legalább nagy vonalakban — feltérképezni a Sopronkőhidán élő elítéltek közérzetét oly módon, hogy véleményüket, álmaikat, reményeiket párhuzamba állítottam, néhol természetesen ütköztettem azokkal a törekvésekkel, amelyek a hazai büntetés-végrehajtás formálódását jellemzik, összhangban az európai ajánlásokkal. Negyven kérdésből álló kérdőívet készítettem, s a kérdések lényegében felölelték a büntetés-végrehajtás egész rendszerét, persze az engem főként érdeklő nevelés kiemelésével. Mit vártam az elítéltektől? Mindenekelőtt önkéntességet és őszinteséget. Reméltem, hogy véleményük tükrözi majd a többség és a kisebbség véleményét, jelzi a különféle megközelítési módokat. Főként azokra a témakörökre voltam kíváncsi, amelyekben a végrehajtási rendszer és az európai minimum-irányelvek összevetésekor világos, hogy változtatnunk kell.

Mindezt persze nem ismertetem a fogvatartottakkal. Sem az európai börtön-szabályokat, sem a hazai elképzeléseket. Azért sem tartottam ezt célszerűnek, mert azt akartam, hogy csak a saját véleményüket írják le, egyes kérdéseknél rövid válaszokban, másutt részletesen kifejtve álláspontjukat. Úgy gondoltam, ha örökösen alternatívákat állítok, nem érzik, hogy valóban a saját, őszinte véleményükre vagyok kíváncsi.

Hogy egyes területeket csak kevésbé érintettem, annak egyrészt az az oka, hogy túl sok kérdés kockáztatta volna a munka sikerét. Kevés olyan fogvatartott van, aki huzamosabb ideig tudna ilyen témával — akár önként is — foglalkozni. Bizonyos kérdésekhez természetesen fűztem magyarázatot, de kizárólag azzal a céllal, hogy megértsék, mit takar az adott témakör.

A lebonyolítás a következőképpen történt. A kérdőívek összeállítását követően négy csoportnál közösségi foglalkozáson ismertettem a munka célját. Azt próbáltam megértetni, hogy a jelenlegi helyzeten csak együtt tudunk eredményesen változtatni, javítani, és ehhez részükről is aktív közreműködésre van szükség. Várhatóan történnek majd olyan döntő változások, amelyek hosszabb időre meghatározzák a büntetés-végrehajtás rendszerét. Ezért célszerű véleményeik, elképzeléseik, vágyaik kifejtése. Róluk van szó, életük egy bizonyos szakaszáról, olyan környezetben, amit együtt kell kialakítanunk, mert együtt is fogunk benne élni. Természetesen felhívtam arra is a figyelmüket, hogy korántsem lesz minden úgy, ahogyan válaszaikban leírják, de a véleményük fontos, és ez most egy lehetséges fórum annak kifejtésére.

A már említett négy csoport összetétele így alakult: *első büntényes, börtönös, visszaeső és átmeneti csoport, dolgozó és nem dolgozó fogvatartottakkal.* Megkötés nem volt arról, hogy kik vehetnek részt a kérdőívek kitöltésében.

Az íveket az elítéltek szabadidejükben, a zárkában töltötték ki. Kiscsoportos foglalkozás keretében, huzamosabb ideig egy helyen a válaszadás túl fárasztó lett volna. A visszaérkezett százharmincnégy kérdőív (hiszen a zárkában bizonyára mindez többször téma volt) nyilvánvalóan jóval több fogvatartott véleményét tükrözi. Ismerkedjünk meg velük közelebbről!

Elhelyezés, életkörülmények

A megkérdezettek egyharmada tartja szükségesnek az életkörülmények gyors javítását. Egy büntetés-végrehajtási intézet befogadóképességének megállapításához több szempontot is felsoroltak. Fontos tehát az épület nagysága, a személyi állomány létszáma, őrzésbiztonság, higiéniai követelmények betartása, a szabadidős helyiségek biztosítása, a bűnözés emelkedésének figyelembevétele, a szükséges légköbméter, négyzetméter biztosítása, a bv. fokozat és végül az intézet jellege. Ezek alapján a jelenlegi intézeteket ismerve *300-tól 700 főig tartják optimálisnak az elhelyezést.* Ez pedig meghatározó vélemény, mindössze a fogvatartottak három százaléka tart „jónak” ezer fölötti létszámot egy intézetben.

Az intézetekben történő *elhelyezésnél* szerintük a *legfontosabb a bűncselekmény jellege, a nemzetiség és a szellemi színvonal.* Tíz százalékban szerepelnek egyéb szempontok, mint például az ítélet hossza, a fiatalok, az első büntényesek és a nők elkülönítése, valamint a vallás. Meglepő, hogy csupán három százalék határozta meg a lakóhely közelségét, mint elhelyezési szempontot. Nyolc százalékuk szerint a *jelenlegi helyzet jó.* Egy-két százalék tartja szükségesnek a bv. fokozat és az életkor figyelembevételét, a dolgozó és nem dolgozó intézetben belüli elkülönítését, az egészségügyi állapot, családi állapot, magatartás, fizikai erő, dohányzás, valamint az azonos nem iránti vonzódás szempontjait. Csupán négyen szeretnék, ha minden fogvatartott szabadon választhatná meg, melyik intézetben töltsé büntetését.

Csupán három százalék határozta meg a lakóhely közelségét mint elhelyezési szempontot

(A kép nem Sopronköhidán készült)

Arra a kérdésre, hogy *legyenek-e a férfiak, nők és fiatalkorúak egy intézetben, 50-50%-os válaszok érkeztek.* Mindkét álláspontot többen érvekkel támasztották alá. Azok, akik nem tartják jónak az ilyen elhelyezést, úgy gondolják, hogy túl nagy lenne a kísértés, növekedne a feszültség, a fegyelemsértések és bűncselekmények száma. Erősödne a honvágy és az elszigeteltség érzése. Erkölcsileg az ilyen elhelyezés káros lenne, a fiatalok csak bűnözni tanulnának. A másik vélekedés szerint csökkenne az agresszivitás, kevesebb lenne a fegyelemsértés, a fiatalok sok jót tanulnának, családok lehetnének együtt, jobb lehetőség nyílna a szabadidő hasznos eltöltésére, csökkenne a börtönélet káros hatása. E csoporton belül azonban *az intézeten belüli elkülönítést tíz százalék mégis szükségesnek tartja.*

A megkérdezettek 26%-a kétfős zárkát, 20% egyszemélyes zárkát, míg 16% négyfős zárkát tartana jónak. A többiek egytől nyolc személyig bármilyen elhelyezést elfogadhatónak tartanak, de az e fölöttit már károsnak és egészségtelennek, főleg az előzetesházakban.

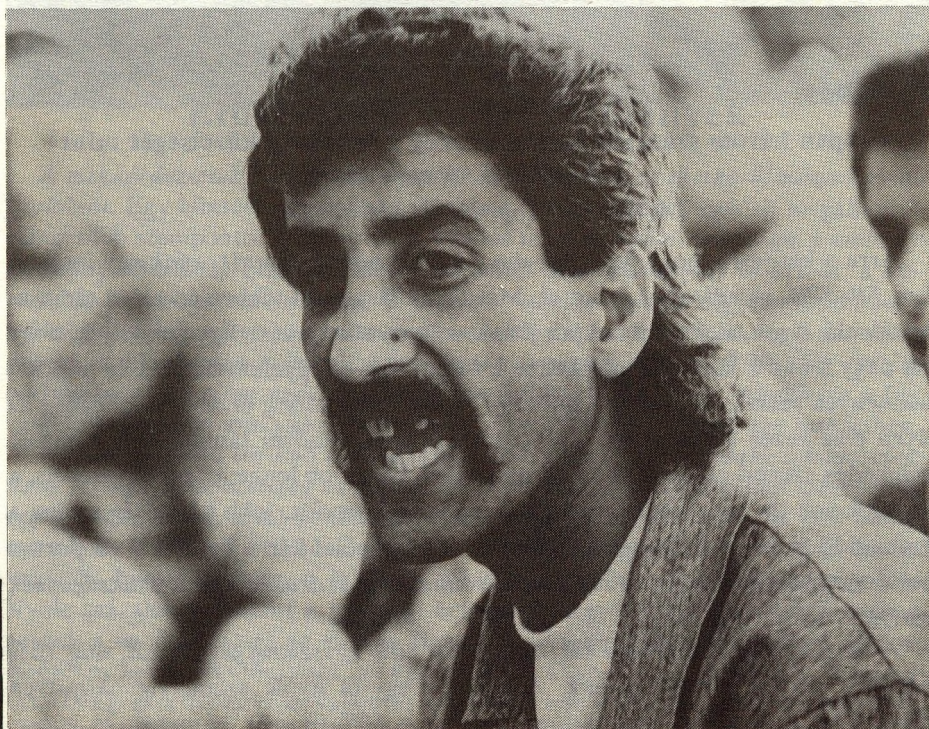
Befogadás

A befogadás légkörét a fogvatartottak 56%-a rossznak találja. Szerintük az eljárás rideg, elutasító, agresszív és hosszadalmas. A személyi állomány hangneme nem megfelelő. A meztelenre vetkőztetés, motozás idegesítő, amit csak fokoz a bizonytalanság. Elviselhetetlennek tartják a kiszolgáltatottság érzését. Rossznak ítélik a befogadást követő elhelyezési körülményeket, a nagy zsúfoltságot.

A befogadás légkörét javítaná, ha pszichológus és nevelő is jelen lenne az azonnali problémák megoldására, az idegfeszültség enyhítésére. A személyi állománytól nagyobb megértést, együttérzést, a bánásmód javítását, udvariasságot, kulturáltságot várnak. Szükségesnek tartják a zárak állapotának, az elhelyezés körülményeinek javítását.

Ezzel ellentétben a befogadás légkörét a megkérdezettek 10%-a jónak, 27%-a elfogadhatónak tartja, 6% szerint intézetenként más és más a légkör.

A fogvatartottak 37,5%-a úgy gondolja, hogy befogadáskor egyáltalán nem őszinték nevelőjükhöz, 39,5% vélekedik úgy, hogy van a fogvatartottak között

Sokan egyáltalán nem őszinték a nevelőjükhöz

őszinte is, de ez csak az egyének fele. Szerintük sok múlik a nevelő személyiségén, a környezeten.

Akik nem őszinték, azért nem bíznak a nevelőben, mert ismeretlen számukra. Inkább visszahúzódnak, mint őszinték ilyenkor. A nagyobb börtöntapasztalattal rendelkezők úgy gondolják, hogy nem érdemes őszintének lenni, mivel a nevelő a büntetés-végrehajtás érdekeit képviseli, nem kellően titoktartó, nem nyújt elég segítséget. Másrészt a nevelőt nem is érdekli a fogvatartott problémája, így rossz a kapcsolat nevelő és elítélt között. Végül többük részéről megfogalmazódott az a vélemény is, hogy a fogvatartott nem érdekelt abban, hogy őszinte legyen.

Akik úgy gondolják, hogy befogadáskor őszinték a nevelőjükhöz, ezt azért teszik, mert segítséget várnak. Itt is megfogalmazódott azonban több negatív vélemény: aki őszinte, ezt csak azért teszi, mert úgyminden kiderül. Másrészt kötelező mindent elmondani, bár ilyenkor sok a szépités. Sokan látják úgy, hogy őszinteség esetén is gyakori a passzív fogadtatás.

Részben a befogadáshoz kapcsolódik, de *teljesen új a nemzetiséggel kapcsolatos témakör*, amelyben meglepő eredmények születtek. Arra a kérdésre, hogy figyelembe kell-e venni a fogvatartottnál a nemzetiségükre jellemző vonásokat, sajátosságokat, a nemzetiségükből adódó érzelmi, erkölcsi, kulturális beállítottságukat, *a megkérdezettek 86%-a igennel válaszolt*. 6,5% szerint részben, 7,5% szerint egyáltalán nem szabad figyelembe venni. Az igennel válaszolók 79%-a szerint ezt a letartóztatást követően *azonnal* meg kell tenni mind az elhelyezésnél, mind a bánásmódnál. 8% szerint már az ítélet kiszabásánál is számolni kellene vele. 13%-uk azt gondolja, elég ha a letöltőházakban való elhelyezésnél és bánásmódnál vannak rá tekintettel.

Megfogalmazódtak indokok is: egyes nemzetiségek például nehezen kezelhetők, csak egymás között érzik jól magukat. A különböző kultúrák szerintük zavarják egymást. Minden nemzetiségnek vannak olyan tagjai, akikben többé-kevésbé él a fajgyűlölet.

A nemmel válaszolók 7,5%-a határozott meg okot is. Álláspontjuk, hogy *a törvény előtt minden ember egyforma*. A bűncselekmény jellege legyen a mérvadó. Sem az elhelyezésben, sem a bánásmódban nem alkalmazható előnyös vagy hátrányos megkülönböztetés.

Személyi jogok

A személyi jogok érvényesülésével kapcsolatos témakör szintén sok érdekes megközelítést eredményezett. Csupán a megkérdezettek 17%-a válaszolta, hogy a fogvatartottak személyi jogainak védelme érvényesül az intézetekben. 43% szerint csak részben, míg 40% szerint *ez egyáltalán nem érvényesül*.

Hogy mit értenek személyi jogokon? Különösebb rangsorolás nélkül a *kapcsolattartás szabadságát, a zárkatársak szabad megválasztását, a szabad munkavállalást fokozattól függően, intézeten belül vagy kívül, a keresmény szabad felhasználását*. Mindennapi életvitelükben a *személyes tárgyak zárkán tartásá-*

nak jogát, a vásárlási lehetőségek bővítését, az étkezés szabadságát, lehetőségei javítását, az egészségügyi ellátás szabad megválasztását, a szabadidő belátás szerinti eltöltését az intézetben. A felsorolásból nem maradhat ki a kérelmek, panaszok benyújtásának szabadsága a nevelő vagy más alkalmazott kikerülésével, a korlátlan telefonhasználat, az ügyvéddel való bármikori érintkezés, végül a másik nemmel való érintkezés lehetősége.

Akik szerint e jogok nem érvényesülnek, azok a következő okokat határozták meg: 8%-uk szerint a jelenlegi törvények gátolják a személyi jogok érvényesülését. 6% szerint a fogvatartottak nem is ismerik jogaikat. A legmeghatározóbb vélemény (43%) szerint a személyi jogok védelmét a személyi állomány gátolja. Ezt a gátat abban látják, hogy az állomány nem elég humánus, rossz a bánásmód, kevés a megértés. Szükségesnek tartanák az állomány egy részének kicserélését, mivel szerintük akadnak jó néhányan, akik nem veszik emberszámba a fogvatartottakat.

Mások szerint változó a jogok érvényesülése, intézetenként különböző módon. Itt azonban már mutatkoztak olyan vélemények is, hogy „*egyres fogvatartottak különleges jogokat formálnak maguknak és ezért érzik úgy, hogy a személyi jogai nem érvényesülnek*”, de akadnak olyan elítéltek is, akik „*annyira megtörték, elkeseredettek*”, hogy sok a vélt sérelmük.

Meglepő, hogy a személyi jogoknál egyetlen fogvatartott se vetette fel a tisztálkodás témáját, a tisztítás, takarítás problémáját. Sőt a megkérdezettek 54%-ának az a véleménye, hogy továbbra is kötelezővé kell tenni a fürdést, az ápoltságot, a megfelelő zárkarendet. Szerintük ezt már csak azért is meg kell tenni, mert így az eddig nem tisztálkodók is rászoknak az egészségesebb életre. Mindenképpen meg kell akadályozni betegségek, fertőzések elterjedését. 4% szerint ezt csak részben szabad kötelezővé tenni, a „zárkarend kialakítása lehessen egyéni”.

42%-uk véleménye, hogy a tisztálkodást és takarítást „rá kell bízni” a fogvatartott igényességére. Ennek a csoportnak 11%-a úgy gondolja, hogy a tisztálkodást mellőzőkre a közösség ösztönzően tud hatni. A válaszadók 98%-a tartja szükségesnek, hogy az intézet minden része tiszta legyen, mindössze két százalék tekinti ezt mellékesnek. Ugyancsak 2% véli azt, hogy e munkát nem a fogvatartottakkal kell végeztetni. A többiek véleménye változó. 25%-uk önként jelentkezőkkel végeztetné az intézet tisztántartását, de jutalom fejében. 8% szintén önként jelentkezőkkel látja ezt megoldottnak, de nem tart szükségesnek jutalmat. 29% pedig kijelölt és erre a munkára kötelezett fogvatartottakkal végeztetné az intézet tisztántartását.

Élelmezés, egészségügy

A hangulatot erősen befolyásoló témakörhöz értünk. A megfelelő adagok meghatározásánál a megkérdezettek 88%-a több szempont figyelembevételét tartja szükségesnek. Legfontosabbnak az általuk végzett munka jellegét tart-

A hangulatot erősen befolyásolja az élelmezés minősége

ják. Ezt követi az egészségügyi állapot, majd az életkor, aztán a vallás és végül kis mértékben a testalkat. 12% gondolja úgy, hogy mindenkinek egyforma adagot kell adni.

Az egészséges életmód, a megfelelő egészségügyi ellátás szintén fontos terület. Itt arra kértem választ, hogy kell-e foglalkozni a lelki betegségekkel és ha igen, miként. A megkérdezettek 15%-a úgy gondolja, hogy lelki betegségekkel a büntetés-végrehajtáson belül működő egészségügy ne foglalkozzon. Egy részük ezt egyenesen „felesleges” pénzkidobásnak tartja. *A meghatározó azonban az a 85%, aki fontosnak tartja a lelki betegségekkel való foglalkozást.* Elengedhetetlennek vélik *pszichológus* jelenlétét az intézetekben. Munkáját úgy képzelik el, hogy rendszeresen a körleten tartózkodjon, beszélgessen a fogvatartottakkal, valamint a nevelővel egyeztetve tartson rendszeres egyéni, csoportos és terápiás foglalkozásokat. Szükségesnek érzik ezenkívül *pszichiáter, ideg orvos, szociológus* jelenlétét. Fontosnak tartják: ha a fogvatartott nem is veszi észre hogy kezelésre lenne szüksége, a személyi állomány azért kísérje figyelemmel és folyamatosan jelezze a szakembereknek. Lelki segélyszolgálat bevezetését is elképzelhetőnek tartják. *97%-uk börtönlelkész jelenlétét hiányolja.*

Viszonyulás, kapcsolat

Nemcsak a lelki problémák kezelésében, de minden más területen is *meghatározó a fogvatartott és a személyi állomány közötti viszony.* A megkérdezettek *32%-a tartja a jelenlegi viszonyt megfelelőnek.* Van köztük aki úgy gondolja, hogy ezen nem is lehet változtatni. Akad aki tartózkodó viszonyt szeretne, sőt úgy gondolja, a jelenlegi viszony már „túl laza”, a személyi állomány nem minden esetben kapja meg a „kellő tiszteletet”. Megfogalmazódott olyan vélemény is, hogy sok fogvatartott egyszerűen „nem érdemel emberi bánásmódot”. *A válaszolók 68%-a azonban a viszony javítását tartja szükségesnek.* Előre vivő, haladást szolgáló viszonyt szeretnének, kölcsönös tisztelettel, mindkét fél részéről emberi hangnemmél, rugalmas hozzáállással, közvetlen kapcsolattal. Ami sok esetben még hiányzik. E nem megfelelő viszony létrejöttéért *a megkérdezettek 50%-a az állományt tartja felelősnek.* Szerintük rossz a szemlélet, sőt egyesek „értelmi képességeivel is gond van”. *Többször tapasztalható gyűlölet, érzéketlenség, káros előítélet, nem megfelelő hangnem.* A többiek szerint a körülmények, a személyi állomány munkafeltételeinek javítása szükséges. A hatáskörök megváltoztatását is elengedhetetlennek tartják. Többekben megfogalmazódott az a vélemény, hogy a nevelő és a fogvatartott közti viszony gyakorta azért romlik meg, mert „*a nevelő hatásköre kevés a problémák megoldásához.*” Így elkeseredéskor az első konfliktus a nevelőnél robban, holott az indulatos fellépés nem is a nevelő ellen irányul, egyszerűen az „idegesség levezetésének” egyik módja.

A feszültség növekedését látja a megkérdezettek 46%-a abban is, ha velük ellentétes nemű személyi állomány dolgozik az intézetben. Ezt főleg a körleten

tartják károsnak. A fő gondot abban látják, hogy mivel az elítélt el van zárva a másik nemtől, idegeire ez rossz hatással van. Ezzel ellentétben 29% jónak tartaná, ha több velük ellentétes nemű dolgozó, főleg nevelő lenne. Többségük szerint ez „üditőleg hatna” és talán több megértésben lenne részük. 25% szerint teljesen mindegy, milyen nemű a velük foglalkozó személyzet. A megfelelő viszony, a börtönélet minősége nem ettől függ. A fogvatartottak egymás közötti viszonya ennél meghatározóbb.

A megkérdezettek 21%-a szerint a fogvatartottak megfelelő státuszát, méltóságát, a tisztességes játékszabályokat nem lehet biztosítani. 14%-uk szerint e kívánalmak csak részben biztosíthatók. Magas szám, 65% mutatja, hogy sokan mégis megoldhatónak látják ezt a problémát, de abban, hogy a megoldás kire vár, eltérnek a vélemények. 42% úgy gondolja, hogy ezt a feladatot a személyzetnek és a fogvatartottak közösségének együttesen kell ellátnia. 20% szerint a személyi állománynak önmagának kell megoldania a problémákat. További 15% viszont ellenkezőleg, a személyzetet kizárva, egyedül a fogvatartottak közösségében látná biztosíthatónak a megoldást. Végül 5%-uk gondolja csupán, hogy az egyénnek egyedül kell megoldania gondjait, nehézségeit.

Minden véleményt és megoldási módot érvekkel támasztottak alá. Akik úgy látják, hogy biztosítható a fogvatartottak megfelelő státusza, méltósága, azoknak döntő többsége ehhez rendezett közösségi életet tart szükségesnek, amelynek kialakításához a személyi állománytól várnak segítséget. Problémákat azonban e csoport is felvet. Úgy gondolják, a személyzetnek túl sok a gondja, a fogvatartottak között pedig túl sok a „műveletlen egyén”, így nehéz a közösség kialakítása. Megoldásként többen egyfajta érdekvédelmi szervezet, a fogvatartottak intézeti tanácsa létrehozását látják szükségesnek. Egyesek megfelelően kiválasztott társaikat felügyeleti munka ellátásában is el tudják képzelni.

A rész megoldást látókban főként az ébreszt kételyeket, hogy a közösségi élethez nincsenek megfelelően kidolgozva az írott és íratlan szabályok. Ebben ők is aktív segítséget várnak a személyi állománytól. Gondot látnak abban is, hogy sok olyan fogvatartott van, akinek főként az egyéni érdeke dominál, gátolva ezzel a megfelelő közösségi érdek kialakulását.

Végül 21% szerint nem lehet biztosítani a tisztességes játékszabályokat. Ők úgy látják, hogy az intézetekben nem lehet kialakítani közösségi életet. Ami létrejön, az csupán kényszerközösség, amelyben semmi fontos dolgot nem lehet megoldani, így a státusz, a méltóság biztosítását sem. Ennek okát abban látják, hogy a fogvatartottak között is „kevés a tisztesség, a becsület, az emberség, az egymás iránti bizalom”. Sok az agresszív egyén, aki nem akar közösségben élni.

Főleg ezen agresszív alakok miatt a megkérdezettek 85%-a nem tartaná jónak, ha társaik az intézet szolgálatában egymás között fegyelmező feladatot látnának el. Döntő mértékben a visszaélésektől tartanak. Úgy gondolják, sok lenne a „vamzer, az erőszak egymás között”. „Sértőnek” érzik, ha egy fogvatartott utasít egy másikat. Ebben még a szabadulás után is gondot látnak. Az a 15%, aki ezt mégis elképzelhetőnek tartja, úgy véli, hogy önkormányzat keretében némi egymás közötti fegyelmező feladat nem okozhat problémát.

Nevelés

A fogvatartottak 92%-a szükségesnek tartja, hogy az intézetekben legyen nevelés, de 53%-uk nem tenné kötelezővé az ebben való részvételt. 8% egész egyszerűen szükségtelennek látja a nevelést. Azzal indokolják, hogy az intézetekben az egyének „kényszer hatása alatt vannak”, ilyenkor pedig a nevelés „értelmetlen”, mert főleg a visszaesőknél teljesen „eredménytelen”. Többekben megfogalmazódott az a vélemény is, hogy felnőtt embert nem nagyon lehet már nevelni.

A jelenlegi nevelésgyakorlatot a megkérdezettek 78%-a rossznak tartja. Ennek okát döntő többségük a nevelők rossz munkafeltételeiben látja. Íme, néhány vélemény: „kevés a nevelő, túl nagyok a csoportok, a nevelők kevés dologban dönthetnek önállóan, a nevelő sose ér rá, kevés idő jut a különböző foglalkozásokra, sok a nevelő munkájában az adminisztráció. Ezért aztán ha van is valami nevelés, az sem oldja meg a problémákat.”

10% szerint gondot okoz magának a nevelőnek a személye, „felfogása”, hozzáértése, pontosabban hozzá nem értése. 4% úgy érzi, a nevelés azért rossz, mert kötelező, és ami kötelező, az már csak rossz lehet.

Akik a jelenlegi nevelést mégis jónak tartják, ezt azzal indokolják, hogy így is javul az egyének „felfogása”, magatartása, műveltsége. Mivel javul az egyének alkalmazkodóképessége, könnyebbé válik visszailleszkedésük a társadalomba.

Mindkét vélekedés képviselői többféle javítási módot meghatároztak.

A nevelési csoportok létszámát például a megkérdezettek tíz-húsz fővel tartanák elfogadhatónak. Nagyobb hatáskör biztosítását tartják szükségesnek a nevelők és a büntetés-végrehajtási osztály vezetői részére. Több egyéni és csoportos foglalkozást, valamint oktatást és képzést tartanak szükségesnek. Kiemelik, hogy a nevelők csak neveléssel foglalkozzanak, munkájukat ügyintézőkkel, pszichológusokkal, szociális gondozókkal együtt végezzék. A képzésre és oktatásra megfelelő ösztönzőrendszer kidolgozását tartják szükségesnek. A nevelők munkafeltételeinek javításával nagyobb hivatástudatot, több bizalmat, türelmet, közvetlenebb kapcsolatot, jobb hozzáállást, több megértést várnak.

Munkavégzés, oktatás

A munkavégzéssel kapcsolatban jó néhány meglepő eredmény mutatkozott. *A megkérdezettek 78%-a úgy gondolja, hogy nem szabad kötelezővé tenni a munkavégzést. A felsorolt okok különbözőek. Egyesek úgy gondolják, hogy aki nem akar, az úgylis csak rosszul fog dolgozni. Mások szerint a jelenlegi munka anyagilag nincs kellően elismerve. Mutatkoznak olyan vélemények is, hogy a jelenlegi munkavégzésnek a nevelés szempontjából nincs semmi eredménye. Végül pedig akadnak, akik úgy gondolják, hogy minden fogvatartottnak szabadon kell eldöntenie, mit is kezd az intézetben eltöltött idejével.*

Akik dolgozni szeretnének, továbbra is nyereségérdekelt munkáltatást tartanának jónak. Véleményük az, hogy a munka jellege teljesen mellékes, mindegy mit végeznek — bár szívesebben dolgoznának az intézeten kívül —, csak anyagiilag a jelenleginél jobban érdekeltek legyenek, többretű munkával többet kereshessenek. 10% azért nem szeretne nyereségérdekelt munkáltatást, mert a jelenlegit sem tartja annak.

Míg a kötelező munkavégzést az elítéltek jelentős része nem tartja jónak, addig az oktatásban és a képzésben való kötelező részvételt 67%-uk szükségesnek tartja. 33%-uk persze ellenkező véleményen van, ezt azzal indokolja, hogy a jelenlegi oktatási és képzési formák hatástalanok, változtatni ezen nem lehet, megpróbálni pedig egyszerűen „felesleges pénzkidobás”. Az oktatásban és képzésben részt venni akarók 26%-a legfontosabbnak a szakmunkásképzést tartja, 10–15%-os az igény általános iskolai, középiskolai, nyelvvoktatási, betanított munkás képzési formákra vagy különféle átképzésekre. 2–6% szeretne főiskolai, zenei, gépjárművezetői, önvédelmi és számítógépes oktatást.

A megkérdezettek 56%-a gondolja úgy, hogy az oktatásban és képzésben való részvételért ugyanúgy járjon bérezés, mint a munkavégzésért. Már csak azért is fontosnak tartják, hogy különféle oktatási és képzési formákban vehessenek részt, mert 91%-uk ettől várja személyisége fejlődését. A többi 9% azon a véleményen van, hogy büntetés-végrehajtási intézetekben a személyiség semmilyen módon nem fejlődik és nem is fejleszhető.

A büntetés-végrehajtás jelenlegi rendszerét a fogvatartottak 100%-a személyiségpusztítóknak tartja. Ennek okát egyrészt az oktatási és képzési formák hiányában, másrészt (és ez a meghatározó) az intézetekben uralkodó légkörben, a szabadságvesztés-büntetés letöltésének körülményeiben látják. A megkérdezettek döntő többsége úgy érzi, hogy büntetése ideje alatt idegileg és lelkileg tönkre megy. Egyesek tartózkodóvá, pesszimistává válnak, mások agresszívák, cinikusak lesznek. Sok egyén teljesen elfásul vagy bosszállóvá válik. Szinte mindenki elveszti önállóságát, egy idő után nehezen tudnak még kis dolgokban is dönteni. Ebből következik, hogy sokkal nehezebben tudnak visszailleszkedni a társadalomba. *Meghatározó az elszigeteltség érzése, az intézetekben az egymásra való negatív hatás dominál.* 60 százalékuk ennek ellenére úgy érzi, hogy megfelelő körülmények biztosításával, a személyi állomány aktív segítségével fejleszhető a személyiség, mivel az elítéltek döntő többségében él a művelődés iránti igény.

Mindegyikük szükségesnek tartja az elszigeteltség érzésének gyors és eredményes enyhítését. Több megoldást felsorolnak. 49%-uk a rövid tartamú eltávozás, jutalom-eltávozás, kimaradás, otthon töltött szabadság lehetőségének bővítésében látja a megoldást. 9% csupán, aki az elszigeteltség érzésének csökkentéséhez különféle társadalmi szervekkel, szervezetekkel, csoportokkal való jobb és tartalmasabb kapcsolattartást tart szükségesnek. 16% ehhez a családdal, rokonsággal való korlátlan kapcsolattartást szeretne. 24% pedig a hatékonyabb nevelésben, az intézeteken belüli életkörülmények javításában látja az elszigeteltség érzésé-

nek csökkentését. 2% szerint ezt az érzést nem lehet csökkenteni.

A megkérdezettek döntő többsége azonban a társadalmat is okolja azért, hogy elszigeteltnek érzi magát. 92%-uk ugyanis úgy érzi, hogy a társadalom rossz véleménnyel van a börtönlakókról. 86%-uk szerint erről nem a fogvatartottak tehetnek. A gondot a nem megfelelő tájékoztatásban, a bizalmatlanságban, az esetenkénti megvetésben látják. Úgy érzik, a társadalom nagy része minden fogvatartottat „egy kalap alá vesz”, megpróbálja őket kirekeszteni.

A probléma megoldására elengedhetetlennek tartják a tájékoztatási rendszer gyors javítását, főleg a médiák, a sajtó részéről, mivel úgy érzik, csak a negatív kép kialakítása a meghatározó. Úgy gondolják azonban, hogy ehhez nagyobb betekintési lehetőséget kellene kapniuk a külső szervezeteknek, hogy jobban megismerjék az elítéltek életét. Mindemellett az emberektől nagyobb megértést, elnézőbb magatartást, kirekesztés helyett a visszailleszkedésben való segítségnyújtást várnak.

Ezek hiányának tudja be a megkérdezettek 31%-a azt a tényt, hogy szabadságvesztés-büntetést tölt. Szerintük ugyanis a társadalom kényszeríti őket bűnözésre, mivel másképp nem tudnak megélni. 16% a családját, hozzátartozóit,

A megkérdezettek kilencvenkét százaléka úgy érzi, hogy a társadalom rossz véleménnyel van a börtönlakókról

ismerőseit okolja azért, hogy sorsa ilyenre fordult. 8% lát bírói, ügyészi, rendőrségi túlkapást elítélésében. A legmeghatározóbb 45% *azonban kizárólag önmagát okolja azért, hogy élete egy bizonyos részét fogvatartottként éli le.*

A társadalomba való visszailleszkedést érintve azonban már változnak az arányok. Bár 45% magát okolja sorsáért, a megkérdezettek csupán 10%-a érzi úgy, hogy ezen önerejéből változtatni tud. 38%-uk a társadalomba való visszailleszkedést a család, a rokonok, ismerősök aktív segítsége nélkül elképzelhetetlennek tartja. 35% a társadalom segítségét igényli, főleg azért, mert sokuknak minden családi kapcsolata idővel, főleg érzelmi téren, megszakad.

17% érzi csupán úgy, hogy az intézetekben folyó nevelőmunka, a büntetés-végrehajtás rendszere, az utógondozói és pártfogói rendszer segítséget nyújthat a társadalomba való visszailleszkedéshez.

Azonosság és eltérés

Ezek tehát azon elképzelések, vélemények, vágyak, amelyeket a fogvatartottak a felmérésben való részvétel során kifejtettek. Összehasonlítva a fő momentumokat az európai börtön szabályokban megfogalmazottakkal, jelenlegi büntetés-végrehajtási rendszerünkkel, több azonosságot és eltérést is felfedezhetünk. Fussunk végig ezeken!

A fogvatartottak elosztása, osztályozása, elszállásolása témakörében a megkérdezettek olyan szempontokat helyeznek előtérbe, mint a szellemi színvonal és a nemzetiség. Bár a nevelést többségük fontosnak tartja, a nevelés követelményeinek megfelelő elosztást meg sem említik. Az elszállásolás témakörében csupán 20%-os az igény az egyszemélyes zárkában való elhelyezésre. (Talán mert maguk sem hisznek benne.) Hangsúlyos igény viszont a befogadási intézkedések alatti sürgős, személyes problémák gyors és kulturált intézése. A megismerés témájában azonban a fogvatartottak által megfogalmazottak, miszerint csupán 23%-uk őrzi, a tárgyyszerű információk részletes felmérése nehézségét mutatják.

Az alapelvekben megfogalmazottakkal, miszerint a szabályokat pártatlanul kell alkalmazni, nem szabad különböző szempontok alapján megkülönböztetést tenni, mereven szemben áll a megkérdezettek 86%-a, hiszen igénylik a megkülönböztetést mind az elhelyezésnél, mind a bánásmódnál, sőt az ítélkezésnél is.

A személyi jogok védelmét a fogvatartottak a törvények megváltoztatásával, a jogok jobb ismertetésével, a személyi állomány összetételének, hozzáállásának változásával látják megoldhatónak. Külső, nem a büntetés-végrehajtás felügyelete alá tartozó szerv segítségét, ennek igényét nem vetették fel.

A tisztálkodást mint kötelességet a megkérdezettek 54%-a az európai börtön szabályokkal egyetértve fontosnak tartja.

Az élelmezés témakörében csupán 12%-os az a vélemény, amely — eltérően a szabályokban megfogalmazottaktól — nem tartja szükségesnek az életkor, az egészségügyi állapot, a vallás és a munka jellegének figyelembevételét.

Az egészségügyi ellátás területén szintén csak 15%-uk nem tartja szükségesnek a pszichiátriai diagnosztizálást, a szellemileg abnormális állapotok kezelését.

A személyzettel való viszony javítását látja szükségesnek a fogvatartottak 68%-a. Ezen belül 50% a személyi állomány megváltozásában, míg mások az állomány munkafeltételeinek javításában keresik a megoldást. Ha ezt vesszük figyelembe, akkor az európai börtön szabályokban a személyzettel kapcsolatosan előírt kívánalmak eléréséhez sok tennivalónk marad.

Azt a szempontot azonban, miszerint ösztönözni kell a fogvatartottakkal ellentétes nemű személyi állomány alkalmazását, a megkérdezettek 29%-a tartja csak szükségesnek. A fogvatartottak megfelelő státuszának biztosítását, méltóságát, a tisztességes játékszabályokat a megkérdezettek 15%-a a személyzet kizárásával, az általuk kialakított közösségen belül kívánja megoldani, míg 85%-uk ebben a személyi állomány aktív közreműködését várja.

Szintén *többségi vélemény, hogy a fogvatartottak egymás között semminemű fegyelmező feladatot ne lássanak el.* A szabályokban megfogalmazottakhoz hasonlóan a megkérdezettek 92%-a szükségesnek tartja a nevelést, 53%-uk azonban a részvételt önkéntes alapon képzeli el. A jelenleg folyó nevelést a megkérdezettek 75%-a nem tartja eredményesnek és főleg a feltételrendszer javítását szorgalmazza.

A fejlett nyugat-európai országok gyakorlatával ellentétben *a fogvatartottak 90%-a nyereségérdekelt munkáltatást szeretne, 78%-uk azonban ezt nem kötelező jelleggel, hanem önkéntes alapon, saját elhatározás alapján képzeli el.* Az oktatásnak és képzésnek azonban már lényegesen nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mivel 67%-uk az ebben való részvételt kötelezővé tenné, 56%-uk ezért bérezést is szükségesnek tartana. A fogvatartottak már csak azért is fontosnak tartják az oktatásban, képzésben való részvételt, mert úgy érzik, hogy nagy a börtönélet személyiségpusztító hatása. A művelődést viszont 60%-uk alkalmasnak tartja arra, hogy felébressze az igényt a megváltozásra. Ehhez azonban *elengedhetetlennek tartják a börtönélettel együtt járó elszigeteltség érzésének enyhítését.* Ennek megoldását azonban csupán 9%-uk látja a külső társadalmi szervezetekkel, intézményekkel való kapcsolatok bővítésében. Döntő többségük úgy véli, ez az érzés enyhíthető, ha minél több alkalmat kapnak az intézet rövidebb-hosszabb elhagyására. *92%-uk ugyanis úgy érzi, hogy a társadalom véleménye túlon túl rossz a börtönlakókról, hiába várnak onnan segítséget, nagyon keveset kapnak, sőt 31%-uk egyenesen a társadalmat okolja sorsásért.*

A visszailleszkedést illetően a megkérdezettek 17%-a reméli csak, hogy a nevelés ebben segíteni tud. A családtól, rokonoktól való segítségvárás a meghatározó.

Az Európai börtön szabályokban megfogalmazott cél, miszerint a börtönrendszert a nevelésre kell alapozni, a fogvatartottaknál is meghatározó. Bár a megközelítés nem mindenben egyező, fontosnak, elengedhetetlennek tartják a nevelést. Ahhoz azonban, hogy a nevelés eredményes lehessen, a körülmények javítását és több segítséget várnak tőlünk, véleményeik, elképzeléseik, vágyaik megismerése után.

Cinke András

Tükörkép

*Nevelők és felügyelők • Hogyan élnek? •
Kritikus helyzet*

A büntetés-végrehajtás és az azt szolgáló testületi tag személyisége kölcsönösen hat egymásra. E kölcsönhatásból a hivatását gyakorló testületi tag pályaválasztási motívumait és szakmai komfortérzetét lehet közelebről megismerni.

A büntetés-végrehajtási személyzeti munkában még nem teljes körű az új alkalmazottak személyiségvizsgálata. Ezt részben az is akadályozza, hogy a büntetés-végrehajtási beosztások pályaprofilja nincs szakmailag kidolgozva. Így a felvételnél nem vizsgálunk olyan, a szolgálat ellátása szempontjából fontos személyiségjegyeket, mint például az emóciók, motivációk stb. A felvételt követő kiképzések nélkülözik azoknak a kritikus szituációknak a feldolgozását, amelyekkel a testületi tagok a büntetés-végrehajtási szolgálat során találkozhatnak. Az ilyen, úgynevezett kritikus helyzetek megoldási képessége előrevetíthetné a szakmai beválás esélyét vagy esélytelenségét.

A beválás eredményessége visszahat az egyén önértékelésére, komfortérzetére, akinek a munkában való sikeres helytállási esélyeit persze a személyiségjegyein túl az őt érintő szociokulturális háttér is befolyásolja. Mivel a munkavégzőt pszichoszociálisan meghatározott embernek tekint-

jük, ezért felvételekor e meghatározottságát jelző vizsgálatnak kellene őt alávetni. Nem a személyiség pszichológiai elemzésével foglalkozom, ezért elsősorban szociális, kulturális, interperszonális faktorokra szűkítem a vizsgálatot, amelytől azt várom, hogy képet ad a nevelők, felügyelők szakmai motivációiról, beállítódásukról, attitűdjeikről, elkötelezettségükről, ambícióikról, önérvényesítésük lehetőségeiről.

Vizsgálati módszer

A problémakör vizsgálatára 33 pontból álló interjút állítottam össze, amelyet kiegészítettem egy úgynevezett szakmailag kritikus helyzet megoldásával. *(Egy ön által jól ismert elítélt önakasztást hajt végre. Ezt jelentik önnek. Milyen intézkedéseket tenne?)*

Az interjúalanyok egy büntetés-végrehajtási intézet bv. osztályának tagjai közül úgynevezett random módszerrel módszerrel választottam ki. Közülük randomizáltam 7-7 főt. Így a vizsgálati populációba a nevelők 50%-a, a felügyelők 34%-a került.

Azért választottam a bv. osztályt mint vizsgálati bázist, hogy közel azonos feladat mentén homogenizáljam a vizsgált személyeket.

* Randomizálás: a véletlenszerűség elvének biztosítása a statisztikai minta kialakításában

MŰHELYSAROK

MŰHELYSAROK

A vizsgálatokat egyéni, négy szemközti helyzetben végeztem, hogy biztosítsam az őszinte válaszokhoz szükséges védettséget. A részt vevő személyeket tájékoztattam a vizsgálat céljáról, így sikerült kialakítanom a megfelelő rapportkészséget. Az interjúalanyok válaszait strukturált jegyzőkönyvben rögzítettem, majd ezek eredményeit összesítettem. Külön értékeltem a felügyelők és a nevelők válaszait, hogy a munkaköri eltéréseiből származó adatok is felszínre kerüljenek.

Az interjúk feldolgozásakor nyert adatok

	Nevelők	Felügyelők
1. Házasság	7	6
Elvált	—	1
2. Nem	6 férfi 1 nő	7 férfi
Gyermek a családban	6 gyermekes 1 gyermek-telen	6 + 1
3. Átlagéletkor	36 év	32 év
4. Iskolai végzettség		
8 általános	—	4
érettségi	—	3
főiskola, egyetem	7	—
5. Szak-képzettség	1 humán	7 reál. ipari
	6 reál	
6. Bv.-i pályára kerülés előtt rendelkezett-e diplomával vagy szakmával	4	7
7. Saját lakással rendelkezik	4	6

	Nevelők	Felügyelők
nincs saját lakása	1	1
szolg. lakása van	2	—
személygk.-ja van	7 (5 év-nél idősebb)	4 (5 év-nél idősebb)
telekkel, nyaralóval rendelkezik	—	1

8. Anyagi igények

saját lakás	3	2
kertes ház	2	—
új autó	2	3
nyaraló	1	—
üzlet vagy vállalkozás	—	1
nincs	2	1

9. Kapcsolatok

<u>terjedelme</u>		
szűk család	5	5
széles család	2	2
volt iskolatárs	5	1
volt munkatárs	1	2
barát	1	1
munkatárs	2	1
nem tart kapcsolatot	—	—

10. A kapcsolattartás

<u>helye</u>		
egymás lakásán	5	6
megy a kapcsolat-tartóhoz	1	1
jön a kapcsolattartó	1	—

11. A kapcsolat

<u>intenzitása</u>		
erős	4	6
nem erős	3	1

12. A szabadidő

<u>eltöltése</u>		
munkával	—	2
pihénéssel	5	—
munkával és pihénéssel	2	5

MŰHELYSAROK

Nevelők Felügyelők

13. A bv.-i pályán 8 év 5 év
eltöltött
szolgálati évek
átlaga

14. A bv.-hez kerülés
motívumai:
anyagi okok 6 3
lakhely 2 2
közelsége
több szabadidő 1 2
szellemi munka — 2
a fizikai helyett
az egyenruha
szeretete — 1
a speciális bv.-i
munka vonzása — —

15. A bv.-i szakmával
való lépéstartás
formái
szabályzatból 2 5

speciális tovább-
képzés — —
posztgraduális 3 —
(Juhász Gyula
Tanárképző
Főiskola)
hiányolja a képzési
lehetőséget 1 —
nem képezi magát 4 3
mások tapasztalatait — 1
hasznosítja

16. A bv.-i szakmával
való lépéstartás
motívumai
formális előírásra 6 7
belső indíttatásból 1 —

17. Foglalkoztatják-e
a bv. szakmai
fejlődésének
kérdései?
igen — 1
nem — 1
közömbös 7 6

18. Az előző munka-
hely elhagyásának
motívumai
anyagi okok 4 2

Nevelők Felügyelők

kevés volt a 1 —
szabadidő
szervezetlenség 1 3
miatt
családi okok 2 1
lakhely távolsága — 1

19. Miért esett csak
a bv.-re a válasz-
tása?
ajánlották 2 1
családi ok 4 2
anyagi 7 2
lakhely közelsége 3 —
nem volt más — 1
lehetőség
kíváncsiság — 3
érdekel az elítéltek 1
sorsa 1

20. A jelenlegi bv.-i
beosztása
magasabb be-
osztás-e, mint az
a beosztás, amely-
be felvétele
után került?
igen 3 4
nem — 1
ugyanaz 4 2

21. Távlati szakmai
terve
van 3 3
nincs 4 4

22. Előrelépést, maga-
sabb beosztást
vállalna-e?
igen 2 4
nem 5 3

23. Megvalósult-e az,
amire idejövetele-
kor számított?
igen 5 5
nem 1 —

24. Megbánta-e, hogy
a bv.-t választotta?
igen — —
nem 7 7

MŰHELYSAROK

	Nevelők	Felügyelők
25. Gyermekeinek ajánlaná-e a by. pályát?		
igen	2	4
nem	4	1
talán	1	2
26. Kapott-e szakmai segítséget?		
igen	5	7
nem	2	—
27. Kért-e szakmai segítséget?		
igen	4	7
nem	3	—
28. Kíváncsiak-e tapasztalataira, véleményére?		
igen	1	3
nem	6	4
29. Hatékonyan érzi-e munkáját? végrehajtó szerepem van nem vagyok hatékony a gyakorlatom miatt vagyok hatékony		
végrehajtó szerepem van	4	5
nem vagyok hatékony	2	—
a gyakorlatom miatt vagyok hatékony	1	2
30. Elismerésekben és/vagy elmarasztalásban részesült-e?		
elismerés	7	7
nem	—	—
elmaraszt.	2	2
nem	5	5
31. A szolgálat ellátásának területén előforduló nehézségek:		
kevés személyzet	2	1
a technikai felszereltség hiánya	2	—
nagy leterheltség	6	—
a személyzetben alkalmatlan emberek is vannak	1	4
nem ismerik el a nevelést	1	—

	Nevelők	Felügyelők
nincs nehézség	—	2
32. A szolgálat ellátásakor előforduló sikerek:		
jó ügyintéző vagyok	2	—
a csoportom rendben van	1	—
más szolgálati hibáit korrigálom	1	—
az emberem visszajön	2	—
bf.-ről, eltávozásról hatni tudok	2	2
az elítéltekre nem fenytettek meg	—	1
nincs siker	2	3
33. Kivel osztja meg szakmai sikereit, kudarcait?		
munkatárssal	3	7
családtaggal	3	—
is	1	—

Az úgynevezett kritikus feladat megoldásakor a nevelők és a felügyelők az alábbi válaszokat adták. A válaszok mellett feltüntetve a válaszok rangsora és előfordulási gyakorisága.

Rang-sor	A nevelők válasza	Gyakoriság
1.	Az életét megmenteni	6
1.	Értesíteni az egészségügyi szolgálatot	6
2.	Elbeszélgetnék vele	4
2.	Jelentésem az előljárónak	4
3.	A felügyelettel a helyszínen mennék	3
4.	Elkülönböztetném	2
4.	Pszichológus segítségét kérném	2

4.	A társait meghallgatnám	2
5.	Az IMEI-be utalnám	1
5.	A helyszínt biztosítanám	1
5.	Bizottságot alakítanék	1
5.	Fegyelmi lapot állítanék ki	1
5.	Értesíteném a hozzátartozókat	1

A felügyelők válasza

1.	Az elítélt életét megmenteni	7
1.	Jelenteni az előjárónak	7
2.	Értesíteni az egészségügyi szolgálatot	6
3.	Szólnék a nevelőnek	4
4.	A pszichológusnak szólnék	3
4.	Elbeszélgetnék vele	3
5.	Öngyilkosságról lemondó nyilatkozatot íratnék	2
5.	Fokozottan figyelném	2
6.	Segítenék a problémáján	1
6.	Utasítás szerint tevékenykednék	1

Az adatok értelmezése

Valamennyi testületi tag házas. Természetesen ebből a tényből a vizsgálatra vonatkozóan messzemenő következtetéseket nem lehet levonni, de alapvetően figyelembe kell venni mint a szociális, kulturális, interperszonális faktorokra ható motivációs erőt. A nemek eloszlásának aránya tükrözi a testületi tagok összetételét, hiszen felnőtt korú férfiak börtönéről van szó. Nem lehet elkerülni, sőt néhány területen ki kell térni rá és külön-külön képet kell alkotni a nevelőkről és a felügyelőkről. Az egyik ilyen sajátosság a testületi tagok kora. Míg a neve-

lők átlagéletkora 36 év, addig a felügyelőké 32 év. Erről a korosztályról már el lehet mondani, hogy egzisztenciálisan, familiárisan kiforrottak. Ezt igazolja az, hogy rendelkeznek a munkakör ellátásához szükséges szakmai, iskolai végzettséggel.

Az adatokból kitűnik, hogy a vizsgált személyek döntő többsége reál, ipari szakképzettséget szerzett a büntetés-végrehajtási pályára kerülése előtt. Az elítéltekkel való foglalkozás humánspecifikus ismereteit a büntetés-végrehajtási testülethez kerülés után, szervezett formában szerezték meg. Emiatt (is) a szakmai jövőkép, elkötelezettségük, önmegvalósításuk lehetőségei nyitott kérdésként vetődnek fel válaszaikban. Valószínűsíthető egy bizonyos kényszerpályán való mozgás, ahogy munkájuk során megélik vagylagos sikereiket és napi kudarcukat. A nevelők szakképzettsége műszaki, amit nappalin szereztek meg, majd másoddiplomájukat már levelezőn. Eredeti végzettség szerint egy pedagógus van közöttük.

A felügyelők mindannyian rendelkeznek szakmával. Az ingatlanok esetében kimutatható, hogy mindenkinek van lakása. A saját lakással rendelkezők vannak túlsúlyban a szolgálati lakással bírókkal szemben. A szolgálati lakás kedvezményes megvásárlásának lehetőségével nyílt alkalom arra, hogy a nevelők is saját lakáshoz jussanak. Ha ez nincs, akkor 70%-uknak nem lenne saját lakása. A felügyelők — egy kivétellel — mindannyian rendelkeznek saját lakással. Mindkét állományra jellemző, hogy van személygépkocsijuk, de azok kora 8–12 év (a kérdőlap szerint 5 év fölötti). Így

természetesen anyagi jellegű igényeik is ebből fakadnak: saját lakáshoz, új személygépkocsihoz szeretnének jutni. Ezek előteremtése hosszú távú tervként fogalmazódik meg. Bátran kimondhatjuk, hogy irreális tervek.

Az interperszonális kapcsolatokat vizsgálva szomorú képet kapunk. A testületi tagok kapcsolattartása a szűk családi körre korlátozódik. A tág családdal való érintkezés már kevésbé jellemző, de ennél is ritkábban fordul elő a kapcsolatok ápolása a volt iskolatársakkal, munkatársakkal. A szűk családi körrel való érintkezés viszont gyakori, intenzívnek mondható. A felügyelőknél a szabadidő eltöltése jellemzően anyagi javak előteremtésére koncentrálódik, míg a nevelőknél a pihenés dominál.

A büntetés-végrehajtási pályán eltöltött szolgálati éveket vizsgálva megállapítható, hogy a nevelők átlagban 8 szolgálati évet, a felügyelők 5 szolgálati évet tudhatnak maguk mögött.* A büntetés-végrehajtást egyértelműen egzisztenciális okok miatt választották, amit igazol az is, hogy előző munkahelyüket elsősorban anyagi okok miatt hagyták ott. Gyakorlatilag nem hangzik el indokként a pályaválasztás motívumaiban a büntetés-végrehajtási munka speciális vonzása. Ezek ismeretében nehéz szólni a büntetés-végrehajtás szempontjából fontos attitűdről, pozitív beállítódásról.

A büntetés-végrehajtási szakmával való lépéstartás formái közül az intézmény által szervezett tanfolyamok, szabályzatismertetések dominálnak. Hogy mennyire foglalkoztatja az álló-

mányt a büntetés-végrehajtás jelene, jövője? Itt az érdektelen közömbösség jellemző.

A büntetés-végrehajtási karriert vizsgálva az adatokból az szűrhető le, hogy a nevelők helyzete inkább statikus, míg a felügyelők pályáját az előrelépés jellemzi. Ezt a statikus képet alátámasztja, illetve indokolja a vizsgált személyek szakmával kapcsolatos formális azonosulása és a belső indíttatás hiánya. A távlati szakmai tervek, esetleges előrelépés tervezésekor bizonytalanok, passzívak.

A pályakezdekő megfogalmazott várankozások, elgondolások az esetek zömében megvalósultak. Ez azért történhetett meg, mert a vizsgált személyek túlnyomórészt csak a szükséglet-hierarchia alsó részén található anyagi szükségletek megvalósulását vélték elérhetőnek.

A családosok 50%-a a hosszú távú biztos jövedelemforrás tudatában ajánlaná a büntetés-végrehajtást mint munkahelyet gyermekeinek. A többiek egy része kategorikusan elzárkózik ennek lehetőségétől. A beilleszkedés során közvetlen előljárók, kollégáik, beosztottaik maximális szakmai, emberi segítségéről számolnak be. Aki ilyet kért munkatársaitól, azt nem utasították el, hanem megkönnyítették a dolgát, csökkentették a beilleszkedéssel járó nehézségeket.

Az interjúadók legalább 5–8 éves szolgálat tapasztalataival, kialakult véleménnyel rendelkeznek, de válaszaikból az derül ki, hogy e tapasztalatra mások nem kíváncsiak. Akiiktől mégis igen választ kaptam, ők sem tudták

* Természetesen csak a megkérdezett nevelők és felügyelők esetében

Számvetés '92

*A büntetés-végrehajtás nehéz éve**

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka 1993. február 5-én tartotta az 1992-ben végzett munkát értékelő parancsnoki értekezletet. Az értékelés emlékeztetett arra, hogy 1992-re fő feladatként tűztük magunk elé a büntetés-végrehajtás törvényességének és működőképességének fenntartását, a kialakított új szervezeti formák megerősítését, a vállalatok új, a jelen körülményekhez igazodó irányítási rendszerének kialakítását és az új jogi szabályozás végrehajtási feltételeinek megteremtését.

Ez volt az első teljes év, amikor már az előzőleg kialakított új szervezeti rendben dolgoztunk. Összességében kedvezőek az új megoldások, de az a vélekedésünk is beigazolódott, hogy a kialakított szervezetet nem lehet lezártnak tekinteni, rugalmas alkalmazkodással szükség szerint hozzá kell igazítani a gyakorlat igényeihez. Ez történt a közelmúltban az Országos Parancsnokságon.

„A kialakított szervezetet nem lehet lezártnak tekinteni...”

*A parancsnoki értekezleten elhangzottak némileg rövidített, Vincze Tamás által szerkesztett változata

Tavaly a kormány több határozatában foglalkozott a büntetés-végrehajtással és hosszabb távra szóló feladatokat határozott meg. Sajnos néhány kérdésben elmaradtak a továbblépéshez szükséges magasabb szintű jogszabályi döntések. *Különösen hiányoznak a büntető jogszabályok és a büntetés-végrehajtási jogszabályok módosítására előterjesztett törvények*, de éppígy sürgős lenne a személyi állomány jogállását szabályozó törvény parlamenti jóváhagyása is.

Nem javultak, sőt rosszabbodtak a munka gazdasági feltételei. Kritikus a költségvetésünk és a vállalatok helyzete. Mindez nem egyszerűen gazdálkodási nehézségeket jelentett és jelent, hanem döntően és kedvezőtlenül hat alapvető-kenységünkre, a fogvatartottak elhelyezésére, ellátására, kezelésére, nevelésére, oktatására, az intézetek biztonsági helyzetére és a szabadulásra felkészítés-felkészülés kilátásaira egyaránt.

Éleződött az ellentmondás az Európa Tanács ajánlásaiban foglalt normák betartására irányuló törekvésünk és a fenyegető gazdasági helyzet között. *A személyzet munka- és életkörülményei rohamosan romlottak*, de gondot okoz az is, hogy már szinte valamennyi munkavállalói körre új, korszerűbb szabályrendszer jelent meg. (Közalkalmazotti törvény, közszolgálati törvény, Munka Törvénykönyve.) Az új rendelkezések pedig kedvezőbbek az eddigieknél.

A fogvatartottakat érintő új szabályok egyre inkább közelítenek egyes részterületeken a korszerű nyugati jogrendszerekhez (személyi adatok védelme, jogorvoslati jog kiszélesedése, társadalombiztosítási ellátási kör kibővítése stb.). Mindezek az új szabályok azonban nem a megfelelő jogterületen (büntetés-végrehajtási jog) jelennek meg, hanem különböző megjelenési formát öltenek (alkotmánybírói határozat, kormányrendelet, különböző területeken megjelenő egyéb szabályok). Így egyre nehezebb megismerni azokat és kialakítani az egységes, mindenki számára követhető gyakorlatot. Emiatt egyre gyakrabban kell állásfoglalást, belső rendelkezést kiadni, ami nehezíti az intézetekben dolgozók helyzetét, ráadásul jobbizonytalanságot teremt.

Létszám, összetétel

Az ORFK jelentése szerint 1992-ben 447 222 volt a bűncselekmények száma, ami mérsékelt emelkedést mutat. Az elkövetett cselekmények egyre súlyosabbak, fokozódó agresszivitás, durva, kegyetlen elkövetési mód jellemzi őket. Az ilyen elkövetők tömeges megjelenése a büntetés-végrehajtási intézetekben növeli a biztonságára veszélyes cselekmények valószínűségét. Élő valósággá válik az erre vonatkozó korábbi feltételezésünk.

A fogvatartottak létszáma és összetétele a következők szerint alakult: 1992. december 31-én 15 913 főt tartottunk nyilván, 1 103 fővel többet, mint egy évvel korábban. Az év elejétől a létszám folyamatosan emelkedett.

FÓRUM

Előzetesen letartóztatott	4 272 fő
elítélt	11 424 fő
kényszergyógykezelt	143 fő
elzárásra beutalt	74 fő
(félbeszakításra bocsátva 104 fő)	
Összesen	15 913 fő

Az elítéltek létszáma tehát 11 424 fő, az előző évihez képest 1 184 fővel (10%) több.

Az elítéltek megoszlása végrehajtási fokozatonként		
felnőttkorúak:	fegyház	4 100 fő
	börtön	6 385 fő
	fogház	286 fő
fiataikorúak:	börtön	304 fő
	fogház	197 fő

A számokból megállapítható, hogy az elítéltek zöme (59%) börtön fokozatban töltötte büntetését, fegyházban (35%) és fogházban (6%) volt. Folytatódott a már tavaly is észlelt tendencia, vagyis a két súlyosabb fokozatba soroltak száma emelkedett. Ennek konzekvenciáin el kell gondolkodnunk.

Az elítéltek nemek szerinti arányát tekintve jelentős az eltérés a férfiak javára.

férfiak	10 882 fő (95%)
nők	542 fő (5%)

Az elítéltek előélet szerinti megoszlása	
első büntényes	3 374 fő (29%)
visszaeső, különös visszaeső	3 215 fő (28%)
többszörös visszaeső	4 835 fő (43%)

Számunkra még többet mond, hogy jelentősen megnőtt a forgalom (5%). Befogadtunk 20 484 személyt, szabadítottunk 19 383-at, így az éves forgalom közel 40 ezer volt. Nyilvántartással foglalkozó szakembereinket dicséri, hogy ilyen leterheltség mellett csak 1 későbbi szabadítás történt a büntetés-végrehajtás hibájából.

Intézeteink biztonsága

A korábbi évekhez viszonyítva kedvezően alakult, holott az elítéltek között megjelentek a legsúlyosabb bűncselekményt elkövetők, akik közül egyre többen kirívó, kegyetlen módon hajtották végre cselekményüket. A kedvező helyzet elsősorban annak köszönhető, hogy a vezetők és a személyi állomány egyaránt nagy figyelmet fordított a biztonsági feladatok ellátására.

A fogvatartottak által elkövetett rendkívüli események száma az 1991-hez képest 165-ről 123-ra csökkent. Az eseményekben részt vevő személyek száma az 1991. évi 518 fővel szemben 1992-ben 408 fő volt. Tovább folytatódó tendencia, hogy a rendkívüli eseményeket a fogvatartottak szűkebb köre követi el.

A bűncselekményt is megvalósító rendkívüli események száma az 1991. évi 108-ról 87-re csökkent. Ezen az eseménykörön belül *nagymértékben csökkent a szökések és szökési kísérletek száma* — szemben a sajtóban megjelent tájékoztatással —, 1991-ben 22 esetben 33 fő szökött meg, 1992-ben 15 esetben 17 fő; 1991-ben 15 esetben 19 fő kísérelt meg szökést, 1992-ben 6 esetben 8 fő. A szökések a veszprémi eset kivételével mezőgazdasági intézetekből, külkórházi őrzés és előállítás során következtek be.

A rendkívüli események ilyen arányú csökkenése nagyrészt a személyi állomány megfeszített munkájának köszönhető, ezt a csökkenést azonban még korai lenne tendenciaként értékelni, a helyzet e téren bármikor rosszabbodhat. Különösen akkor, ha a büntetés-végrehajtás súlyos problémáin nem sikerül enyhítenünk. Ezt támasztják alá az 1993 januárjában bekövetkezett események is.

A kényszerítő eszközök alkalmazása terén jelentős változás nem volt. Jogszerűtlen alkalmazás nem történt. Az elmúlt évben tovább folytattuk a komplex, számítógéppel vezérelt őrzésbiztonsági technikai rendszerek telepítését. Jelentős előrelépést tettünk a fegyverzet korszerűsítése terén.

Tavaly is sok volt az előállítás bíróságra, ügyészségre, szakértőhöz, közjegyzőhöz. Összesen 33 686 esetben 42 871 főt, orvosi szakrendelésre pedig 6 745 esetben 10 747 főt kellett előállítani. Az előállítási körülményekben javulás nem tapasztalható, a bírósági épületekben a biztonsági feltételek nincsenek megoldva.

Az „M” és polgári védelmi tevékenység körében 1992-ben elkészítettük az igazságügyi tárca védelmi felkészülési koncepcióját, melyet a miniszteri értekezlet elfogadott.

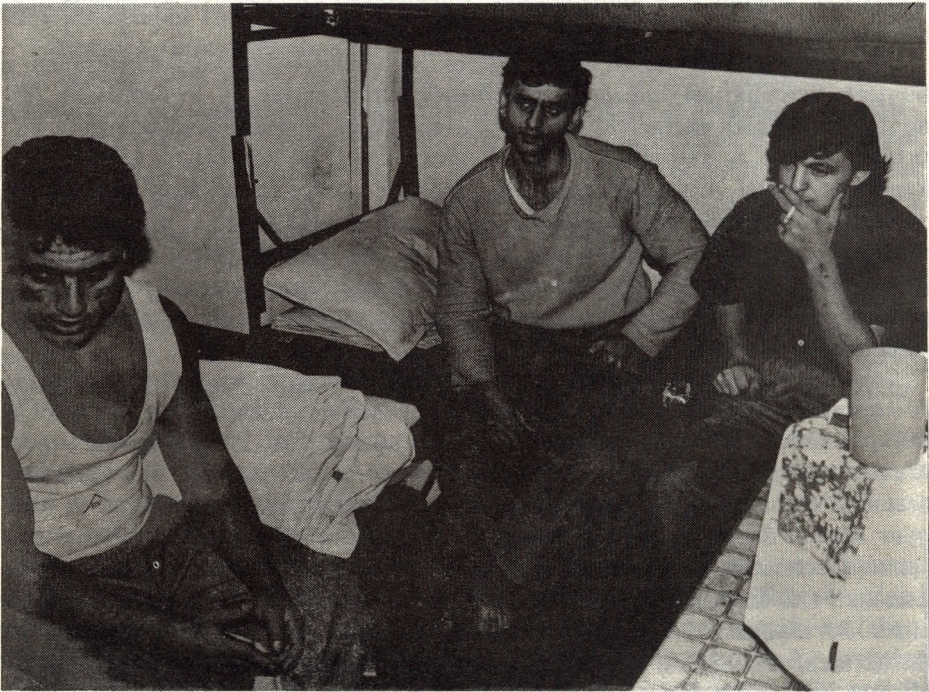
A fogvatartottak hangulata

A fogvatartottak szabadidejének hasznos, irányított eltöltését segítő tárgyi feltételek rohamosan romlanak. Kulturális és sportcélú programok szervezésére, lebonyolítására, az eszközök pótlására, javítására, újak beszerzésére az intézetekben nincs fedezet.

Általános iskolai oktatást 13 büntetés-végrehajtási intézetben indítottak, a beiskolázottak száma összesen 1 488 fő volt. Középfokú oktatás 5 intézetben folyt, ebben 140 elítélt vett részt. Szakmai képzést 6 intézetben szerveztek, Kalocsán betanított gépi varró, Szegeden bútorasztalos, Vácott targoncavezető, Sopronkőhidán hegesztő szakmában. Tökölön a fiatalkorúak részére kazánfűtő, üveges, hajvágó, labdavarró és bőrdíszműves tanfolyam működött. Több mint 300 elítélt képzését tudtuk megoldani. Sajnos a szakköröket több intézetben pénz vagy szakember híján nem tudták működtetni.

Jelentősen csökkent az elmúlt évben a főállású pszichológusok száma. Jelenleg a megengedett létszám fele hiányzik. Ez különösen a gyógyító-nevelő csoportok tartalmi munkáját érinti kedvezőtlenül.

A fogvatartottak hangulatát — és fegyelmi helyzetét — olyan, a büntetés-végrehajtástól független tényezők is befolyásolták, mint a *Btk. módosítással kapcsolatos várakozás vagy az előzetes fogva tartás hosszú időtartama, továbbá a munkanélküliség*. Nem véletlen, hogy a fegyelmi vétségek között emelkedett az utasítás megtagadása, az intézeti rend megsértése és csökkent a munkamegtagadás. Nagyságrendben az előző évi fegyelmi vétségek száma és az 1992-es azonos volt.

Türelmetlenül ugyan, de kivárták a Btk.-módosítást

Változatlanul komoly gondunk, hogy a verekedés, az elítéltárs bántalmazása a *fiatalkorúaknál* a leggyakoribb. A foglalkoztatási lehetőség hiánya, a megnövekedett szabadidő, amelyet a nevelők sokszor eszközök hiányában nem tudnak megfelelően kitölteni, szintén negatív hangulati tényező. Súlyosbítja a helyzetet a fogvatartottak körében tapasztalható *elszegényedés*. Az eddiginél sokkal erőteljesebben megjelenik a gazdag és a szegény rab, aminek számos következménye van, például az egymás sérelmére elkövetett lopások, belső rablások száma.

A *negatív hatások ellensúlyozására* az elmúlt év során több intézkedést tettünk. Elsősorban a kapcsolattartás formáinak, időtartamának és minőségének javítására törekedtünk. A látogatások körülményeinek javítása, a telefonos kapcsolat lehetősége, a csomagküldés időbeli és súlykorlátainak kedvezőbbé tétele intézetenként eltérő mértékben és formában, de kedvező visszhangra talált.

Megfigyelhető volt, hogy ezt a büntetés-végrehajtási állomány egy része nem a humanizálás részeként élte meg, hanem úgy, hogy az elítélt helyzete egyre jobb, az övé pedig rosszabb. Nyilván e két dolog között (így) nincs összefüggés, mégis nagy figyelmet érdemel e jelenség.

A „*kimaradás*” *intézményének kísérleti gyakorlata* négy büntetés-végrehajtási intézetben a fogvatartottak fegyelmében, hangulatában kiugróan pozitív változást eredményezett. Az érintettek a lehetőség megőrzése érdekében maximálisan igyekeztek megfelelni a szabályoknak. Ugyanakkor szükség van a végleges jogi szabályozásra.

Az elítéltek szabadulás utáni sikeres beilleszkedésének előkészítésében a büntetés-végrehajtási intézetek lehetőségei korlátozottak. A legfontosabb feladat a hajléktalan szabaduló részére szálláskeresés, a rászorulóknak segélyjuttatása, illetve a különféle karitatív szervezetek képviselőivel a közvetlen kapcsolatfelvétel. A beilleszkedés elősegítéséhez a közvetlen konkrét tevékenység — miután a büntetés-végrehajtásnak egyéb jogosultsága nincs — tájékoztatásra, segélyező, munkaerőgazdálkodási központok stb. címlistájának közreadására korlátozódott. A növekvő igényeknek megfelelően néhány intézetben önálló utógondozói feladatokkal megbízott nevelő végzi a szabadulás előkészítésével kapcsolatos feladatokat.

Jelentős volt az elmúlt évben a *Magyar Vöröskereszt*tel minőségileg megújuló kapcsolat, különösen a fiatalkorúak gondozásában. Számos más szervezet is bekapcsolódott, illetve folytatta a szabadulók támogatását. Az országosan ismert *Menhely Alapítvány* a különböző segélyezéseken, tájékoztatáson túl a szükséges személyi okmányok kiváltásához, érvényesítéséhez nyújtott segítséget. A *Magyar Máltai Szeretetszolgálat* Moszkva téri telepén ételmelet adnak, illetve esetenként munkahelykeresésben is sikerrel segítettek. A *Menedék Alapítvány* átmeneti szállást, munkát és ellátást biztosít kis létszámban. A *Magyar Evangéliumi Börtönmisszió* az elmúlt évben pénzt, ruha- és élelmiszersegélyt adott Szőlő utcai irodájában olyan rászoruló szabadulóknak, akikkel még szabadságvesztésük ideje alatt kerültek kapcsolatba. A *Magyar Börtönpasztorációs Társaság* folytatta karácsonyi csomagküldési akcióját, de terveiben szerepel

több hajléktalan szabaduló befogadására alkalmas átmeneti szállás létesítése, kialakítása.

A támogató szervezetekről pontos adataink nincsenek, mivel azok száma és a nyújtott támogatás formája, anyagi lehetőségeik függvényében változó. Problémát okoz, hogy az utógondozásba bekapcsolódni kívánó különféle szervezetek és magánszemélyek együttműködésének feltételeit jogszabályok nem rögzítik. Így az együttműködés az adott büntetés-végrehajtási intézet vagy az egész büntetés-végrehajtás pillanatnyi igényének illetve lehetőségeinek függvényében alakul. Az együttműködést ajánló szervezetekről, magánszemélyekről hiteles információkkal és garanciákkal nem rendelkezünk. Sajnos így fordulhatott elő, hogy olyan személy is bekerült a támogatók közé, aki — ma már tudjuk — csalással szerezte a támogatáshoz szükséges pénzt. Keserű tanulságul szolgált ez a közvetlenül vagy közvetve érintettek számára, és a szükséges tanulságokat is levontunk. Nyilvánvaló, hogy az adományokról nem kell lemondani, de ennek jogi kereteit, pontos szabályait kell mindenekelőtt megteremteni.

Külön kell szólni arról, hogy ma már az egyházak jelenléte a börtönökben természetesen és mindenki számára elfogadott.

Körültekintően intéztük és vizsgáltuk az *elítéltek kérelmeit, panaszait*. Különös jelentősége van a büntetés-félbeszakításnak és a rövid tartamú eltávozásnak. A büntetés-félbeszakítási kérelmek száma mintegy 800-zal nőtt az elmúlt évben, 3 967 kérelemből 1929-et engedélyezett a döntésre jogosult.

A *büntetés-félbeszakításon lévők* kb. 10%-a nem tér vissza a megadott időre. Ezek mintegy fele késve, de bevonul, a másik felét elő kell vezetetni. Egyes intézetekben azt tapasztaltuk, hogy mintegy jutalomként is alkalmaznak büntetés-félbeszakítást. Ezt a gyakorlatot sürgősen meg kell szüntetni. *Rövid tartamú eltávozás* jutalomban mintegy 800-zal több, 2 777 elítélt részesült. A növekedés arra is utal, hogy a családi kapcsolatok fenntartásának, erősítésének ezzel a lehetőséggel tudatosabban és bátrabban éltek az intézetek.

Súlyosabb, illetve enyhébb fokozatba helyezésre 810 elítélt esetében készült előterjesztés a büntetés-végrehajtási bírókhoz. 29 alkalommal súlyosabb, 781 esetben enyhébb fokozatba javasolta átminősíteni az elítéltet a büntetés-végrehajtási intézet. A bíróság 764 esetben (29 súlyosabb, 735 enyhébb) engedélyezte, míg 37 esetben elutasította (37 enyhébb) a végrehajtási fokozat megváltoztatását.

Foglalkoztatási gondok

Már az 1991. évi eredmények és a pénzügyi problémák is rámutattak arra, hogy a büntetés-végrehajtási vállalatok önerőből nem tudtak megfelelni a piacgazdaság követelményeinek, mert a többletköltségeket nem tudják áraikban érvényesíteni, ezeket a piac nem ismeri el. *1992-ben öt büntetés-végrehajtási vállalatnak csődöt kellett jelentenie*. A csődhelyzetet a vállalatok saját erőből nem tudták megszüntetni, a felszámolás elkerülése érdekében állami támogatás

igénybevételére volt szükség. A kormány a vállalatok adósságállományának kezelésére és működőképességének fenntartására eddig összesen 420 millió Ft-ot bocsátott a büntetés-végrehajtás rendelkezésére, ami csak ideiglenesen enyhítette a helyzetet, hiszen az 1992. december 31-ig és az 1993-as évre átütemezett tartozások fedezetét ez nem biztosítja, a vállalatok a határidő lejártakor sem tudják tartozásaikat kiegyenlíteni.

Állami támogatásból az Államiparügyi Célgazdaság és a Pálhalmi Célgazdaság kivételével minden vállalat részesült. A 420 millió Ft-ból 351 milliót csődegyezségek szerint a szállítói és hiteltartozások kiegyenlítésére, 69 milliót a további csőd megelőzésére, a vállalati működőképesség fenntartására fordítottak.

A vállalatok „átvilágítása”, amit rendkívüli erőfeszítéssel saját szakembereink végeztek el, igazolta, hogy a vállalati költségek $\frac{1}{3}$ része a büntetés-végrehajtási sajátosságokból ered, így éves szinten mintegy 1–1,2 milliárd forint állami támogatásra van szükség ahhoz, hogy termékeik a piacon versenyképesek legyenek. Ebből is látható, hogy 1992-ben — az eddigieken felül — további 600 millió Ft állami támogatásra lett volna szükség.

Az 1992 novemberében összeállított előterjesztés, amely a büntetés-végrehajtási vállalatok további működési feltételeiről, a támogatás jövőbeni formáiról és az átalakulásról szól, még nem került a kormány elé.

A fogvatartottak foglalkoztatását, a termelést 1992-ben is fenn kell tartani, amit a vállalatok csak az állami támogatás felhasználásával, az 1992. évi adótartozások elengedésével, központi finanszírozási támogatás és igen magas bankhitel igénybevételével tudtak megoldani. A foglalkoztatás és a gazdálkodás 1992-ben az alábbiak szerint alakult: az összes foglalkoztatott létszám 17 800 fő, amely 136 fővel kevesebb, mint 1991-ben. A foglalkoztatási arány 56,9%-ról 50%-ra csökkent. Míg 1991-ben az összes foglalkoztatott létszám 61,1%-a dolgozott a büntetés-végrehajtási vállalatoknál, addig ez az arány 1992-ben 58,4%-ra csökkent. A külső vállalatok telephelyén foglalkoztatottak létszáma csupán 130 fő volt, gyakorlatilag tehát megszűnt.

A fogvatartottak átlagkeresete 1992-ben is emelkedett (11,3%-kal), a dolgozói létszámra vetítve az átlagkereset 5 157 forint/fő/hó volt. A szabad munkavállalók létszáma jelentősen, 22,8%-kal (591 fő) csökkent. Az átlagkereset 18,7%-kal nőtt, de komoly és jogos elégedetlenséget okozott a korábbi, mintegy 20%-os bérkiegészítés elmaradása, tehát a jövedelem nem emelkedett.

A büntetés-végrehajtási vállalatok 1992-ben 3158 millió Ft nettó árbevételt realizáltak, ami 331 millióval marad el az előző évitől, a csökkenés mértéke közel 10%. A célgazdaságok árbevételüket együttesen 39 millió forinttal növelni tudták, míg az iparvállalatoknál jelentős mértékű (370 MFt) az elmaradás, ebből a Sátoraljaújhegyi Fehérneműgyárnál 150 millió forinttal, a Sopronkőhidai Szöveggyárnál 100 millióval volt kevesebb az árbevétel.

1992-ben beruházásra 200 millió forintot fordíthattunk. Ebből épül a tököli intézet kerítése és az államiparügyi egészségügyi és igazgatási épület. Befejeződött a miskolci intézet bővítése, Vácott a kazánház, Baracskán az intézet vízellátásá-

nak kiépítése. Folytatódott, de lassú ütemben a Fővárosi Bv. Intézet rekonstrukciója és Sopronkőhidán a konyha építése. Egyre több gondot jelentenek a váratlanul fellépő hibák, amelyek sokszor már az ellátást is veszélyeztetik.

Ellátási nehézségek

Ellátási feladataink teljesítését nehezítette, hogy költségvetési gazdálkodásunkra a nagyfokú takarékoság ellenére az *állandó likviditási gondok* jellemzőek. Évek óta tartó folyamat, hogy a költségvetés nem fedezi a legszükségesebb kiadásainkat sem. Adósságunkat folyamatosan magunk előtt görgetjük, 1991-ben úgy vészeltük át az évet, hogy szinte kiürítettük raktárainkat.

Azért, hogy elkerüljük a büntetés-végrehajtás működőképtelenségét, 1992. augusztus 1-jétől kezdődően nem fizettük be a TB-járulékot, nyugdíjjárulékot, személyi jövedelemadót, munkavállalói járulékot. December 31-ig a be nem fizetett tételek összege meghaladta a hétszázmillió forintot, ehhez számítandók még a kamatok. Lehet, hogy gondos felméréssel kimutathatnánk, hogy 5-10 MFt-ot ésszerűbben is lehetett volna költeni, de nagyságrendekben jól gazdálkodtunk és tudomásul kell venni, hogy olyan folyamatos üzembről van szó, amit nem lehet leállítani. Sajnos a költségvetési tárgyalásnál 1993-ban nem tudtuk érvényesíteni a működéshez szükséges minimális igényünk biztosítását sem. A PM-től ahhoz sem kapunk segítséget, hogy a jóváhagyott támogatást előbbre hozzák.

A gazdálkodást nehezítette, hogy a támogatást az év során havi ütemezésben kapta a büntetés-végrehajtás. Ez az időarányos összeg sok esetben nem volt arányos a szükséglettel (pl. téli energiafelhasználás), illetve nem tette lehetővé a nagyobb mennyiségű beszerzést közvetlenül a termelőtől, vagy a részvételt kedvezményes akciókban.

A *fogvatartottak élelmezését* továbbra is kiemelten fontos feladatnak tekintettük. 1992-ben ezért felemeltük a normákat. Az inflációt nem kompenzáló költségvetés mellett különös gondot jelent, hogy több intézetben elavult, az előírásoknak nem megfelelő konyha működik. Ezek felújítása közegészségügyi szempontból elengedhetetlen lenne. A gyulai konyhát a tisztiorvosi hivatal be is záratta. A ruházati ellátás egyes cikkekből ugyancsak akadozott.

Az elhelyezési viszonyok érdemben nem változtak, bár a fogvatartottak számának emelkedése növelte a zsúfoltságot, különösen a megyei intézetek többségében. A karbantartásra, felújításra fordítható eszközök elégtelensége miatt a műszaki állag romlott.

Az *egészségügyi apellátást* a változott és néha nehezen követhető szabályozás ellenére megoldottuk. A fogvatartottak egészségi állapota, szociális helyzete romlott, emelkedett az elhanyagolt, krónikus betegségben szenvedők száma.

Nagy fejtörést okozott az intézeteken kívüli szakellátás finanszírozása, de a Társadalombiztosítási Főigazgatósággal kötött megállapodás alapján az intézetek

számára kiadott társadalombiztosítási kártyákkal biztosítani tudjuk az elítéltek ellátását. Szabadulásuk után ezek érvényüket veszítik.

A büntetés-végrehajtási intézetek és a helyi egészségügyi intézmények kapcsolata továbbra is jónak mondható. A járóbeteg-rendelést igénybe vevők száma növekedett, míg a kórházi ellátás az előző évi szerint alakult. Rendszeresen került sor véradások szervezésére. Ezt azért emeljük ki, mert korábban ennek előítéleti akadályai voltak.

Harmincöt haláleset fordult elő az intézetekben, ebből hat volt öngyilkosság. (4 önakasztás, 2 mérgezés, amelyből az egyik nem az intézetben, hanem még a befogadás előtti napon történt.) A járványügyi helyzet az előző évekhez hasonlóan alakult. A Budapesti Fegyház és Börtönben szalmonella ételfertőzés történt, 311 személy betegedett meg. Kórházba senkit sem kellett szállítani.

Nagy figyelmet fordítunk a HÍV-szűrésekre, amelyek folyamatosak. 1992-ben 15 782 fő szűrését végeztük el (2 bizonyult pozitívnak). A laboratóriumokkal az együttműködés kifogástalan. Kiemelendő, hogy ezt a tevékenységünket az Európa Tanács példaértékűnek tartja, mivel sok európai országban még ez a szűrés sincs megoldva. A fertőzöttek elkülönítésének jogi alapja azonban nincs kellően rendezve.

Az állomány helyzete

A személyzeti és szociális tevékenységet több fontos jogszabály, intézkedés érintette 1992-ben. Életbe lépett a *közalkalmazottak jogállásáról* szóló 1992. évi XXXIII. törvény, a kormány létszámfejlesztésre adott lehetőséget; ugyanakkor tovább romlott az állomány egzisztenciális helyzete. Új jelenséggel kellett szembenéznünk, *az állomány hozzátartozóinak munkanélküliségével*. Nem sikerült mérsékelni a fluktuációt. Ezek alapvető oka, hogy még mindig téves elképzelések élnek a büntetés-végrehajtás munkájáról, másrészt az új felszerelők, megismerve a konkrét körülményeket, sokszor szinte elmenekülnek.

A feladatok teljesítése, a működőképesség fenntartása nemcsak az anyagi lehetőségek hiánya miatt volt kritikus, hanem a hiányzó létszám miatt is. A kormány gyors segítségeként 100 fős létszámfejlesztésre (ebből 77 biztonsági területen) mégiscsak sor került. A 174 óra szolgálat helyett még mindig 190 óra körül van a tényleges teljesítés, remélhetően az idei 500 fős fejlesztés már éreztetni fogja hatását.

A vezetői állások betöltésénél tovább folytatódott a *pályázat útján* történő kiválasztás. Említésre méltó, hogy az utóbbi pályázatokat más jogi területen dolgozóknál is meghirdettük (pl. bíróság, ügyészség, BM), de sajnos az ismert jövedelemkülönbségek miatt nem sok eredménnyel.

A büntetés-végrehajtás elmúlt évi szociálpolitikai tevékenységét alapvetően a testület gazdasági helyzete határozta meg. *1992-ben 10%-os bérfelzárkózást tudunk végrehajtani*, ami alacsonyabb, mint más szervezeteknél. 1993-ban a költségvetésünkben tervezett fejlesztés nulla. Ez azért is érthetetlen, mert más

területeken (például honvédségnél) a tervezett emelés 15%-os. Jelenleg csak a társadalombiztosítás által nyújtott lehetőségek terén van jelentős eltérés az egyéb, civil területekhez képest. (Nyugdíjba vonulás, táppénz.) Az elismerési lehetőségek szűkültek, gyakorlatilag a soron kívüli előléptetésre és pénzjutalomra korlátozódtak. Javaslatunkra az elmúlt évben az igazságügy-miniszter a „*Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emléklakett*”-et alapította és a szolgálati évek után adományozható „*Szolgálati Jel*” kitüntetését rendszeresítette. Az állomány romló életszínvonalának egyik érzékeny mutatója, hogy először az üdülés lehetőségeiről mondanak le, mert már nem tudják megfizetni.

Az elmúlt évben 50 (ebből budapesti 17) új lakás rendelkezési jogát szerezte meg a büntetés-végrehajtás, amelyből saját beruházásunkban 30 lakás készült el (14 Vácott, 12 Tökölön és 4 Balassagyarmaton). Figyelemmel arra, hogy 1992-ben új lakásberuházáshoz már nem lehetett hozzáférni, a jelenleg 446 lakásigénylő problémáinak megoldására alig van reményünk. Szinte kizárólag a munkáltatói támogatás maradt.

A *büntetés-végrehajtás oktatásának, képzésének, továbbképzésének* megújítása iránti igény az elmúlt években előtérbe került. Az iskolarendszerű képzésben a korszerűsítés első mozzanata a *tantervek módosítása* volt. A Tiszthelyettesképző Iskolán kiemelt szerepet kapott a *biztonsági ismeretek oktatása, gyakoroltatása*. A nemzetközi dokumentumok tantárgy bevezetése a szélesebb körű kitekintés mellett szemléletmódosítás célzatával történt. A szolgálati viselkedés lélektani kérdéseinek tréninggel történő feldolgozása nagyon kedvező fogadtatásban részesült az alapfokú képzésben.

A *középfokú szakmai oktatásban* a levelező tagozaton rendhagyó módon történt a képzés. A középfokú könyvelői ismeretek megszerzése érdekében a PERFEKT Vállalat — párhuzamosan — tanfolyamon végezte a zászlósképző levelező csoportjának oktatását. E kombinált képzés lehetőséget adott arra, hogy a zászlósképző iskola követelményeit teljesítő hallgatók egyidejűleg középfokú bv. szakmai és államilag elismert könyvelői képesítést kapjanak (24 fő).

A *Rendőrtiszti Főiskolán* már az elmúlt tanévben korszerűsítették az oktatás tartalmát, növelték a bv. szakmai ismeretek óraszámát, s a humán alapozó ismereteket.

Alapfokú szakmai képzés keretében 14 napos képzésben részesült 1698 fő hivatásos állományú és 27 fő polgári alkalmazott. A tiszthelyettesképző iskolát nappali tagozaton 59 fő, levelező tagozaton 93 fő végezte el. 1992 szeptemberétől 25-en nappali, 82-en (2 csoportban) pedig levelező tagozaton tanultak. Az intézetekbe kihelyezett levelező tagozaton 154 fő végzett.

Középfokú szakmai képzés biztonsági, pénzügyi, igazgatási és anyagi szakon folyt illetve folyik.

Felsőfokú szakmai képzés keretében a Rendőrtiszti Főiskola nappali tagozatán az elmúlt évben 12 fő, levelező tagozaton 14 fő szerzett felsőfokú végzettséget. Az iskolán jelenleg 39 nappali tagozatos és 24 levelező tagozatos hallgató

folytatja tanulmányait. Próbaszolgálati tiszt, illetve szakismereti képzésben részesült 90 fő, ezidáig 52-en tettek vizsgát.

Külön fejezet volt a büntetés-végrehajtási képzésben a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán folyó képzés. A főiskola elsőként vállalta, hogy közreműködik a büntetés-végrehajtásnál dolgozók felsőfokú képzésében. Itt értelemszerűen pedagógusokat képeztek. Idén itt befejezzük a képzést, mert utolértük magunkat, több mint 20 éves gyakorlat után. Szinte ugyanezt az utat járjuk a gazdasági szakterületen is. Mivel nem tolonganak a „kész” szakemberek, így saját állományunkból kezdték meg 12-en tanulmányaikat a Számviteli Főiskolán.

1992-ben 575 hivatásos állománybeli dolgozónk ellen indult *fegyelmi eljárás*, ebből 52-vel szemben *felelősségre vonás nélkül* fejeződött be az eljárás. (Az 575 ügyben szerepel 16 bűncselekmény is.) A fegyelmi eljárások összetétele: *16 bűncselekmény, 39 szabálysértés és 520 fegyelmi vétség*. A fegyelmi vétségek száma, tárgyi súlya a megelőző évekhez hasonló.

A 16 bűncselekményből 9 esetben került sor bírósági felelősségre vonásra, *minden esetben közlekedési bűncselekmény* (közúti baleset okozása vagy ittas járművezetés vétsége) miatt.

A fogvatartottakkal való kapcsolatot érintően 1992-ben 4 esetben indult illetve fejeződött be *hivatali visszaélés büntette* miatt, 3 esetben pedig *hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás vétsége* miatt büntetőügy. Mind a 7 eset megtagadás illetve megszüntetés címen felelősségre vonás nélkül fejeződött be. Fogvatartottal való tiltott kapcsolat miatt 8 esetben történt felelősségre vonás.

A személyi állomány gyógyító-megelőző ellátása teljes körű volt. Sajnos sok a felmentési napok száma, 1 főre átlagosan 17,44 nap esik. Egyre több a gondozásba vett beteg. Év végére számuk 489-cel több volt, mint tavaly. Ez azt jelenti, hogy az állomány közel 23%-a szorul rendszeres orvosi gondozásra. Tovább emelkedett a lefolytatott egészségügyi felülvizsgáló eljárások száma: 199. *Alkalmatlannak minősítettek 185 dolgozót*. Ebből 138-an rokkantnak bizonyultak, azaz munkaképességük 67%-át (124 fő), illetve 100%-át (14 fő) elveszítették. Mindez arra mutat, hogy jól érzékelhető a bv. alkalmazottak körében is az ország egészét jellemző egészségi állapotromlás.

Tudományos kutatás, nemzetközi kapcsolatok

Lehetőségeinkhez mérten folytattuk megkezdett tudományos kutatásainkat. A kutatási eredmények hasznosítása sikerebb, mint az előző időszakban. Az elkészült rész- és zárótanulmányok jelentős részét publikáltuk a Bv. Szakkönyvtárban, illetve külső és belső folyóiratokban.

1992-ben fejlődtek a büntetés-végrehajtás nemzetközi kapcsolatai. Felvettük a kapcsolatot a francia, angol, bajor, svéd, izraeli, ukrán, orosz és román büntetés-végrehajtás vezetőivel. Mindegyik esetben komoly együttműködési szándé-

kot, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére irányuló erőfeszítést tapasztaltunk külföldi partnereinknél.

Nagy segítségünkre van a nemzetközi együttműködés szervezése területén az Európa Tanács Jogi Ügyek Igazgatósága. Szintén az Európa Tanács hathatós segítségével rendeztük meg 1992 májusában azt a konzultációt, amelyen az Európa Tanács három szakértője véleményezte a hatályos büntetés-végrehajtási tvr. módosítására készített javaslatunkat.

Októberben került sor a magyar büntetés-végrehajtás eddigi legnagyobb nemzetközi szintű vállalkozására, a kelet- és nyugat-európai börtönrendszereket összehasonlító konferencia megrendezésére, amelyet részben az Európa Tanács, részben az amerikaiak finanszíroztak. 19 amerikai büntetés-végrehajtási szakember, az Európa Tanács Jogi Ügyek Igazgatóságának osztályvezetője, és 6 kelet-európai ország büntetés-végrehajtási vezetői fémjelezték a meghívottak listáját, amelyről természetesen nem hiányoztak a magyar szakemberek sem. A konferencia — a résztvevők és a külső megfigyelők szerint — átütő sikert hozott, megfogalmazódott, hogy a magyar büntetés-végrehajtás hidat képezhet a nyugati fejlettebb és a keleti kevésbé fejlett börtönrendszerek közötti információcserében.

Folytattuk a már jól bevált szlovák és lengyel tapasztalatcsere-utazásokat.

Sajtókapcsolatok

Az elmúlt esztendőben — az előző évhez hasonlóan — változatlanul nagy volt a tömegkommunikációs orgánumok érdeklődése a büntetés-végrehajtás tevékenysége iránt. Az év folyamán a sajtó, a rádió, a televízió számos cikket, riportot, tudósítást készített a büntetés-végrehajtási intézetek életéről, mindennapos tevékenységéről. Gyakran előforduló téma volt a sajtóban az előzetes letartóztatottak helyzete, elhelyezési körülményeik, a velük való bánásmód stb. Változatlanul sok szó esett a büntetés-végrehajtási intézetek munkáltatási lehetőségeiről, a fogvatartottak foglalkoztatásának korlátozott voltáról.

A közérdeklődésre számító jelentősebb eseményekről folyamatosan és gyorsan tájékoztattuk az MTI belpolitikai szerkesztőségét, ennek köszönhetően számos esetben a mi közleményünk alapján adott hírt a sajtó néhány büntetés-végrehajtási eseményről. Sajnálatos azonban, hogy sok a „jól értesült” informátor, aki tudatosan elferdít tényeket és hazugságoktól sem riad vissza. Az alapvető hangvétel azonban szerencsére nem ez. Többnyire tárgyilagos írások jelennek meg tevékenységünkről.

Sajátos terület a *büntetés-végrehajtás Sajtóirodája*. Ezt 1992-ben dinamikus fejlődés jellemezte. 35 év után a belső terjesztésű Heti Híradót gyökeresen átalakítva Börtönjűség címmel országos terjesztésű hetilapot készítünk, amelynek mind a piaci, mind a szakmai visszhangja jó. Megújult szakmai folyóiratunk, a Börtönügyi Szemle is. Változott a szerkesztés módszere és szervezete. A szak-

emberek véleménye szerint valóban szakmai folyóirattá vált, tartalmában és megjelenésében egyaránt igényes kiadvány.

Változtattunk a videóstúdió tevékenységén. Korszerű berendezéseit jobban kihasználva *jövedelemteremtő bér munkákat* is vállal.

Jelentősen *fejlődött az informatikai rendszer*. Eredményeket értünk el az irodai munka automatizálása területén, az Országos Parancsnokságon korszerű számítógépes hálózatot építettünk ki. Változatlanul gondjaink vannak a fogvatartottak számítógépes nyilvántartásának megszervezésével.

*

Az értékelést az országos parancsnok azzal summázta, hogy a büntetés-végrehajtás dolgozói a nehéz körülmények között is helytálltak, fenntartották a szervezet működőképességét. Ezért köszönet és elismerés illeti az állományt.

1993-ban a legfontosabb feladatokat a következőkben jelölte meg. Az előterjesztett törvénytervezetek parlamenti jóváhagyása után ki kell adni a szükséges végrehajtási szabályokat. A személyi állomány jogállását szabályozó törvény megjelenéséig ki kell dolgozni és kiadni egy ideiglenes végrehajtási szabályzatot, mert a jelenlegi már teljesen elavult. El kell végezni a vállalatok átalakításával járó munkákat. Az elítéltekkel, fogvatartottakkal való foglalkozást a jelen körülmények között úgy kell megszervezni és végezni, hogy fenn tudjuk tartani az intézetek biztonságát, a működést lehetővé tevő rendet, hogy megelőzhessük a rendkívüli események kialakulását. Meg kell teremteni a különleges biztonsági elkülönítés jogszabályi és tárgyi feltételeit.

Vélemények, hozzászólások

A vitában tíz felszólaló fejtette ki a véleményét. Elsőként *dr. Balsai István* miniszter úr elismerően szólt arról, hogy a büntetés-végrehajtás a rá háruló feladatokat alapvető probléma nélkül, jól oldotta meg egy olyan időszakban, amikor a feltételek, körülmények ezen a területen gyorsabban romlottak és nehezebbé váltak, mint másutt. Nem tőlünk függött, hogy nem valósultak meg a korszerűsítés iránti reményeink. Várható, hogy a legfontosabb szervezeti, jogi kérdésekben megszületnek a parlamenti döntések, addig korrekt ideiglenes szabályozásra és a múlt évihez hasonló, színvonalas munkára van szükség.

Megállapította, hogy a sajtó által megjelenített kép nem tükrözi a ténylegesen végzett munkát. Egy-két súlyosabb esemény igen nagy visszhangot keltett. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a szabályokat megsértőkkel szemben nagy szigorral kell eljárni. A büntetés-végrehajtásnál követett gyakorlatot, az itt alkalmazott következetességet példaszerűnek minősítette. Kiemelte, hogy a mai feltételek mellett megkülönböztetetten kell gondoskodni a biztonságról, ezt indo-

* Időközben a parlament elfogadta a Btk. módosítását és a büntetés-végrehajtás működését meghatározó új jogszabályt

„Nem tőlünk függött, hogy nem valósultak meg a korszerűsítés iránti igényeink” — mondta a miniszter

olja az is, hogy az őrzött személyek elszántsága erősödött, velük szemben nem elég hatásos a büntető igazságszolgáltatás. Hangsúlyozta, hogy egyidejűleg meg kell felelnünk az európai normáknak, elkerülve a rossz értelemben vett liberalizmust. Felszólalása végén olyan munkát kért az állománytól, amelynek alapján azt lehet mondani a jövőben is, hogy ez a testület — a rendszerváltozást is tekintetbe véve — zökkenőmentesen végzi munkáját. Biztosította a büntetés-végrehajtást és annak vezetését a minisztérium vezetőinek bizalmáról.

Dr. Bogdán Tibor államtitkár az 1992. és '93-as év összefüggéseire mutatott rá. 1992-ben nem történtek átfogó reformintézkedések a büntetés-végrehajtásnál. Tevékenységünket az elképzelések többszöri egyeztetése jellemezte. A témával foglalkozó kormányülések már előre jelezték a változást, de a fő cél a működőképesség fenntartása volt. *1993 már a változások éve lesz.* Ezek fő területeit a következőkben jelölte meg: szét választani a vállalati és költségvetési gazdálkodást, fel kellene adni az ún. nettó finanszírozás elvét, ezáltal javítva a költségvetési pozíciókat. Olyan új *foglalkoztatási koncepciót* kell kialakítani, amely az alaptevékenységet is érinti, s nonprofit közalapítványi formában működne. Ennek bevezetéséhez előkészítő egyeztetésre van szükség a Pénzügyminisztériummal, majd a javaslatot a kormány elé kell terjeszteni. Módosítani kell a Polgári Törvénykönyvet is. Elképzelése szerint az új foglalkozta-

tási rendszer megindításához jelentős „tőkeinjekcióra” is szükség lesz. A bevezetendő intézkedések érinteni fogják mind az Országos Parancsnokság, mind az intézetek szervezetét. Erősíteni és hatékonyabbá kívánják tenni a minisztériumi felügyeletet, nem csökkentve az Országos Parancsnokság hatáskörét, felelősségét a büntetés-végrehajtás irányításában.

Reményét fejezte ki, hogy a parlament a második félévben elfogadja a *rendészeti szervekről szóló törvényt*. Ez azt jelentheti, hogy 1994-et követően már ennek alapján dolgozhatunk, s ez a szervezetre és az állomány egészére stabilizáló hatást gyakorolhat.

A minisztérium vezetése több okból és céllal kíván a kormányzathoz fordulni pénzügyi források biztosítására, így a foglalkoztatás új rendszerének megindításához, a költségvetés szanálásához és a személyi állomány bérfejlesztéséhez.

Végül a biztonságra veszélyes rendkívüli események megelőzéséről szólva kifejtette, hogy a visszatartó erőt az adhatja, ha az elítéltek biztosak lehetnek ilyen vállalkozásaik kudarcában. Hangsúlyozta adott esetben a rendőrség határozott fellépésének szükségességét. Köszönetét fejezte ki az állomány múlt évi munkájáért.

A további 8 hozzászóló kiegészítette az értékelést és többen tettek figyelemre méltó javaslatot. *Pados József* bv. ezredes szorgalmazta a számítástechnika egységes rendszerbe szervezett alkalmazását, amely nagy mértékben segíthetné az intézetek munkáját. Majdnem minden felszólaló elégtelennek ítélte a működés zavartalanságához szükséges feltételek anyagi fedezetét, a személyi állomány jövedelmi- és életviszonyait.

Csere László bv. alezredes, a Központi Ellátó Intézet parancsnoka adatokkal részletesen alátámasztotta, hogy az ellátásra fordítható összegek relatív és abszolút csökkenése milyen komoly veszélyeket rejt, így előfordulhatnak anyagi, műszaki okokra visszavezethető rendkívüli események, kimerültek a tartalékaink, s a későbbre halasztott munkák jóval nagyobb költségeket fognak felémészteni.

Többen hangsúlyozták, köztük legerőteljesebben *dr. Csordás Sándor* bv. ezredes, az intézetek biztonságának fontosságát. Kifogásolta egyes intézeti vezetők megengedő magatartását, engedékeny szemléletét. Véleménye szerint vannak, akik rosszul értelmezve az európai normákat, elvtelen engedményeket tesznek, s ez várakozásukkal ellentétes reakciót, követelőzést vált ki az elítéltekből. Fontosnak tartja, hogy csak olyan intézkedéseket vezessenek be, amelyeknek előzetesen megteremtették a biztonsági hátterét. *Végül javasolta a pályázati rendszer általános kiterjesztését* mindazokra az intézeti vezetőkre, akik nem pályázat útján nyerték el beosztásukat.

Dr. Sereg Pál bv. alezredes utalt arra, hogy az európai börtön szabályok nagyon is megkövetelik az intézetek működéséhez szükséges biztonságot. A biztonság azonban nem szűkül le a technikára vagy az ezzel foglalkozó személyzetre, hanem ebben szerepe van a *lehetőségek bővítésének*, a televízióknak, az eltávozásnak egyaránt. A személyi állomány körében észlelhető bizonytalanságot jórészt

a hiányzó jogi szabályozás és a jövőkép bizonytalanságai okozzák. Ez a magyarázata, hogy egyesek az európai normák érvényesítésével összefüggő változásokat liberalizmusnak élik meg. Ezért egyértelmű jogi szabályozásra, az állomány jó felkészítésére és nem koncepcióváltásra van szükség. *Dr. Sunyál Ottó* bv. ezredes felszólalásában nagy hangsúlyt kapott az *emberi tényezők* szerepe. Ennek fontos eleme a szakmai képzés és a kiképzés. Ellentmondást lát a mai felvételi és kiképzési gyakorlat között. Javasolja, hogy a véglegesítés feltétele a kiképzésben való eredményes részvétel legyen a ma előírt 6 hónap helyett.

A vitát *dr. Tari Ferenc* foglalta össze. Elmondta, hogy a büntetés-végrehajtás kérdéseiről a világon mindenütt vitatkoznak. Ennek helyét, módját, fórumát azonban célszerűen kell megválasztani. A nyilvánosság fontos számunkra. Zavaró, hogy ami nekünk véresen komoly dolog, mint például egy ör élete, az a sajtónak csak szenzáció. Ezért megfontolandó, hogy miről, hogyan, ki adjon tájékoztatást. Ebbéli gyakorlatunkat tudatosan korrigálnunk kell.

A biztonsági kérdésekről szólva megállapította, hogy egy intézet biztonságának fenntartásához éppúgy hozzátartozhat például az élelmezés, mint ahogyan az elítéltekkel foglalkoznak, a televízió és sok más. Ezen nem változtat, hogy az elítéltek közt akad, aki súlyosan zavarja az intézet rendjét. Ilyen esetekre kell kialakítani a *szigorú biztonsági elkülönítés* feltételeit. Jogosan alakult ki vita a biztonságról. A személyi állomány körében tudatosítani kell egyfajta egészséges

Parancsnokok egymás között. Fontos az emberi tényező

veszélyérzetet. Ugyanakkor fel kell készíteni az embereket az európai normák befogadására, el kell oszlatni a félreértéseket. Komolyan kell venni az intézetek biztonságát, az ott dolgozók védelmét. Ebben a technikai rendszerrel egyenértékű a belső viszonyok alakulása, a légkör.

Elmondta, hogy a *pénzügyi helyzetet illetően nem optimista*, lehetséges, hogy radikálisan csökkentenünk kell még a most jóváhagyott felújítási és beruházási keretet is, hogy a működőképességet megőrizhessük. Egyetértett a tiszthelyettesek kiképzési idejének és véglegesítési időpontjának összhangba hozásával.

A büntetés-végrehajtás felügyeletével kapcsolatban úgy ítélte meg, hogy az Országos Parancsnokságnak el kell látnia felügyeleti feladatokat, de nem kell átvállalnia az intézetek felelősségét. A felügyelet keretében a törvényes működés feltételeit kell vizsgálnunk és elutasítjuk az Országos Parancsnokság felügyeleti szerepét megkérdőjelező véleményeket.

Amerikai levelek

A konferencia visszhangja • Elismerő vélemények • Jó irányban

Jó néhány hónap eltelt azóta, hogy tavaly októberben Pilisszentkereszten megrendeztük a *Nemzetközi büntetés-végrehajtási összehasonlító szimpoziumot*, amelynek résztvevői voltak mindenekelőtt a magyar büntetés-végrehajtási intézetek parancsnokai és a környező volt szocialista országok büntetés-végrehajtási vezetői. Előadásokat tartott e fórumon több neves amerikai büntetés-végrehajtási személyiség, valamint az Európa Tanács vezető szaktisztviselője. Az elmúlt hónapokban majdnem minden előadótól kaptunk baráti hangvételű levelet, amelyben értékelték a konferenciát, és közvetlen hangon idézték fel magyarországi benyomásaikat.

Talán nem szerénytelenség, ha idézünk e levelekből, hiszen azok — az udvarias fordulatokon túlmenően — lényeges szakmai kérdésként kezelik a magyar büntetés-végrehajtás megújulásának ügyét.

Richard H. Ward, a Chicagói Nemzetközi Büntetés-végrehajtási Iroda rektorhelyettese dr. Balsai István miniszternek írt levelet, amelyben kitért arra, hogy „*az Egyesült Államok delegátusaira mély benyomást tett dr. Tari úr tudása azon fontos kérdésekben, amelyekkel manapság a büntetés-végrehajtási szakembereknek világszerte szembe kell nézniük. A szimpoziium témájának gondos megválasztása és a nemzetközi részt-*

vevők nagyszerű vendéglátása a csodálatos Budapesten elősegítette a résztvevők magas szintű együttműködését azon cél érdekében, hogy humánus és biztonságos büntetés-végrehajtási létesítményeket tartssanak fenn a jövőben is. Az Igazságügyi Minisztérium jogosan lehet büszke dr. Tari és munkatársai nyílt és együttes törekvésére, hogy elképzeléseiket és figyelmüket az igazságosság érvényesülésének szolgálatába állítsák Magyarország büntetés-végrehajtásában.”

Jane Rae Buckwalter, a The University of Illinois at Chicago egyetem rektorhelyettese — szponzor és társrendező — ezen meleg, baráti szavakkal ír november 2-i levelében: „*Remélem, hogy meg volt elégedve több hónapos munkánk eredményével. Úgy gondolom, a konferencia sikeres volt és büszke lehet az eredményekre.*”

A levelekből kitűnik, hogy kellemes csalódást okozott a nemrégén lehullott vasfüggöny mögül a nagyvilágba kitekintő, oda kilépő Magyarország. A részt vevő amerikai szakemberek majdnem kivétel nélkül először jártak hazánkban, mégis sokan baráti érzelmekkel tekintenek vissza az itt töltött néhány napra, örülnek, hogy megismerhették a magyar büntetés-végrehajtás szakembereit és hazánk néhány nevezetességét.

Jess Maghan, New York büntetés-végrehajtási igazgatója — aki a konferencia egyik értelmi szerzője — nagyon fontosnak tartotta a barátságos közönséget, azt, hogy az igen távolról érkezett szakemberek eszmét tudtak cserélni a magyar és a középkelet-európai szakemberekkel. Nagy nyeresége ez fejlődő demokráciánk számára. Jess Maghan úr előadásában, az Új Magyarországnak adott interjújában a börtönügyi munka nehézségeiről, a megoldási lehetőségekről, a munka nemzetközileg azonos alapvonalairól beszélt. A szimpóziumon elhangzott előadások fogadtatása, a szünetekben folytatott eszmecsere, szakmai viták nem mindig az egyetértés jegyében folytak, különböző álláspontok törtek felszínre, de a megvalósítandó cél következetes véghezvitelére való törekvés nem volt kétséges.

Daniel L. Feldman, New York állam képviselőházának tagja, a Büntetés-végrehajtási Ügyek Bizottságának elnöke így ír a szimpózium megszervezéséről, lebonyolításáról 1992. november 4-i levelében: *„Természetesen szakmai szempontból szimultán tolmácsolással is kiváló volt a rendezés színvonalára.”*

Alan Toops, Ohio állam börtönügyi igazgatóságának főigazgatója így ír: *„Kérem adja át elismerésemet személyzetének és másoknak, akik idejüket áldozták arra, hogy a szimpózium kiemelkedően sikeres legyen. Megtiszteltetés számomra, hogy részt vehettem az eseményekben és mindig nagy elismeréssel és vonzalommal viseltetem Magyarországot és népe iránt.”*

Idézet William Collins november 8-i, dr. Tari úrnak címzett leveléből: *„Ha tudok Önnek valamiben segíteni a magyar börtönügy területén kifejtett erőfeszítéseiben, remélem, nem fog habozni és segítségül hív.”*

Aglaiia Tsitsoura asszony, az Európa Tanács osztályvezetője külön kiemelte az Új Magyarországnak adott interjújában és november 3-i levelében, hogy különösen nagy öröme szolgál, miszerint a magyar büntetés-végrehajtási szakemberek ösztönzőre lelnek az Európa Tanács Európai börtön szabályok ajánlásaiban.

Dr. Sam Samples, az USA Igazságügyi Minisztériuma Szövetségi Börtönügyi Irodájának igazgatója így fogalmaz 1992. november 16-i levelében: *„A különböző börtönrendszerek vezetőit hallgatva úgy tűnt, hogy minden a fogvatartottak humánusabb kezelési irányába indult el és mindegyik parancsnok jelentős változásokat visz véghez a gyakorlatban és az eljárás területén. A jövőben is követni akarom továbbhaladásukat a megtett úton.”*

Elismeréssel írtak a vendégek a Budapesti Fegyház és Börtönben látottakról, a világos szabályozási rendszerről, amely könnyen érthető és megkönnyíti a munkát. A fogvatartottak jól eligazodnak a számukra ideiglenesen kijelölt világban. Gary Hilton, az egyik kemény amerikai börtön parancsnok helyettese megállapította: *„A magyar börtönök tiszták, rendezettek, az elítéltek fegyelmezettek, a szabályok világosak, célratorók. Feltűnő volt az a rend és fegyelem, amit a magyar börtönben tapasztaltam és ez mindenféle kemény, fe-*

gyelmező eszköz használata nélkül jött létre. Nem láttam a fogvatartottak szemében riadt félelmet, amelyet hasonló amerikai intézetekben láttam volna." Érdeemes idézni Gary Hill október 31-i levelének néhány sorát: „Tulajdonképpen nem kellene, mégis mindig ámulatba ejt azon emberek képessége, akikkel volt szerencsém találkozni, akik életüket annak szentelik, hogy a büntetés-végrehajtás rendszere humánusan, igazságosan és hatásosan működjön, már amennyit ez a komplikált világ megenged... Sok mindenben nem egyezik

az álláspontunk, de mi azt kutattuk, hogy a legjobb ösvényt találjuk meg ugyanahhoz a célhoz.”

Önbizalmunkat, saját munkánkba vetett hitünket erősítik a Pesti Hírlap november 3-i számában megjelent sorok Donald Omodt, Hennepin megye seriffje nyilatkozatából: „A magyar börtönrendszer meglátásom szerint jó irányban fejlődik. Ismerve azt a törvénytervezetet, amelyet ezzel kapcsolatban tárgyalni fog a parlament, azt mondhatom, Magyarország tart talán a legelőbbre az átalakulást illetően.”

Szalai Imréné

Fegyverhasználat

Egy legfelsőbb bírósági határozat elemzése

A jogeset rövid tényállása szerint az ügy egyik szereplője rendőr őrmester, a másik egyénileg gazdálkodó juhász. Utóbbinak a kutyáját valaki meglötte, és a juhász az őrmestert gyanúsította ezzel. Amikor ittas állapotban, kutyája keresésére indulva találkozott az őrmesterrel, felelősségre vonta őt a kutya meglövéséért. Az őrmester tagadta ezt, mire a juhász pofonnal válaszolt és a falu felé indult, hogy az őrmestert a feletteseinél feljelentsé. Az őrmester, aki szintén ittas volt, követte a juhászt.

Kölcsönös szidalmazások közepette a juhász botjával megütötte a fejét védelő őrmestert, majd a botot eldobva ököllel ütlegelte és a nyakánál fogva a földre szorította. Dulakodás közben az őrmester zsebéből (nem volt szolgálatban) kiesett a pisztolya. Amikor felkeltek a földről, az őrmester felvette a pisztolyt, a juhász pedig a botját, amivel ismét támadólag közeledett ellenfeléhez. Az őrmester figyelmeztetésére („Ne gyere, mert lelőlek!) nem állt meg, mire az 2–3 méter távolságból hasba lőtte.

A juhász életét a gyors orvosi segítség megmentette. Az őrmester 18 sérülést szenvedett: e koponya-, orr- és kézcsont-sérülések gyógytartama 6 hét volt.

Első- és másodfokon

Az elsőfokú bíróság az őrmestert emberölés büntetnének kísérletéért 2 évi, míg a juhászt életveszélyt okozó testi sértés büntetnéért 1 évi szabadságvesztésre ítélte. Másodfokon a Legfelsőbb Bíróság az őrmestert büntethetőséget kizáró ok (jogos védelem) címén felmentette. Ítéletében többek között kiemelte: már a megyei bíróság is megállapította, hogy a vádlott jogos védelmi helyzetben cselekedett, de úgy találta, hogy annak mértékét túllépte, mert ijedtsége és menthető felindulása korlátozta a védelem szükséges mértékének a felismerésében. A másodfokú bíróság megítélése szerint „mindkét vádlott egymás elleni fellépése élet elleni közvetlen támadás volt”, márpedig „élet ellen irányuló jogtalan és közvetlen támadásnak löfegyver használatával történt elhárítása esetén az elhárító tevékenység arányosságának a vizsgálata nem merül fel”. A Legfelsőbb Bíróság az őrmestert ezért mentette fel jogos védelem címén.

A határozat felmentő rendelkezése érdemben megfelel a törvénynek, de olyan megállapításokat is tartalmaz, amelyek vitathatók vagy félreérthetőek. Mivel a jogos védelem intézménye mind állampolgári, mind pedig közrendvédelmi és büntetés-végrehajtási szempontból is igen fontos, a kétségeket tisztázni kell.

A Btk. 29. §-a szerint *jogos védelemben* cselekszik és ezért nem büntethető az, akinek cselekménye a saját vagy mások személye (javai stb.) ellen intézett, illetőleg ezeket közvetlenül fenyegető jogsértés („jogellenes támadás”) elhárításához szükséges.

Jogos védelem

A jogos védelemnek tehát feltétele a védett jogi tárgy ellen megkezdett avagy megkezdéssel közvetlenül fenyegető jogsértő cselekmény. Ez hozza létre az ún. jogos védelmi helyzetet, a jogos védelem első fogalmi elemét. A második fogalmi elem az, hogy a védelmi tevékenység a jogsértés elhárításához szükséges legyen.

Mit mond e két lényegi kérdésben az ismertetett döntés?

A közlemény utolsó előtti bekezdése szerint „mindkét vádlott egymás elleni fellépése élet elleni közvetlen támadás volt”. Ebben a formában a megállapítás félreérthető, hiszen így a „megtámadott” juhász oldalán is jogos védelmi helyzet állott volna fenn és indokolásra szorult volna, hogy őt ez okból miért nem mentette fel a bíróság. A másik vádlott oldaláról nézve: ha az ő tevékenysége jogos védelmi cselekmény volt, akkor hogyan lehet azt élet elleni támadásnak nevezni? (Az előbbinek az indoka valószínűleg az volt, hogy kutya megsebzésével motivált cselekmény nem lehet védelem, csupán bosszú.)

Nyilvánvaló, hogy két személy egymás elleni küzdelmében nem lehetnek egyidejűleg mindketten jogos védelmi helyzetben. Az lehetséges, hogy például aki először támadott, felhagy azzal és megadja magát vagy távozni akar, de ellenfele folytatja az immár szükségtelenné vált „elhárítást”. Lehet, hogy az elhárító tevékenység célt ért, az agresszor képtelenné vált a támadás folytatására, de a védekező tovább bántalmazza. Ilyenkor a szerepek felcserélődnek: a korábbi védekezőből támadó lesz és az addigi jogsértő (veszélyeztető) kerül jogos védelmi helyzetbe. Esetünkben a tettegességet a juhász kezdte, így a verekedés során az őrmester volt jogos védelmi helyzetben. Az a körülmény, hogy őt a juhász „a nyakánál fogva a földre szorította”, amellet szól, hogy a juhász volt az erősebb, aki a verekedésben botot is használt és az ítéletben leírt súlyos testi sértést okozta. Nem lehet tehát azt mondani, hogy — a lőfegyver használatát megelőző szakaszban — az őrmester is támadó lett volna.

Még kevésbé áll ez a történetek ezt követő szakaszára, amikor a juhász „a földről felkelni igyekvő, védekezésre korlátozottan képest személyt meg akarta ütni a juhászbottal”. Figyelemmel a fenyegetésre („*Most itt hagyod a fogadatot!*”), az őrmester cselekménye ekkor sem „élet elleni közvetlen támadás”, hanem azt elhárító cselekmény: jogos védelem volt.

Mint a bevezetőben említettem, jogos védelem megállapításához az is kell, hogy a védekező tevékenysége az elhárításhoz *szükséges* legyen. Nem kétséges, hogy a fellebbezési bíróság elismerte a szükségességet — csak éppen nem így nevezte, hanem „*arányosságnak*”. A két kifejezés azonban nem ugyanazt jelenti.

A szakirodalomban sok tinta folyt el annak a megindoklására, hogy nem elég a törvényben a jogos védelmi tevékenységnek az elhárításhoz szükséges voltát előírni; azt is meg kell követelni, hogy arányos legyen. Vajon mivel? A kérdésben vitázók kétféle arányosságot különböztettek meg: *eszközarányosságot* és *kárárarányosságot*.

Az eszközarányosság hívei nem értik meg a jogos védelem intézményének jelentőségét. A jogeszme lényegét tagadó felfogás az, hogy a jogrend ellen vétkezen támadót és a veszélyeztetett jog védelmezőjét arányos hatékonyságú fegyverek kell hogy megillessék. Ellenkezőleg: ilyen helyzetben nem egyenlő

fegyvernek, arányos eszköznek kell a jogot védenie, hanem a védelem döntő fölénye és eleve biztosított győzelme az, amit a jogrend igényel.

A kárárányosság követelménye szerint az elhárító cselekménnyel nem szabad „aránytalanul” nagyobb hátrányt okozni annál, amivel az elhárítandó jogsértés fenyeget.

Szükségesség — arányosság

A kodifikáció során mind az eszközarányosság, mind a kárárányosság hívei minden alkalommal vereséget szenvedtek. A Csemegi kódexben csakúgy, mint az azóta alkotott két Btk.-ban, egyedül a szükségesség követelménye került a törvénybe. Az arányosság hívei a törvényjavaslat indoklására tudnak csak hivatkozni, mely arányosságról is szót ejt. A törvényhozás egyik alkalommal sem iktatta azt törvénybe.

Az a körülmény, hogy az arányosság említése (szükségesség helyett) néha felbukkan a bírói gyakorlatban, pusztán stiláris kérdésként is felfogható lenne arra utalással, hogy a bíróság a szükségességet érti alatta. E hasábokon szóvá tenni azért kell, mert a rendőr és a bv. őr fegyverhasználatát minden esetben közigazgatási jellegű vizsgálat követi; tehát akkor is, ha jogos védelmi helyzetben került rá sor. A vizsgálókra pedig több-kevesebb hatással lehet az, ha a bíróság — a szükségesség törvényi kelléke helyett — arányosságról beszél.

Az arányossági szemlélet hatása alá kerülő vizsgáló a kárárányosságra aligha gondol, mert az könnyű belátni, hogy a védekező nem tudhatja előre, vajon a megkezdett vagy közvetlenül fenyegető támadás nyomán milyen károk keletkezhetnek. (Rendszerint ideje sincs ennek latolgatására.) Ha viszont az eszközarányosság gondolata merül fel a vizsgálóban, ezt a talio elv, valamint — a századeleji és azt megelőző idők tudati örökségként — az ún. *párbajszemlélet* erősítheti. Ez a szemléleti mód akarva-akaratlanul „lovaggá üti” a jogellenesen támadót, sőt úgy is mondhatjuk, hogy a törvénszegővel azonos szintre fokozza le a jogrend védelmezőjét. Márpedig jogállamban a törvény és az ítélkezési gyakorlat éppen azt kell tudatosítsa mindenkiben, hogy a jogellenes támadás — arányos fegyver igénye helyett — súlyos és aránytalan (!) kockázatot jelent a támadó számára.

A rendőrt, a bv. őrt az állam éppen azért látja el löfegyverrel, hogy a társadalmat és önmagát biztonságosan védelmezhesse. Megbocsáthatatlanul vé a közbiztonság ellen, aki a törvény fegyveres őreit elbizonytalanítja, teljesíthetetlen követelményekkel bénítja meg bennük azt, ami feladatuk teljesítésének fontos eleme: *a határozottságot és a gyors cselekvést*. Ha a fegyvert veszélyhelyzetben nem merik használni, ezzel egyrészt önmagukat, másrészt fegyverüket szolgáltatathatják ki a bűnözőnek. Az egyre féktelenebb erőszakos bűnözés elhárítása figyelmeztető jel.

Székely János

A harmadik szektor

Önkéntes szervezetek Angliában

Az önkéntes erők tevékenységének óriási szerepe van Anglia múltjában és jelenében egyaránt. Felmérhetetlen szolgálatot tesznek az egészségügy, az oktatás, a szociális ellátás és a bűnelkövetők társadalmi integrációja területén. Munkájuk az egyházak tevékenységével kezdődött, majd később olyan egyéneket vonzott, akik hajlandók voltak idejüket és energiájukat kötelezettség nélkül, önkéntesen a közösség javára fordítani.

Angliában bárki szabadon áldozhatja az idejét és erejét arra, hogy segítsen másokon, szervezeti formában is.

Az önkéntes munkát végző csoportoknak nincs semmiféle kötelezettségük a bejelentésre vagy bejegyzésre. Ha azonban anyagi támogatásra tartanak ahhoz igényt, hogy szolgáltatásikat elláthassák, már szükséges olyan formális szervezet, amelynek laza keretét törvény írja elő. E szerint szükséges, hogy legyen a szervezetnek alapszabálya, a gazdasági ügyekért felelős vezetője, számlaszáma, pénzügyi nyilvántartása.

Az ilyen szervezetet már ajánlatos bejelenteni az önkéntes szervezetek névsorába, hiszen ez bizonyos előnyökkel jár.

A legtöbb esetben ma már az önkéntes szervezetek fizetett alkalmazottakkal dolgoznak és szervezetként, intézményként működnek. Ebben az esetben be kell tartaniuk az alkalmazást szabályozó jogi előírásokat.

A kormányzat tisztában van azzal, hogy az önkéntesség ma már szélesebb értelemben értendő, mint a szó tradicionális fogalma. Ma már nem feltétel, hogy ezek a szervezetek ingyenes munkát végezzenek.

Tisztázandó fogalmak

Elkerülhetetlen tehát elhatárolnunk az egyes fogalmakat, tisztázva tartalmukat. Mi tehát a különbség az önkéntes, független, karitatív és non-profit jelzővel megjelölt szervezetek között? S van-e egyáltalán szembeutó különbség?

A *jótekonyság szervezetekről* szóló *White Paper* első fejezetében a hangsúly az önkéntességen van, ami nem ingyenes munkát jelent, hanem azt, hogy az adott tevékenység semmilyen jogszabályi vagy egyéb kötelezettségen nem alapul.

A *független szervezetek* vagy szektor megjelölés a kormánytól vagy egyéb politikai szervektől, hivatali rendszerektől való függetlenséget hangsúlyozza (ami értelemszerűen nem azonos az önkéntességgel, hiszen egy tevékenység alapulhat például szülői kötelezettségen is, s ekkor már nem önkéntes, de független).

A *karitatív*, jótekonysági megjelölés a másoknak nyújtott segítő jelleget emeli ki, ami tartalmazza ugyan az önkéntességet, de legtöbbször ingye-

nességet is jelent, nem tartalmazza azonban a függetlenséget.

A legújabb keletű *nonprofit megjelölés* pedig arra utal, hogy munkájuk ugyan nem ingyenes, de a tevékenységükből származó jövedelmet a szolgáltatásaikra kell visszafordítaniuk, s nem oszthatják szét profitként vagy osztalékként a szervezet tagjai között. Az állami — törvényi kötelezettségeken alapuló — és a magánprofitra orientált szektor mellett, ezt ún. *harmadik szektornak* is nevezik. Az önkéntes szektor (ugyanúgy, mint a magánszektor) szabadon határozhatja meg saját céljait, eszközeit. A törvény meghatározása szerint ez olyan terület: *„amelynek létezése nem nyugszik jogszabályokon, amely önmaga határozza meg céljait és eszközeit, és amely nem oszthat szét profitot azok között, akik üzemeltetik.”*

Történetileg egymás mellett alakult ki az önkéntes — ekkor még ingyenes — munka a közösségért, mások megsegítéséért és a kartatív, jótékonyági tevékenység, amely az ingyenes munka mellett jelentős anyagi adományokat is magába foglalt.

Az ingyenes munka és az adományozás az évek során oly módon talákozott össze, hogy a jótékonyági adományok azok kezelésébe kerültek, akik ingyenes, önkéntes tevékenységet végeztek egy-egy területen.

Ily módon alakult ki először csak egy szűk professzionális fizetett réteg az önkéntes szervezetekben, később pedig, a lényegében fizetett tevékenységre támaszkodó szervezetrendszer, amely persze ingyenes önkéntes erőket is igénybe vesz.

Humán szolgáltatások

Nem csupán Angliában, hanem világszerte növekszik a jelentősége és a szerepe az önkéntes, független szektornak bizonyos közérdekű problémák megoldásában, a humán szolgáltatások ellátásában. A független szektor szolgáltatásai túl vannak a piac és az állam által nyitott lehetőségeken, s az egyének, a családok vagy a szélesebb értelemben vett „köz” javát szolgálják. Tradicionálisan tehát azt a szakadékot hivatottak betölteni, amelyet sem az állami, sem a magánszektor szolgáltatási rendszere nem ér el. Ez sokszor olyan társadalmi jelenségekre irányul, amelyekre a magánszektor nem fogékony, az államnak pedig óriási nehézségeket okoz. Ide sorolható például a *hajléktalanság, a szegénység, a bűnelkövetők visszavezetése a társadalomba, a külföldiek bevándorlása a gazdagabb államokba, vagy akár a büncselekmények áldozatainak támogatása.*

A legkülönbözőbb társadalmi krízisek kezelésében sokkal hatékonyabban működnek, mint más szervezetek, hiszen gyorsabbak, nem bürokratizáltak, költségtakarékosak, s képesek választ adni a váratlan problémákra és a hirtelen megjelenő társadalmi gondokra, helyi, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

Az önkéntes, független szervezetek szolgáltatásai sokkal jobban képesek alkalmazkodni az egyéni vagy speciális szükségletekhez, ráadásul személyesebbek is. Gyakran úttörő, kísérleti vállalkozásokat kezdenek egy terület eszközeinek vagy megközelítésének

megújítására, sokszor vállalva dolgoznak az állami hivatali szervekkel.

E szervezetek az aktuális, esetleg addig ismeretlen problémákra adott gyors, kreatív reakcióikkal mintegy mintát teremtenek az állami szervek számára. (Ez történt például az AIDS-vírussal fertőzöttek esetében, ahol az állami szervek még semmit nem tudtak kezdeni a problémával, amikor már a független szervezetek kialakították saját humánus segítségnyújtási rendszerüket, mintát nyújtva ezzel a kormánynak a humánus, toleráns politika kialakítására.

A kormány és az Önkéntes Szervezetek Nemzeti Tanácsa közös hírdetménye szerint a demokrácia erősödik azáltal, ha az embereket képessé teszi arra, hogy kifejezzék érdekeiket és szükségleteiket.

Az önkéntes szervezetek támaszt nyújthatnak olyan hátrányos helyzetben lévő csoportoknak, egyéneknek, akiknek a hangja másként nem hallatszana, vagy akikkel szemben valamilyen okból diszkrimináció érvényesül.

E tevékenység segítségével az emberek lehetőségeket kapnak arra, hogy közösségek tagjaiként megtanuljanak új képességeket. A szolgáltatások igénybevevői maguk is befolyásolják e szolgáltatásokat a saját igényeik szerint, hiszen nem hatósággal, hivatallal állnak szemben.

A független szektor jelentőségét az angol társadalomban érdemes néhány adattal szemléltetni. Ma Angliában minden négy felnőttből egy rendszeresen részt vesz valamilyen önkéntes, jótékonysági jellegű tevékenységben. Döbbenetes szám, de tény, hogy 350 000 önkéntes szervezet mű-

ködik országszerte, s ebből több mint 160 000 a bejegyzett jótékonysági szervezet. Több mint 23 millió ember dolgozik önkéntesként minden hónapban, s majdnem 450 000 ember heti 40 órát dolgozik ingyenesen, karitatív célból.

Hogyan működnek?

A független szektor igen heterogén mind a szervezetek méretét, szervezettségét, mind a szolgáltatások tartalmát és területeit tekintve. Működésükre leginkább az egészségügy, a szociális szolgáltatások, az oktatás és a büntető igazságszolgáltatás területén kerül sor.

E szervezetek között megtalálható néhány fővel dolgozó helyi szolgáltató egység, valamint országos, több tízezer fővel dolgozó szolgáltató intézményhálózat egyaránt.

Janet Novak, a Home Office Voluntary Services Unit tanácsadójának bemutatása nyomán megkíséreljük felvázolni e szervezetek főbb típusait.

Az országos méretű, azaz nemzeti önkéntes szervezetek feladatai közé tartozik a *koordináció, képviselő, jogi tanácsadás, támogatás és az adminisztráció*. Ezeket a feladatokat fizetett alkalmazottak látják el, sokszor kuratórium vagy kurátorok működése mellett. Költségvetésüket vagy tagdíjából, vagy adományokból, támogatásokból fedezik.

A közvetítőként működő helyi önkéntes szervezeteket helyileg alapítják. Ezek az önkéntes szolgáltatások tanácsai, vidéki közösségi tanácsok, az önkéntes szervezetek fórumai stb.

A tagok, illetőleg a szolgáltatásokat igénybe vevő csoportok tartják fenn.

A helyi önkéntes szervezetek és csoportok önszervező csoportokból, helyi lakossági (lakóhelyi) csoportokból és nemzeti szervezetek helyi fiáléiból állnak.

Korábban az ilyen szervezetek kizárólag vagy elsősorban jótékonyági adományokból éltek, ma már sokkal gyakoribb a költségvetés több forrásból való felépítése. Ez magába foglalja az adományokat, a helyi vagy központi állami támogatásokat, a speciális programra adott céltámogatásokat, illetve az alapnövelő tevékenység során, pályázat és egyéb úton elnyert összegeket.

A többféle anyagi forrásból való táplálkozás az egyik alapvető biztosítéka annak, hogy e szervezet valóban független marad, s indirekt módon sem kerül végtelenül kiszolgáltatott helyzetbe. Ki kell azonban hangsúlyozni, hogy *a független szféra legjelentősebb támogatója maga a kormányzat*, közelebbről az adott működési területen kompetens minisztérium vagy minisztériumok.

Az államnak és a mindenkori kormányzatnak folyamatosan fejlődő és nagyon produktív kapcsolata van a független szektorral. 1987-88-ban például a központi kormányzat 293 millió fontot fordított közvetlenül olyan alapok létrehozására, amelyek pályázatok útján voltak elérhetők a független szervezetek számára.

De vegyük szemügyre, mire is van szükségük mindezen túl az önkéntes szervezeteknek ahhoz, hogy munkájukat el tudják látni s egyáltalán létezni tudjanak. Mindenekelőtt *adományse-*

gűő politikára, amely stimulálja és támogatja a helyi és országos önkéntes akciókat. Szükség van továbbá betekintésre és értékelésre az anyagi támogatók és a hivatalos politika számára, valamint arra, hogy partnerként vehessenek részt a döntéshozatalban, a probléma meghatározásában. Közösen a helyi tanáccsal és a központi kormányzatszervekkel, ügynökségekkel. A megfelelő helyiségen kívül e szervezetek igénylik a speciális szakemberek tanácsát, illetve véleményét. (Ilyenek például a könyvelő, ügyvéd, építész, kutató stb.)

A kormány igényei között persze sok olyan van, amely közvetett módon ugyan, de érdemben kívánja befolyásolni a független, önkéntes szervezetek működését. Itt azonban figyelemmel kell lenniük arra, hogy igen kényes egyensúlynak kell megvalósulnia. Ebben ki kell fejeződnie a közösség érdekének, amelyet végső soron egyaránt képvisel a független szervezet és a kormány. De megjelenik a kormányhoz adófizető állampolgár iránti felelőssége is a kiadott hatalmas összegek hatékony és visszaélésmentes felhasználásáért, emellett érvényre kell jutnia az ügyet szolgáló önkéntes szervezet függetlenségének is.

A börtön alternatívája

Az angol büntetési rendszerben egyre nagyobb szerepet szánunk a szabadságvesztéssel nem járó büntetéseknak. A börtön alternatíváját megteremtő, a szabad közösségekben végrehajtható büntetéseknak első számú el-

engedhetetlen feltétele a hivatásos pártfogói szolgálat, míg a második az igen erős és változatos független szektor jelenléte.

Már az 1989-ben közzétett *Green Paper* „Büntetés, bebörtönzés és közösség” (Punishment, Custody and Community) felhívott az őrzésmentes, a közösségben eltöltendő, a személyi szabadságot csupán korlátozó büntetések nagyobb arányú használatára. Az alternatív büntetési formák mind hatékonyabb működése érdekében tartja szükségesnek ez a dokumentum az önkéntes szervezetek munkájának igénybevételét.

Az 1990-ben publikált *White Paper* „Crime, Justice and Protecting the Public” az alternatív büntetési formákról kifejti, hogy mind szélesebb körű választási lehetőséget kell biztosítani a bíróságok számára a szankciók alkalmazásában. A pártfogói rendszer számára pedig hangsúlyozza az együttműködési lehetőséget az öntevékeny szervezetekkel.

Ez a kormánydokumentum egyébként a hivatásos pártfogói szolgálat számára elsősorban az *ellenőrzési feladatot* hangsúlyozza, míg a segítő, szolgáltató jellegű feladatokat megkísérlti kifejezetten az önkéntes szervezetek hatáskörébe utalni.

A *Green Paper* 10. fejezetében kifejti, hogy a kormánynak milyen céljai vannak azzal, hogy a független szektort bevonja a büntető igazságszolgáltatás területére. E szerint általuk kívánja bevonni a közösséget a bűnelkövetőkkel való munkába. Ezenkívül lehetővé kívánja tenni, hogy a hivatásos pártfogó szolgálat csak a speciális képességeket igénylő felada-

tokra koncentráljon és bizonyos feladatokat átadja a megfelelő tudással és feltételekkel rendelkező más önkéntes szervezeteknek. Bátorítani kívánja ezáltal a megújulást, növelni a rugalmasságot. Bővíteni akarja az elérhető alternatívák körét, amelyekkel a speciális problémák kezelhetők.

Együttműködési területek

A *White Paper* ezen túlmenően kifejezésre juttatja, hogy a bűnelkövetők társadalmi integrációját, legyen bármilyen hatékony is a pártfogói szolgálat, izoláltan nem lehet végezni, csak a közösség, illetve a közösség szervezeteinek bevonásával.

A működési területek egyben együttműködési területeket is jelentenek a független szervezetek számára, részben a pártfogói szolgálattal, részben a börtönrendszer tisztviselőivel, részben a belügyminisztériummal, végül pedig a helyi adminisztrációval illetve hatóságokkal. Sokirányú munkájuk közepette információkat gyűjtenek és feldolgozzák azokat, jelezve a bűnözés és az ítékezés várható tendenciáit.

Folyamatos és konstruktív tevékenységet folytatnak a fiatalok körében azzal a céllal, hogy távol tartásuk őket a „bajtól”. (Ez tipikusan önkéntes szervezetek által vállalt feladat.) *Lakóközösségeket támogató csoportokat* hoznak létre a „problémás” házakban, körzetekben, információkat adnak az egyéni bűnmegelőzéshez, ilyen például a bizton-

ságosabb városokat (Safer Cities) programban való részvétel.

Képviselek a bűncselekmények áldozatainak érdekeit, ilyen szervezeteket működtetnek, részt vesznek az Áldozatok Támogató Programok Nemzeti Szervezetében és ennek helyi szervezeteiben.

Az ügyészi figyelmeztetésben részesülők támogatása esetén azokra az elkövetőkre kell gondolnunk, akikkel szemben a büntetőeljárást az ügyészség megszüntette és figyelmeztetést alkalmazott.

Helyi gyakorlat alakult ki arra, miként támogassák azokat a fiatalokat és fiatal felnőtteket, akik figyelmeztetésben részesültek. Segítséget, támogatást és tanácsokat adnak azoknak a szülőknek is, akiknek a gyermekei bajban vannak. Segítenek abban, hogy gyermeküket távol tartsák a bűnözővé válástól. Megfelelő információkat nyújtanak az ügyészségnek arról, hogy a közérdek sérül-e és mennyiben, ha nem folytatják le az eljárást.

Az óvadék ellenében szabadon bocsátottak, illetve az előzetes letartóztatottak számára a független szervezetek elhelyezési lehetőséget biztosítanak, ha nincs hely az állami „Bail Hotelekben”, vagy nem szükséges az ott történő elhelyezésük, de a vádlott hajléktalan.

Lehetővé teszik a társadalom számára nagyobb rizikót jelentő, súlyosabb bűncselekményt elkövetők szabadlábba helyezését az előzetes letartóztatásból. Ezekben az esetekben *az ellenőrzést a független szervezetek látják el*, s rendszeresen jelentést tesznek az elkövető magatartásáról, támogatják a gyanúsított családját,

segítenek megoldani az elhelyezkedési, tanulási problémákat, valamint ellenőrzik, illetve végrehajtják a kijárási tilalmat.

Végezetül e szervezetek közreműködnek az *előzetesen letartóztatottak problémáinak megoldásában*, segítenek megszervezni az óvadék ellenében történő szabadlábba helyezést, segítenek megbirkózni az előzetes letartóztatásból származó otthoni problémákkal stb. Ilyen munkát végző szervezet például az *Állampolgári Tanácsadó Iroda* és a *NACRO Prison Links Unit*.

Ellenőrző közösség

A közösségben való ellenőrzés programjai közé sorolható az elkövető szabadságának korlátozása mint büntetés, a kapcsolattartásnak olyan szintje, ahol az ellenőrző személynek tudnia kell, hogy az elkövető hol és hogyan él, eközben a közösség az elkövetőnek lehetőséget nyújt, hogy rendezze a bűncselekményével elkövetett kárt, segít az elkövetőnek, hogy megbirkózzon a problémát jelentő konfliktusos magatartásával, amely esetleg a bűncselekmény elkövetéséhez vezetett, lehetővé teszi, hogy az elkövető szembesüljön magatartása következményeivel, az áldozattal, a tágabb közösséggel, saját családjával és önmagával, segít, hogy az elkövető megküzdjön bizonyos speciális problémákkal, amelyek szerepet játszottak a bűncselekmény elkövetésében vagy közvetlenül arra vezettek (például alkohol, drogprobléma), hozzásegíti az elkövetőt, hogy megteremtse azokat a körülményeket, amelyekkel a jövőben

elkerülheti az újabb cselekmény elkövetését, például munkát, szakmát szerezzen, képességeit fejlessze, írni, olvasni, számolni tanuljon stb., általában fejleszti az elkövető képességeit, hogy törvénytisztelő állampolgárrá váljon s a közösség aktív tagjaként tevékeny módon éljen.

E helyütt kell felsorolni azokat az *alternatív büntetési formákat*, amelyekben szerepe lehet a független szervezeteknek. Ezek a *próbára bocsátás, a közhasznú munka és a kettő kombinációja*.

A független szervezetek ezenkívül segítséget nyújtanak, információt, tanácsot adnak a jogerősen elítéltek számára, a szociális problémák megoldásában szorosan együttműködnek a pártfogói szolgálattal.

A szabadult vagy ideiglenesen elbocsátott elítéltek letelepítésében segítséget nyújtanak. Tanácsot, információt adnak annak érdekében, hogy a szabadult eligazodjon a szociális biztonság hálójában (egészségügyi, munkáltatási, oktatási, egyéb lehetőségek).

Az ideiglenesen elbocsátottak és feltételelesen szabadlábra helyezettek esetében segítenek a pártfogói szolgálatnak az ellenőrzésben.

Polgári munkát (civil work) végeznek a börtönben lévő elkövetők családjánál és gyermekeinek megsegítésére, gondozására, például a házassági és válási tanácsadás, családi vonatkozású szociális ellátás stb. terén.

Anyagi támogatás

Közös jellemző a független szervezetek esetében, hogy e támogatások hosszabb távra nem tervezhetők. Ez egyrészt inspiráló hatású, másrészt folyamatosan a bizonytalanság érzését tartja fenn. Az anyagi támogatás három fő formájával találkozhatunk: *szervezeti megalapítás* (core group) — amely egy szervezet szakmai személyzetének magját teremti meg —, *projekt-támogatás* és „*díj a szolgáltatásokért*” támogatás. Fontos elvként fogalmazódik meg az „értéket a pénzért” elv, amely következetes követelmény a független szektorral szemben.

Néhány adatot ismertetek szemléltetésül. A Belügyminisztérium 1988–89-ben 722 ezer fonttal, míg 1989–90-ben 824 ezer fonttal támogatta a *NACRO-t*. Ez a szervezet kapja a legnagyobb összegű támogatást a kormánytól. A sorban a következő szervezet az *APEX Trust*, amely '88–'89-ben 72 ezer, '89–'90-ben 76 ezer font támogatást kapott. Minden további független szervezet ennél kevesebb anyagi segítséget mondhatott magáénak. Ezenkívül konkrét programok is kapnak támogatást, mint a *NACRO Housing Projectje* (elszállásolási program), vagy szintén a *NACRO Prison Links Unit* (a szabadságvesztésüket töltő elítéltek támogatását szolgáló program). A két független szervezet hétköznapijainak bemutatása egy későbbi dolgozat tárgya.

Dr. Kövér Ágnes

A bécsi „Markóban”

Azonos profil • Eltérő gyakorlat

Hosszú, kényszerű elzárkózás után ma egyre fontosabb, hogy megismerkedjünk más országok büntetés-végrehajtási gyakorlatával, az ott érvényben lévő jogi szabályozás alapjaival, a személyi állomány körülményeivel, a fogvatartottak biztonságos őrzésének és kezelésének gyakorlatával. Ezért 1992 nyarán — előzetes egyeztetések után — az intézet parancsnokának vezetésével látogatást tettünk a bécsi börtönben, ahol sok érdekes, hasonló vagy éppen a mi gyakorlatunkkal szöges ellentétben lévő megoldást láttunk. Beosztásomnál fogva elsősorban a biztonsági kérdések kezelése, az ottani gyakorlat érdekelt, ezeket teszem közzé.

Előjáróban annyit, hogy a bécsi börtön és a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet között számos azonosság található. Mindkét intézet a főváros közepén, az ún. kormányzati negyedben található; mindkettő évszázados épület, amely felújítás alatt áll; egyforma a főprofil, az előzetes letartóztatás foganatosítása, közel azonos a fogvatartottak létszáma, akik közül helyhiány miatt a miénkhez hasonló mértékben helyeznek el fogvatartottakat más intézetben.

Az őrség munkája

Az intézettelátogatás az őrségi blokkban kezdődött. Ezt a helyet a terület gazdája, az egyenruhás állomány előjárója mutatta be (rendfokozatban a legmagasabb rangú altiszt, körülbelül a mi törzsszászlósnaknak illetve alhadnagyunknak felel meg). Az őrszoba és az őrségi ügyelet lényegében azonos légtérben van elhelyezve. Az őrparancsnokok helyiségéből — egy üvegfalú kisebb szobából — az ott dolgozó szinte az egész őrségi területet látja. Egyidőben két őrparancsnok (ők is tiszthelyettesek) és két őrségügyeletet teljesít szolgálatot. Az ügyeletesek több monitort kísérnek figyelemmel, amelyekkel az intézet — és vele egy tömbben az igazságügyi palota — főbb pontjait ellenőrzik. Itt található az URH-alközpont. Két csatornán forgalmaznak. Mobil rádiójuk kis méretű, de nagy teljesítményű. Minden őrt ellátnak vele, az előállítás során is. Az ügyeletesek feladata lényegében a monitorok figyelése, a rádió kezelése, az őrség mozgatása a napirendnek és a feladatoknak megfelelően.

Az őrparancsnokok helyiségében tárolják — különösebb védelem és nyilvántartás nélkül — a könnyfakasztó vegyszereket és bilincseket. A bilincs spanyol gyártmányú (ilyent már mi is kipróbáltunk). A vezetőbilincset nem ismerik, helyette egy harapófogóhoz hasonló bilincset alkalmaznak az előállítás során. Ez nem feltűnő, kényszerítő eszközként kiválóan alkalmazható (csavarásával a fogvatartott térdre kényszeríthető).

A fegyverszoba nem zárt hely, csupán egy üvegfalú térelválasztóval rekesztették el az őrségi blokk más részeitől. A fegyvert és a fegyverzeti anyagokat tároló rekeszekben tartják. Faluk előlről plexi, biztonsági zárral ellátva. Itt tárolják a pisztolyt (7,65-ös Walter), a gumibotot, a pisztolytartó lapot (két kapoccsal a derékszíjra akasztható), és a legfontosabb eszközt, egy nagy méretű kulcsot. A kulcs kiemelkedő szerepét az adja, hogy az intézetben valamennyi zár ezzel nyitható a bejáratától kezdve a zárkaajtóig. A zár 8 változatban átállítható. Ha egy kulcs elveszik, azonnal átállítják az összes zárat és kiadják az új sorozat kulcsait. A rekeszek ellenőrzése tulajdonképpen a kulcs meglétére irányul. A tárolókhoz minden egyenruhás szabadon odamehet, nincs semmiféle különleges szabályozás. Lövészetet évente egyszer tartanak.

Az előzetes letartóztatást foganatosító intézetben jelentős számú előállítás teljesítenek. Szervezésükben óriási előnyt jelent, hogy 14 nappal előre tudják, kit kell majd előállítani. Legtöbbször az előállítandókat az egyazon épületben lévő igazságügyi palotába kísérik (átlag 40 fő naponta), 20–25 főt pedig különböző bíróságokra visznek. Annak ellenére, hogy igen jól felszerelt, színvonalas ellátásra alkalmas kórházkörletük van, napi 20–25 főt különböző civil egészségügyi szakrendelőbe visznek. A fogvatartottak ugyanis jobban bíznak a civil szakorvosokban, mint az intézet orvosaiiban, másrészt így próbálják enyhíteni mindennapjuk egyhangúságát.

Szállítás

Ez az intézet végzi a központi szállítást is, két Setra busszal. Az egyik 20, a másik 30 személy szállítására alkalmas. A buszokat már rabszállításra átalakítva kapják egy német cégtől. A buszok belsejében 2, 4 és 9 személyes rekeszek vannak kialakítva. Az ülések kemény műanyagból sajtolt támlás székek, rögzítve a karosszériához. Menet közben engedélyezik a dohányzást (hosszú úton úgyis rágyújtának), ehhez a vasúti kocsikban alkalmazott csikk tartót szereltek fel. A természetes világítást egy kb. 15–20 cm széles, 50 cm hosszú törhetetlen üvegű ablak biztosítja. A rekeszek ajtaján három zár van, kettő középen (az egyik lakatfül), a harmadik alul (lábbal nyitható és zárható). A szállítószemélyzet 5 tagú, 2 gépkocsivezető, 1 szállítmányparancsnok, 2 szállító őr. Az öröknek kényelmes repülőülés van beszerelve, a szállítmányparancsnok részére pedig dolgozóasztal és tárolóhely. A szükséges technika (rádió, jelzőberendezés, hangosbeszélő stb.) természetes tartozék. A központi szállítást 3 napon (tulajdonképpen 4 napon) végzik; kedden Innsbruckba megy a kocsis (ez kétnapos út), csütörtökön Grazba mennek, pénteken Alsó-Ausztria börtöneit járják körbe. A körleteken, minden szárny minden szintjén, kialakítottak egy tágas felügyelői szobát. Erre szükség is van, hiszen egyszerre 4 felügyelő teljesít szolgálatot. A felügyelői szobát modern bútorokkal, célszerűen rendezték be, jól felszerelték a szükséges technikával (URH, telefon, tűzjelző, veszélyjelző). A felügyelői szoba tartozéka még egy szociális blokk: itt hűtőszekrény, öltözőszekrény, kézmosó,

zuhanyozó van. A felügyelői szobából OV-n a fogvatartottakkal is beszélni lehet. A zárkában elhelyezett OV-n két gomb van, egy zöld és egy piros. A zöld gomb megnyomásával jelzi a fogvatartott, hogy valami közölnivalója van. A piros gombot csak akkor nyomhatják meg, ha a felügyelővel való kommunikálás sürgős, feltétlenül szükséges (pl. rosszullét, verekedés történt a zárkában stb.). Ez a lehetőség azonban el is kényelmesíti a felügyelőket, a zárkák ellenőrzésére mintha kevesebb gondot fordítanának.

Előzetesház lévén, a bécsi börtönben kevés fogvatartottat foglalkoztatnak munkával. Jól felszerelt, tágas műhelyeik vannak (asztalos, lakatos, szabó, könyvkötő, festő stb.). A műhelyekben részben az épületkarbantartáson dolgoznak, részben a személyi állomány részére végeznek munkákat, csekély ellenszolgáltatás fejében. Nem ismerik a veszélyes szerszámok nyilvántartását. Akit veszélyesnek, önvészélyesnek tartanak, az nem dolgozhat. Általában véve a biztonsági kérdéseket vagy szigorúbban, vagy sokkal elnézőbben fogják fel, mint mi. Erre jó példa a látogatás végrehajtása, illetve a szökés megítélése.

Látogatás

A látogatás olyan helyiségben történik, ahol a légteret a padozattól a mennyezetig két részre osztják. A látogató és a rab duplafalú plexin keresztül látja egymást. A plexilemezeken lyukak vannak, így a hang átmege, de meggátolja bármiféle tárgy átadását. Különösen ügyelnek a kábítószerre, mert a kábítószerrel ember reakciói kiszámíthatatlanok. A látogatóhelyiségben rendszeresen 4-6 felügyelő teljesít szolgálatot, de egyszerre összesen csak 8 látogató fogadására van lehetőség.

Amennyire szigorúan veszik a látogatást, annyira nem tartják különösebb ügynek, ha megszökik a fogvatartott. Álláspontjuk szerint úgyis megfogja a rendőrség. Fő feladatuk ilyenkor a rendőrség számára mielőbb megadni a szükséges tájékoztatást.

Dr. Szalai László

Kétarcú konferencia

Börtönügy a Szovjetunió után

1992 novemberében a PRI (Nemzetközi Börtönreform Társaság) támogatásával Moszkva közelében szakmai konferenciát szerveztek, amelynek napirendjén elsősorban az szerepelt, milyen a volt totalitárius államok börtöneinek jelenlegi helyzete, miféle lehetőség kínálkozik az egykori Szovjetunió tagköztársaságaiban a börtönök reformjára.

Már a résztvevők köre is érdekesen alakult, hiszen a „hivatalos” belügyi (börtön) tisztviselőkön kívül olyan — elsősorban orosz — nem-kormányzati szervek voltak jelen, amelyekről eddig keveset hallhattunk. Például a *Büntetés-végrehajtási Központ, Moszkva-Helsinki Csoport, Tomszki Egyetem, Gazdasági Bűnözőkért Egyesület*. Közös jellemzőjük, hogy valamennyi szervezet jelentős szerepet vállalt az oroszországi reform gondolatok kidolgozásában, illetve a kibontakozó reformok végrehajtásában. Tagjaik jelentős „börtöntapasztalatokkal” rendelkeznek, hiszen hosszú éveket töltöttek, elsősorban politikai okok miatt, az előző rendszer börtöneiben.

Sok, e témával foglalkozó szervezet képviseltette magát, így például résztvevőt küldött a *Nemzetközi Vöröskereszt, az Európa Tanács, az Amnesty International*.

Érdekes színpoltja volt a rendezvénynek, hogy egykori elítéltek részben szervezőként szerepeltek, részben a konferencia hozzászólóiként, vala-

mint a kulturális programban előadóként jutottak szóhoz. (Az egyik legjobb kulturális program volt például az orosz börtöndalok fesztiválja.)

Magyarországot a büntetés-végrehajtás kéttagú delegációja, illetve a Finkey Ferenc Börtönreform Társaság kiküldöttje képviselte. Megtisztelte a rendezvényt néhány kiváló kriminológus, közülük talán a legnevesebb *Nils Christie* Norvégiából.

Már csak 1 millió elítélt

Az előadásokon elsősorban az orosz börtönreform alapkérdései szerepeltek. A börtönügy helyzetét lényegesen befolyásolták az utóbbi évek amnesztiatörvényei. Ezek következményeként az eredetileg 3 milliós elítéltszám körülbelül 1 millióra csökkent.

A büntetés-végrehajtás helyzetéről beszámoltak a jelenlévő tagköztársaságok képviselői. A legtöbb új állam-

Új helyzet — régi és új gondokkal

ban a büntetés-végrehajtás alap-problémái — néhány kivételtől eltekintve — ugyanazok. Megoldatlan azonban az eddig egységes büntetés-végrehajtási rendszer lebontása a tag-köztársaságokra. A jelenlegi helyzet a következő gondokat rejti magában:

— Csaknem valamennyi köztársaság „jelentős létszámú külföldit” tart fogva, míg a „saját” elítélteit esetleg egy másik köztársaságban élnek. Szabályos, nagyarányú „fogoly-cserére” lenne szükség.

— Egyes államok (mint például Kazahsztán) az úgynevezett GULAG-rendszer mintegy 70%-át „megörökölték”, így a végrehajtási problémák sokkal nagyobbak, mint másutt.

— Már nincs egységes végrehajtási szabályrendszer, de még nem készült el sehol az büntetés-végrehajtási törvény. Ez pedig azt erősíti, hogy a tényleges végrehajtás továbbra is az eddigi gyakorlatnak megfelelően funkcionál.

— Az államok közötti megegyezést nehezítik az időközben felmerült nemzetiségi problémák (a konferencián ez különösen élesen vetődött fel például az ukránok és a moldávok között). Ez a körülmény időben nagyon elhúzhatja az alapkérdések megoldását.

Iszonyatos körülmények

Súlyos gazdasági válsággal küszködik valamennyi köztársaság. A büntetés-végrehajtás gondjainak megoldására nincs pénz. Ennek hatásaként az elítéltek életben tartásához szükséges

ellátás (élelem, ruházat, gyógyszer) szinte hiányzik.

A személyi állomány helyzete kritikus, a szakszemélyzet majdnem teljes egészében hiányzik, több felszólaló szerint az örök rosszabb körülmények között élnek, mint a fogvatartottak.

Az elhelyezési és iszonyatos rossz ellátási körülmények ismeretében felmerült annak gyanúja is, hogy az előző rendszer ehhez szándékosan hozzájárult: *vannak olyan bv. intézetek, amelyekben a tbc-megbetegedések aránya a fogvatartottak körében meghaladja a 90%-ot, a vérbaj pedig a 70%-ot.* Szinte hihetetlen adatokat hallottunk különböző betegségek előfordulási arányairól.

Az eredetileg nemzetgazdasági méretekben is jelentős munkáltatási rendszer teljesen összeomlott. Újjá kell építeni a munkáltatást, ami a jelenlegi gazdasági feltételek között szinte megoldhatatlan feladat.

A szervezett bűnözés nagyarányú növekedése és a gazdasági problémák együttes hatásaként a közvélemény nagyon ellenséges a fogvatartottakkal és az egész büntetés-végrehajtással szemben. Így minden kezdeményezést megakadályoztak, amellyel humanizálni lehetne a büntetések végrehajtási rendjét vagy könnyíteni a végrehajtás feltételeit, illetőleg a büntetés-végrehajtási dolgozók vagy a fogvatartottak életkörülményeit. Még a szükséges politikai döntéseket sem sikerül végigvinni.

Tragikus az intézetek belső helyzete. A börtönökön belül az egyes maffiák szinte teljesen átvették a hatalmat. Mindennaposak az egymás közötti leszámolások és a személyi állomány

tagjait érő támadások. Ilyen körülmények között a büntetés-végrehajtás érdemi kérdéseiről nyilván kevesebb szó eshet.

Fiatalkorúak — átmenet nélkül

Sok a már bűnöző életmódot folytató fiatalok, az efféle életmód kialakulása több generációra visszavezethető. Az utóbbi időszakban létrehozott intézetek (reformtelepek) sem képesek rövid távon eredményeket elérni. A telepek személyzetének egy része nő, akik mindenféle erőszaknak ki vannak téve. Többüket megölték, gyakori a nemi erőszak velük szemben.

18 éves koruk után a fiatalok elítéltek automatikusan felnőttek közé kerülnek, holott *szükséges lenne valamilyen átmenet*. Nagyon nehéz körülmények között tartják fogva a fiatalokat, különösen az előzetes letartóztatás során. Kemény kihallgatások várnak rájuk, gyakran verik és kínozzák őket. *„Pucér, éhes kölykök mászkálnak négykézláb a földön, a látogatóktól és az ügyvédjüktől élelmet koldulnak”* — hangzott el egy orosz ügyvédnö előadásában. Nincs külön ágyuk, egy tából, kanállal esznek, emiatt állandó a verekedés, általános értékként a fizikai erő (erőszak kultusz) funkcionál.

Nemcsak az ügyvédnö esetleg szubjektívnek tűnő véleményét tartalmazó előadás, hanem az is alátámasztja az említett helyzetet, hogy érdemi észrevétel, cáfolat a hivatalos képviselőktől sem érkezett.

Csak utalásként érdemes végigfutni a konferencia főbb témaköreire. Érdekes volt például a gazdasági bűncselekményekkel kapcsolatos megközelítés, amely felidézte a 70-es évek elején Magyarországon lefolytatott vitákat („meggyماغos” ügy).

Sajátos képviseletet kaptak a börtönbüntetésre ítélt testi hibás fogvatartottak. (Bénák, Nyomorékok Védelmére Társaság.) Külön vita zajlott a halálbüntetésről, ezenkívül több előadást hallhattunk az Európa Tanács és a PRI tisztviselőitől a nemzetközi börtön szabályokról, a börtönorvos szerepéről. Meglepő előadást tartott egy Amerikában élő kínai professzor, aki a kínai büntetőpolitikát és a jelenlegi börtönviszonyokat elemezte. Megjegyzése szerint „a mai Oroszország Kína jövője a börtönügyekben”. A konferencián élesen összeütözköztek a kormányzati szervek képviselői, illetve a nem kormányzati szervezetek küldöttei. Ez a vita időnként meglehetősen „hangos” volt és nélkülözötte a szakmai érveket.

A bírák felelőssége

Az elmúlt rendszer börtönügyben elkövetett hibáit nagyon sok előadó a bírákra hárította. Meg is fogalmazták, hogy a jelenlegi bírói karral nem tartják lehetségesnek a reformot.

A sok, szakmai jelleget nélkülöző vita miatt néha úgy tűnt, hogy két konferencia zajlik. Az egyik a volt szovjet tagállamok vitatkoztak egymással és a nem kormányzati szervezetek képviselőivel, a másikon pedig a nyugati államok és szervezetek képviselői beszéltek a börtönügyekről. Meg-

tiszteltetésnek és a magyar börtönügy utóbbi években elért eredményei elismerésének tekintettük, hogy az „utóbbi konferencia” munkájába bennünket is bevontak.

A konferencia igazi érdeme — számomra legalábbis — az volt, hogy a

börtönügyről szóló tájékoztatón kívül lehetőség nyílt érdekes emberek megismerésére, ami természetesen újabb szakmai gyarapodással járt.

Dr. Sereg Pál

Vadkelet?

Egy tanácskozás margójára

Érdemes kihasználni az olyan lehetőségeket, amelyekben arra adódik mód, hogy magunkat, szervezetünket, országunkat mások tükrében pillantsuk meg. Azon túl, hogy az — akármilyen irányú — másság tapasztalata mindenképpen hasznos, saját önértékelésünk szempontjából is elengedhetetlen e megmérettetés. Ilyen típusú összehasonlításra adódott alkalmunk *Petrovo-Dalnye*-ben, a *Börtönreformok a volt totalitárius országokban* című nemzetközi konferencián.

A konferencia alapötlete az volt, hogy — most éppen a börtönügy apropóján — a sanyarú helyzetű közép-kelet-európai országok és a Szovjetunió utódállamai (ők — ugye — a volt totalitáriusok) számot vetve helyzetükkel tanácsot, erkölcsi és — közvetett vagy közvetlen módon — anyagi támogatást nyerjenek a fejlett nyugattól. Természetesen ez így, nyíltan nem fogalmazódott meg, de érezhető volt a résztvevők majd' minden megnyilvánulásában, valahogy ez a háttértudás igazolódott vissza nemcsak a hivatalos

programok tematikájában, de az informális beszélgetésekben is.

Csak hát a dolog nem működik. Egyrészt az *erővonalak nem feltétlenül ott húzódnak, ahol azt egy elmúlt globális politikai rendszer kettőssége sejteni engedi*. Hogy egy ország éppen melyik szuperhatalom befolyási övezetében volt, csak egyik összetevője annak, hogy milyen az adott ország társadalma, hagyományai vagy netán börtönügye. Természetesen igaz, hogy a politikai rendszer sokban meghatározta egy-egy másféle alrendszer működését, így a jogi szabályozás, a szervezeti felépítés is sok hasonlóságot rejtett magában. A konferenciának azonban a jogi mellett, részben a résztvevők szakmai összetétele, orientáltsága, részben a téma miatt, volt egy erős *társadalomtudományi vonatkozása* is. Ebből az utóbbi nézőpontból tekintve viszont sokszor úgy érezhettük, hogy a „volt totalitárius országok” börtönreformjairól beszélni körülbelül annyira értelmes dolog, mintha a „rozstermelő” vagy a „b betűvel kezdődő” országok börtönügyét

vitatnánk, bizonyos úgymond „nem volt totalitárius országok” ugyanis sokkal hasonlóbb problémákkal küzdenek egy-egy volt totalitárius országhoz hasonlóan, mintha ugyanezt az összevetést két totalitáriusként meghatározott ország között végeznénk el. Különösen igaz ez, ha nem az elmúlt negyven évet vizsgáljuk, hanem annak utolsó egy-másfél évtizedét.

Egy példa. Az etnikai kisebbségek felülreprezentáltsága a büntetés-végrehajtás keretében önmagában olyan probléma, amely legalább annyira, ha nem jobban közösít két bv.-rendszert, mint a múlt. Ez világosan kiderül azokból a beszélgetésekből, amit amerikai, angol, holland és más szakértőkkel folytattunk.

Ha arra gondolunk, hogy az az intézmény, amit börtönként ismerünk, egy (a szó tágabb értelmében véve) *polgári intézmény*, akkor talán életsezerűbb és praktikusabb, ha a csoportosítás alapját nem a félmúlt történelme, illetve annak változásai képezik, hanem az, hogy az adott ország börtönügyét ezen polgári gyökerek beidegződései vezérlik-e, avagy valamilyen ettől idegen társadalomtörténeti tradíció.

Természetesen — és ez is megmutatkozott Petrovo-Dalnyejeben (talán nem véletlen, hogy a találkozózt Távolabbi-Péterfalván rendezték?) — ezen említett csoportosítás sem eredményez homogén kategóriákat. A polgári hagyományokból kinőtt börtönügy sem jár azonos utakat. Gondoljunk csak az amerikai és európai büntetés-végrehajtási *filozófiák* (hogy ezt a tengerentúlon kedvelt, talán kissé nagyképű terminust használjuk) kül-

lönbözőségére, a skandinávok szociális szemléletére vagy akár a treatment (kezelés, törődés) és a neoklasszikus iskolák közötti ádáz és inkább elméleti vitákra. Mégis, ezen országok képviselői valahogy egy nyelvet beszélnek (most nem az angolra gondolok), még akkor is, ha nem ugyanazt mondják. Ha *Nils Christie*, a neves kriminológus történetesen arról beszél, hogy szerinte a helyi közösségek erejét kihasználva decentralizálni kellene az igazságszolgáltatást, akkor Coyle úr, a Brixton börtön igazgatója ezt érteni fogja, alternatívaként fogja mérlegelni, még akkor is, ha távol áll tőle, hogy elítélteit hazatérés után a helyi közösség gondjaira bízza.

E gondolat érvényét erősíti az a vélemény, amit egy belga jogász nő mondott. Őt emberileg megrendítették azok a történetek, példátlan adatok, amelyeket a volt Szovjetunió egyes tagköztársaságai légerviszonyairól hallott. Szakértőként azonban nem tud mit mondani, mivel *ő a börtönökhöz ért, ez pedig valami egészen más.*

Hasonló érzése támadt az embernek, mikor a helyi államhatalmi és nem-kormányzati szervek közötti párás (erősebb jelzöt is használhatnék) vitákat figyelő külföldiek arcán egyszerre fedezte fel a távoli szigetek bennszülötteit vizsgáló kutató és a meglepetés jellemző arckifejezését.

Úgy tűnt tehát, hogy nem szerencsés a volt szocialista országokat együtt kezelni, lévén köztük több különbözőség, mint hasonlóság.

Egy másik elem, ami a konferencia alap gondolatát érinti, az az elgondolás (amely természetesen szintén kimondatlan maradt), hogy az extotalitárius-

sok nebulóként ülnek a padban, amíg a fejlett országok fejlett börtöneinek szakértői elmondják, hogy hát hogyan is van ez a börtönügy. Ez sem igaz.

Egyrészt azért, mert a nyugati delegációk előadói többségükben nem vállalták ezt a szerepet. Ettől a mindentudó póztól a legélesebben az amerikai *Alvin Bronstein* határolta el magát, aki többször kifejtette, hogy mennyire rosszak hazájának börtönviszonyai és mekkora hiba lenne, ha azt bárki is másolni próbálná.

Másrészt számos országban nem az információ vagy az akarat hiánya akadályozza meg azoknak a — helyi viszonyok között is működő — elgondolásoknak a beépítését, amelyeket a fejlett országok ajánlani tudnak. Talán nem hat nagyképűségnek, ha úgy vélem, hogy a magyar delegáció felszólalásában elmondott technikák, „trükkök”, amelyek segítségével a büntetés-végrehajtás hatékonyabban érvényesítheti érdekeit a törvényalkotásban, legalább annyira életképesek és használhatók, mint más elhangzott, történetesen nyugati tanácsok.

Harmadrészt — mint erre már utaltam — a volt Szovjetunió irdatlan problémái egy más koordináta-rendszerben mozognak, nem várható, hogy abban a nyugatiak kompetensebbek lennének. Ha például egy angol szakértő számára a szállítás témaköréről az jut eszébe, hogyan lehet néhány tucat vagy néhány száz elítéltet biztonságos körülmények között, emberi jogainak sérelme nélkül, a legkisebb költséggel, legegyszerűbben egyik in-

tézetből a másikba vinni, orosz kollégájának azon kell gondolkodnia, miként lehetne naponta tízezres (!) nagyságrendű bevagonírozott munkaerőtömeget mozgatni egy kontinentnyi területen. Amíg két svájci szakértő azon vitatkozik, hogy a börtön orvosának láttamoznia kell-e a fegyelmi lapot magánelzárás esetén, addig Oroszországban komplett táborok szenvednek tuberkulózisban. Természetesen nem a nyugati börtönök gondjait akarom kicsinyíteni, csupán nyomatékosan szeretném hangsúlyozni, hogy *nagyságrendi és minőségi különbség* van a két rendszer között. Ezért merem mondani, épp az érintettek általam hallott véleményére hivatkozva, hogy a volt tagköztársaságok börtönügyének katasztrófájára a Nyugat sem tud gyógyírt.

Ez a — véleményem szerint — falsz alapkoncepció alapuló összejövétel mégis rendkívül hasznos és szükséges volt. Legfőbb erényének azt tartom, hogy egyrészt reális képet adott arról, hogy a nem-kormányzati szervezetek tevékenységének hol húzódnak a határai. Másrészt világossá tette mind a nyugati, mind egyes keleti delegációk számára, hogy a „vasfüggöny” mögött húzódó puszták egzotikumuma a múlté, az ezen alapuló attitűdre nem lehet kapcsolatokat építeni. Remélhetőleg ez a tudat — nyilván hosszú évek múlva — nem csupán egyes szakemberek tapasztalata lesz, hanem emancipált partnerek információcseréjét és együttműködését eredményezheti.

Huszár László

Zárónyilatkozat

A volt Szovjetunió és a volt kommunista blokk kormányfőihez, parlamenti képviselőihez és vezetőihez

A konferencia résztvevői hiszik, hogy a börtönreform ugyanúgy, mint az egész büntetőjogi rendszer reformja a kommunizmustól megszabadult országokban életbevágóan fontos feladat, mind a demokrácia ezen országokbéli győzelme, mind a világközösség jövője szempontjából. Az évtizedek alatt kialakult Gulag-rendszer még jelen van és éppoly fenyegető az emberi faj jövőjére nézve, mint a nukleáris létesítmények voltak, melyekre 1986. április 26. előtt csupán néhány újságíró és az újdonsült környezetvédő mozgalmak képviselői hívták fel a figyelmet.

A konferencia résztvevői üdvözlik azon erőfeszítéseket, amelyeket a volt totalitárius országok végrehajtó testületei és parlamentjei tettek annak érdekében, hogy törvényhozásukat, büntetőjoguk gyakorlatát és stratégiáját megváltoztassák abból a célból, hogy azt a nemzetközi börtönnormákhoz alakítsák. Lengyelország, Kazahsztán és Magyarország jelentős haladást ért el e területen. A résztvevők felismerték azon, az Orosz Föderáció BTK.-járól szóló 1992. június 12-i törvény-módosítási illetve kiegészítési javaslat hallatlan jelentőségét, amely azirányú készségét fejezi ki, hogy az orosz hatóságok megszabaduljanak a fogvatartottak embertelen bánásmódjának gyakorlatától, és hogy lerombolják a Gulag-rendszert, amely gazdasági érdekből használ rabszolgamunkát. Mindazonáltal a résztvevők rámutattak a törvényjavaslat hibáira, nevezetesen arra, hogy az nem tér ki egy a büntetés-végrehajtást hatékonyan ellenőrző mechanizmus kialakításának kérdésére. Az orosz hatóságok nem annyira a bűnmegelőzés eszközeinek fejlesztése, mintsem a bűnüldöző szervek erősítése, centralizálása oldaláról közelítik meg a problémát. Az ilyen szemléletű törvényhozás, illetve szűk látókörű kormányzati gondolkodás azt eredményezi, hogy a törvények nem elég hatékonyak, az állam pedig képtelen a társadalmat megvédeni a bűnözéstől és a helyi hatóságok önkényétől.

Az orosz büntetés-végrehajtás intézményeiben még mindig tömegesen fordul elő az emberi jogok megsértése, az embertelen bánásmód. A halálbüntetés alkalmazása indokolatlanul széles körű. A résztvevők teljesen tudatában vannak azoknak az akadályoknak, amelyek gátolják a korábbi totalitárius országokban folyó reformokat. Az országos és nemzetközi „nem-kormányzati” (non-governmental) szervezetek kétszerek arra, hogy segítséget nyújtsanak ezen országok kormányainak a gondok orvoslásában, egyben hangsúlyozzák a közöttük létrejövő építő párbeszéd szükségességét. Az új orosz kormány múlt évben történt beiktatása óta, úgy látjuk, e párbeszéd megszüntetése, illetve a média ellenőrzés alá vonása felé mutat a tendencia.

A konferencia résztvevői megoldási javaslatokat terjesztettek elő a fentebb említett problémák megoldására. Ezen előterjesztést elküldjük a dokumentum címzettjeinek, valamint — amennyiben lehetséges — az érintett szerveknek és nyilvános szervezeteknek.

Határozat

A halálbüntetés mint büntetőszankció

A halálbüntetés büntetőszankcióként való alkalmazásáról folyó vita során a résztvevők többsége (írók, újságírók, jogászok, orvosok, emberi jogi aktivisták) annak eltörlése mellett foglalt állást. A halálbüntetés az emberi élet államérdekből történő tudatos kioltása. Mindemellett fennáll a veszélye annak, hogy azt a politikai harc eszközeként használják.

A világszerte elterjedt gyakorlatot figyelembe véve elkerülhetetlen az ítélezési hibák előfordulása. Amíg a halálbüntetést alkalmazzák, az emberi jogok és normák megsértésének visszafordíthatatlan következményei lehetnek. Ebben a helyzetben elengedhetetlennek tartjuk olyan pótlólagos garanciák nyújtását, amelyek azokban az esetekben, melyekben halálos ítéletet szabnak ki, megfelelő vizsgálatot biztosítanak. Javasoljuk egy képzett, független szakértőkből álló bizottság létrehozását, amely a garanciát jelentené.

Amennyiben e bizottság úgy találná, hogy az emberi jogok sérelmet szenvedtek az eljárás során, ez szilárd alapot jelentene a további vizsgálathoz.

A bizottság által jelzett törvénytelenység akkor lenne kiküszöbölhetőnek tekinthető, ha az adott bűncselekményért kiszabott halálbüntetést az ügyész és a bizottság is ratifikálja.

A résztvevők felhívják a volt Szovjetunió tagköztársaságainak parlamentjeit, hogy fontolják meg e dokumentum ajánlásait, és új büntetőtörvényeik előkészítésénél és ratifikálásánál vegyék figyelembe ezen előterjesztést. Tartsanak parlamenti meghallgatásokat a halálbüntetés kiszabásáról és végrehajtásáról.

A résztvevők a következőket terjesztik elő a volt tagköztársaságok parlamentjei illetve végrehajtó hatalmi vezetői elé, a halálbüntetés eltörlése céljából:

1. Tegyenek közzé moratóriumot a halálbüntetés végrehajtásával kapcsolatban. 2. A halálbüntetés alternatívájaként vezessék be az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetési formáját. 3. A szándék beteljesítéseként az orosz és néhány más ország alkotmányában deklarálják a halálbüntetés fokozatos eltörlését.

Petrovo-Dalnyeje, moszkvai terület
1992. november 15–19.

A konferencia résztvevői

A világ egyre kisebb

Szörnyű viszonylagosság: az egykori szuperhatalom „börtönszakértője” több mint tizennyolc évet ül különböző szovjet lágerekben, miközben a másik nagyhatalom szakembere óva int attól, hogy a kelet-európai országok újra elkövessék azokat a hibákat, amelyeket a börtönügyek intézői hazájában, az Egyesült Államokban — meglátása szerint — egyszer már elkövettek.

Különös sorsok, különös emberek: ez a közös jellemzője rovatunk két vendégének, az orosz Alekszandr Karagodovnak és az amerikai Alvin J. Bronsteinnek, akikkel hol is találkozhattunk volna másutt, mint Moszkva közelében.

Alekszandr Karagodov

Mindjárt az első este összeszaladtunk az üdülő folyosóján. Egy vékony, alacsony, szomorú szemű fiatalember jött szembe velünk és úgy megörült nekünk, mintha ezer éve nem látott régi barátot köszöntene. Néhány pillanatig nem is értettük a helyzetet, hiszen vadidegenként, ismeretlen országban, elsöre ritkán fordul elő ilyesmi. És a meglepetések folytatódtak. A szobában, ahol kölcsönös erőfeszítéseket tettünk egymás megértése érdekében, két újabb fiatalemberrel találkoztunk, akik közül az egyik nagy megdöbbenésünkre közölte, hogy igen jól ismeri Magyarországot. Üzleti célból sokszor járt itt, és 1991-ben „közelebbi kapcsolatba került” a magyar büntetés-végrehajtással, mert több hónapot töltött előzetes letartóztatásban

a Székesfehérvári Büntetés-végrehajtási Intézetben.

Ekkor még csak annyi derült ki, hogy valamennyien a konferencia résztvevői, és a vékony fiatalember, Alekszandr, író. Át is nyújtotta a nevünkre dedikált legújabb könyvét. A konferencia harmadik napján ismét találkoztunk, a börtön-dalfesztivál után, ahol Alekszandr szövegei közül többet elénekelték. A rendezvény sikerét mutatta, hogy az eredeti koncert később közös, éjszakába nyúló ének-léssé vált. Ekkor kértük meg *Alekszandr Karagodovot*, hogy egy kicsit bővebben meséljen életéről. A beszélgetést terjedelménél fogva csak tömörítve, monológként idézem fel. Remélem, az olvasók érdeklődését felkelti és az érthetőséget nem zavarja.

GLASZNOSZTY NÉLKÜL

„Először 15 éves koromban kerültem börtönbe kirakatbetörésért. Ezért négy év szabadságvesztést szabott ki a bíróság, amelyet egy Volgográd melletti úgynevezett fiataikorúak kolóniáján kellett letöltenem. A tábor gyakorlatilag fiataikorúak munkatáborra volt, ahol a törvényben előírttal szemben (4 óra) 10–12 órát dolgoztattak bennünket naponta. A napirend a következőképpen alakult: ébresztő 6 órakor, majd 7-től 14 óráig munka. Szállítószalagra kellett rakodnunk különböző tárgyakat. A munka társadalmi hasznáról csak annyit, hogy a szalagot vagy beindították vagy nem, és gyakran ugyanazokat a tárgyakat rakodtuk több alkalommal is. Rövid 1 órás ebédszünet után ismét munka következett este 7-ig. Utána iskola, ahol mindenkinek kötelező volt valamilyen képzésben részt vennie, majd tisztálkodás és fekvés következett. Nyáron, az iskolai szünetben a tanítást körlet- és udvartakarítás helyettesítette.

Egy csoportban (szobában) hatvanan éltünk. Ha közülünk valaki rossz jegyet kapott, akkor az egész csoportot eltiltották minden szórakozási lehetőségtől (társasjáték, hétvégi mozi, tévé). Ebben a táborban kitöltöttem a teljes büntetésemet, négy év után szabadultam. Elhelyezkedtem egy gyárban, ahol rendszeresen dolgoztam. Egy gyári ünnepségen, november 7-én, összeverekedtem egy kollégámmal. Ezért a verekedésért 1,5 évet kaptam. Erre jött még különböző súlyos szabályszegésekért 5 év, majd mivel nem bírtam a verést, és emiatt megtámadtam és üveggel megkarcoltam egy őrt, még 8 év. A súlyos szabályszegések

alatt természetesen olyanokat kell érteni, hogy például nem keltem fel időben, papucsban mentem ki a barakkból, összekaptam a rabtársammal, nem vettem le a sapkámát köszönéskor. Az eredeti másfél évet normál börtönben, az öt év hosszabbítást szigorított lágerben, a maradék nyolc évet pedig egy távol-keleti lágerben töltöttem. Ebből az utolsó egy évet 1990-ben végig magánzárkában, mert egy novellámat kijuttattam az NSZK-ba és ott egy újság leköszölte.

A börtönökben a nagy „glasznosztyból” talán egy évet ha élvezhetünk. A 80-as évek végén némi lazítást lehetett érezni, kicsivel több volt a kedvezmény, lazább a napirend, kevesebb a büntetés, de rövid időn belül »helyreállt a rend«.

DURVA ŐRÖK ÉS „KOSOK”

Hogy mi volt a büntetésben a legrosszabb? Talán a szigorított rezsimekben az örök durvasága. Szinte állandóan brutálisan verték a rabokat. A fiataikorúak intézetében például volt egy őr, akit iszákossága miatt helyeztek a bv.-hez. A saját főzésű pálinkáját itta, nem volt egy józan pillanata sem. Minden dühét, keservét korlátozás nélkül az elítélteken töltötte ki.

Rossz volt, hogy nem tudtuk, mikor szabadulunk. Kis fegyelmezetlenségért is büntetést hosszabbítottak, de ugyanígy tovább maradt a börtönben, ha valaki olyan szakmával rendelkezett, amelyre a GULAG-nak szüksége volt. Az államnak ugyanis kellett a tömeges méretű ingyen munkaerő.

Annak idején az újságok azt írták, hogy a komszomolisták milyen csodá-

latos utakat építettek. Ezek nagy részét azonban a rabok építették ingyen. Közismert az a történet, hogy egy város vezetője kijelentette: több munkára van szüksége! Ennek eredményeképpen minden apró bűncselekmény elkövetéséért hosszú börtönbüntetést lehetett kapni (krumplilopásért 5 évet).

Nagyon nehéz volt megszokni a börtönök belső rendjét, a rabok szigorú tagozódását. Voltak olyan elítéltek, akik nem dolgoztak, „megvették” a bévéseket, néhányan közülük egész városokat irányítottak a börtönből.

Másik kategóriába tartoztak a kosok. Ők vezették a börtön konyháit, a büféket, ételmezt osztottak. Mint bizal-

mi emberek, besúgóként is szerepeltek. Kockázatos állás volt, hiszen közülük sokat megölték a rabtársaik. Az ilyen jellegű leszámolás, gyilkosság a börtönökben amúgy sem volt ritkaság. A többi rab csak saját magára számíthatott. Nem védte őket senki és semmi.

Rettenetesen voltak az elhelyezési körülmények. Egy barakkban 600 embert helyeztek el 100–300 fős szobákban. Ezt is nehezen lehetett elviselni. Szörnyűek voltak a büntetések. A verésen kívül általánosan alkalmazott büntetés volt a hideg vízzel lelocsolás (mínusz 30 C -os hidegben) és a meleg vagy hideg büntetőzárka. (A „melegzárkába” forró gőzt fúvattak be ájulásig, a hidegben pedig mellig érő hideg, jeges vízben kellett több napig álldogálni.) A „pohár” egy földbe ásott hengert jelentett, amelyben több napot kellett állva büntetésből eltölteni.

ELÉGETETT PANASZOK

Panaszt senki nem tehetett. Kétszer próbálkoztam vele, egyszer a börtönt felügyelő ügyésznek az élelemre, egyszer pedig amiatt, hogy az örök poloskákat dobtak szándékosan a zárkába, amelyek aztán elszaporodtak. A válasz a következő volt: „Otthon én is ilyen levest eszem”, illetve „a poloska az poloska, a börtön az börtön”.

A panaszládába dobott panaszokat hetente kivették és elégették. Ez volt a panaszlehetőség.

De a legrosszabb mégis a reménytelenség a szabadulás után. Nem volt semmim. A 17 év büntetés alatt a szüleim meghaltak, a lakásunkat elvették. Nekem szerencsém volt, hiszen a barátaim segítettek, és mint író, különbö-

XX. századi lábfejek — valamelyik Gulág-lágerben

ző újságok foglalkoztatnak. Az írás maga is segít. De akinek nincs senkije és semmije, az hamarosan megtalálja a börtönbe visszavezető utat.

A konferencia? Nem hiszem, hogy egy konferenciától valami is megváltozna. Nagyobb reményt ad, hogy Oroszország életében eltelt több mint 70 év. A Biblia szerint is kiválasztott

nép lettünk. Valami ebből már látszik. Tulajdonképpen egy ilyen konferencia a helyzet tisztázásában segít, kapcsolatokat teremt. Ez segíthet. Sok értelmes ember van még mindig az oroszországi börtönökben. Hozzájuk kellene eljutni, lehetővé tenni számukra a normális életet. Talán ez a reménység. Ezért írok.”

Alvin J. Bronstein

Moszkva, Szeremetyevo, 1992. november 11. Esteledik. Ülünk a barátágtalan reptéri előtérben és várunk. Hogy pontosan mire, azt nem tudjuk, de úgy tűnik, valaki még érkezik. És valóban: megérkezett a várt személy, őt is üdvözi a fogadóbizottság, immáron hárman várunk az újabb érkezőkre. Társunk középkorú, alacsony férfi, gyorsan kiderül róla, hogy amerikai. Azzal tűnik ki közülünk, hogy velünk ellentétben friss, érdeklődő, szinte kimeríthetetlen energiájú. Ez az energia később a konferencia alatt szinte megsokszorozódott. A szervezőktől függetlenül magát egyszerre több helyen felbukkant, mindenhez szakértőként szólt hozzá, külön megbeszéléseket szervezett és mellékesen minket, „fiatal magyarokat”, még külön is pátyolgatott. Olyan ember, akit azonnal észre kell venni. Ő Alvin J. Bronstein New York-i ügyvéd. Vele is készült egy félbemaradt riport. Azért maradt félbe, mert többre egész egyszerűen nem futotta az idejéből.

— A szüleim itt születtek Galíciában, és én még nem jártam Európának ezen a vidékén. Ez volt látogatásom személyes indoka. Szakmailag (nemzetközi emberi jogi kérdésekkel foglal-

kozom) az indokolja részvételemet a konferencián, hogy eddig az ENSZ-ben elsősorban jugoszláv kollégákkal találkoztam és nem ismerem az itteni gondokat. A világ egyre kisebb, így egyre inkább szükség van arra, hogy az azonos területen dolgozók gyakrabban, személyesen találkozzanak, megbeszélhessék problémáikat.

— *Mi jellemzi azt a szervezetet (ACLU, American Civil Liberties Union), amelyet képvisel?*

— Emberi jogi szervezetről van szó, a neve Amerikai Polgári Szabadságjogok Szövetsége. Az eredeti szervezet 72 éve alakult, jelenleg háromezer tagja van. Az USA minden államában működik képviselőtünk, néhányban (New York, California) több is. A helyi szervezetek fizetett alkalmazottakat foglalkoztatnak, de sok az önkéntes segítő. Szervezetünk jó néhány különleges programmal rendelkezik (nők, gyermekek jogai, szabad véleménynyilvánítás, abortusz, emigránsok, börtönök). Szűkebb területem, az országos börtönproject, amelynek igazgatója vagyok, húszéves múltat tekint vissza. Létrejöttének szükségességét a híres-hírhedt attikai börtönlázadás indokolta. Három alapvető

kérdéskörrel foglalkozunk. Ezek egyike a közvélemény „oktatása”. (Napi kapcsolatban állunk a tömegtájékoztató eszközökkel, előadásokat tartunk különböző helyeken, megpróbáljuk „bevinni” a köztudatba a korszerű büntetés-végrehajtási elveket, feloldani a társadalom ellenérzését a börtönre ítélttekkel szemben.)

Információ-közvetítést és tanácsadást vállalunk. Vallási szervezetek, jogászok, helyi közösségek tehetnek fel a börtönüggyel kapcsolatos kérdéseket, amelyekre igyekszünk legjobb tudásunk szerint válaszolni. Ezenkívül összefogjuk mindazokat a panaszokat, amelyek az elítéltektől érkeznek és továbbítjuk azokat a kormányzat illetékesekinek.

Az utóbbi időben kiemelten foglalkozunk a fiatalokékkal, a nőkkel és a szabadságvesztést töltők egészségügyi problémáival (AIDS, tbc stb.). Az USA 50 államából jelenleg 23-ban végzünk konkrét feladatokat.

— *Itt azt látjuk, hogy a volt totalitárius országok és a nyugati demokráciák képviselői — nemcsak nyelvi nehézségek miatt — mintha nehezen értenék egymást. Mi ennek az oka?*

— Néha úgy tűnik, mintha a két csoport két külön évszázadban élne. Miközben a keletiek arról beszélnek, hogy milyen új börtönöket kell építeni a fiatalokú büntetettek számára, addig nálunk az az alapkérdés, milyen eszközökkel, módszerekkel tudnánk megakadályozni a fiatalokúak bűnözését, illetve „kiirtani” azt a gyakorlatot, hogy fiatalokút egyáltalán szabadságvesztésre ítéljenek. Azt mutatják a konferencián tapasztaltak, hogy a keleti országok a börtönügy

területén el fogják követni mindazokat a hibákat, amelyeket mi már elkövettünk, és rájöttünk arra, hogy másképpen kell csinálni sok mindent. Például a felszólalók közül — különösen a kormányzati szervek képviselői — a börtönüggyel kapcsolatban gyakran beszéltek arról, miként lehetne az elkövetett bűncselekmények számát csökkenteni, korlátozni. Ez nagy hiba. Élesen el kell választani egymástól a bűnüldözés kérdését a büntetés-végrehajtástól. Mert bár mindkettő a bűnözés társadalmi problémájához kapcsolódik, kezelésükhöz azonban egészen különböző hozzáállásra és technikákra van szükség.

— *Érdekes okfejtése volt az egyik vitán a halálbüntetésről.*

— Álláspontom szerint — és ezzel szervezetem teljesen egyetért — a halálbüntetés államilag elkövetett gyilkosság. Gyilkosság elkövetésére pedig függetlenül a jogszabályoktól, még az állam sincs feljogosítva. Sajnos az USA 50 állama közül 37 alkalmazza. Eddig 350 embert öltek meg, köztük egy nőt, és napjainkban is mintegy háromezren várnak kivégzésre.

A közvélemény szempontjából most a legrosszabb a helyzet. 1965-ben az állampolgárok 2/3-a ellenezte a halálbüntetést. 1985-ben ez az arány megfordult, ma már a népesség döntő többsége a halálbüntetés mellett áll. A fordulat mögött nyilvánvalóan a két időszak gazdasága közötti különbség áll. A bizonytalanságot, amely ma jellemzi az USA népességének közérzetét, nagyon nehéz befolyásolni. És ez valamiféle agresszivitást szül az emberekben. Ennek az agresszivitás-

nak pedig — legalábbis szerintem — nem szabad jogi lehetőséget adni.

— *A konferencián hallhattunk a nehéző orosz börtönviszonyokról. Véleménye szerint mikorra lehet ebből elfogadható rendszert kiépíteni?*

— Sajnos, úgy tűnik, ez még sok időt igénybe vesz. Ilyen anarchikus

gazdasági és politikai viszonyok között, amelyekről itt hallhattunk, nem ez lesz az első megoldandó feladat. Hozzá kell tennem azonban, hogy húsz évvel ezelőtt Amerikában is voltak embertelen körülmények között tartott rabok és korszerűtlen, civilizálatlan börtönök.

*

(Beszélgetésünk itt sajnos megszakadt, és sok előre eltervezett kérdés válasz nélkül maradt, mert Bronstein úrnak ismét halaszthatatlan tennivalói akadtak. Remélem azonban, hogy a befejezésre idén augusztusban sor kerülhet, mert úgy tudjuk, Bronstein úr részt vesz a Magyarországon megrendezésre kerülő kriminológiai világkongresszuson.)

Dr. Sereg Pál

Világkongresszus

A Nemzetközi Kriminológiai Társaság 1993. augusztus 22–27. között Budapesten rendezi meg a XI. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszust *A társadalmi-politikai változások és a bűnözés — a XXI. század kihívása* címmel. A rendezvény házigazdája a Magyar Kriminológiai Társaság. A tanácskozás hivatalos nyelvei: angol, francia, német, spanyol és magyar.

A kongresszus egésze és egyes programjai a büntetés-végrehajtási szakemberek számára is értékes információkat nyújthatnak. Külön felhívjuk a figyelmet három, e témakört érintő szekciósülésre: 1993. augusztus 24-én, kedd 8 órakor *Pálhalmán Rezsimek és fokozatok a büntetés-végrehajtásban, félszabad illetve félzárt intézetek* címmel dr. Estók József, a bv. országos parancsnok ált. helyettese és dr. Kabódi Csaba egyetemi adjunktus tart előadást. Ugyancsak e napon délután 2 órakor külföldi előadók tekintik át a Budapesti Fegyház és Börtönben az elítéltek jogait és jogvédelmét az ENSZ és az Európai Tanács ajánlásai tükrében. E témakörben felkért előadók: Hans Tulkens egyetemi tanár (Hollandia), Mike Adler egyetemi tanár (Anglia), Andrew Coyle börtönigazgató (Anglia). A témához kapcsolódva *A magyar büntetés-végrehajtás a rendszerváltozás után* címmel dr. Tari Ferenc tart előadást.

1993. augusztus 25-én a Szegedi Fegyház és Börtönben a hosszú tartamú illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása lesz a szekciósülés témája. Előadók: dr. Nagy Ferenc egyetemi docens, tanszékvezető és Csóti András, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnoka. (Részletes információk a Bv. Országos Parancsnokság kutatás-szervezési és nemzetközi kapcsolatok osztályán kaphatók.)

Az első csillagig

A börtönépítéset nagy korszakai

Európa katolikus államaiban a *dologházi intézmény* egészen más pályát futott be, mint a protestáns országokban. A legfontosabb különbség tartalmilag: a később épült, a 17. század második felében és a 18. században létesített intézetek születésüknél fogva komplexek. Ez a komplexitás kettős értelemben is megragadható. Egyfelől a modellkövetésben az akkor már kriminalizálódott (értelmezésünkben ennélfogva eltorzult) északi mintát követték. A munkáltatás és nevelés tiszta eszméje, a javíthatóság gondolata összemosódott a súlyos bűnözőkre vonatkozó, a társadalomtól történő szigorú elkülönítés célkitűzésével. (Maga a katolikus szegénység-felfogás sem kedvezett az eredeti eszmének, amelynek tagadása, mint tudjuk, alapját képezte a protestáns dologház ideájának.) Másfelől az állami gondoskodás központosítása, amely az abszolút állam lényegéből fakad, kedvezett annak, hogy egyszerre szolgáljanak többféle kötelezettséget: „komplex” intézeteket alapítottak, a társadalom rászorulóit mind egy helyre csoportosítva. A katolikus államok a rászorulókat egy tekintet alá vonták: hiányzott a segítő szempont, a munkakerülés „vétké”, a dologházi gondolat születésének kardinális pontja.

Az architektúrális feltételek tekintetében is *jelentős a különbség*. A protestáns hatóságok a dologházakat a megszüntetett szerzetes- és apácarendek kiürített kolostoraiban he-

lyezték el, így az építészeti környezet az egyházi architektúra határozta meg. Hasonlóképpen az ezt a modellt követő újonnan épített házak — a legtöbbször a holland Rasp- és Spinnhuis voltak mintái — ezek építészeti sajátosságait követték. Heß leírja, hogy a hamburgi dologház új épületének építőmestere, Hans Hamelau az építkezés megkezdése előtt, 1662-ben tanulmányúton járt Hollandiában, hogy épületéhez a holland tapasztalatokat megszerezze.

A katolicizmus államaiban a zárda, a kolostorok nem váltak fölöslegessé, nem ürültek ki, nem álltak rendelkezésre tehát üres, „totális” intézményeket magukba fogadni képes épületek (hacsak egyes erődítményekre nem gondolunk). Vagyis: *újakat kellett építeni*. Ennek hatása érzékelhető az építészeti megoldásokban (kevésbé kötötték a szakemberek fantáziáját az egyházi épületek szabályai). Az új házak egyben a feudális abszolutizmus, a fejedelmi hatalom deklarációjának is számítottak. Ugyanakkor az építkezés költségei szükségessé tették magas pártfogók jelentős pénzügyi támogatását is. A fegyintézet-alapítás fejedelmi jótekonyságként jelent meg. Az intézetek jelentős épületekké váltak: *kifejezték a fejedelmi hatalom tekintélyét*, bizonyos értelemben vett ékévé váltak városnak és tartománynak egyaránt, hiszen rajtuk a reneszánsz és a barokk

architektúra díszítőelemei is megjelentek.

Két német dologház

Miután 1666-ban a hamburgi dologház leégett, a városi magisztrátus a pótlását rendelte el. Az 1670-ben emelt új épület a Binnenalster keleti partján állott, 283x150 hamburgi láb alapterületen. Az intézet hátsó oldala a víz felé nézett. Ezen a szárnyon helyezték el, három emeleten egymás fölött, a férfiak hálószobáit. Úgy tűnik, a vizet az őrzésbiztonság szempontjából fontos tényezőnek tekintették. A földszinten voltak a súlyos bűnözők hálószobái (20 főt meghaladó befogadóképességű helyiségekben), férfiak és nők számára egyaránt. Összesen 500–700 férfit és nőt tudtak itt elhelyezni. (Melhop számításai szerint 400–500-at.) Közvetlenül a hálószobák mellé helyezték el a munkatermet, a „*Raspehgangor*”, a különösen engedetlenek számára fenntartott „*Bullenstall*”-al. Ugyancsak zárkákban voltak az első emeleten az államfogyok, mögöttük állt a nappali helyiségként használt „hosszú terem”. A padlás férfiak hálóterméül szolgált. A jobboldali szárny ettől csak egy ajtóval volt elválasztva, ott volt a női hálóterem, alatta a nők dolgozóhelyisége. *John Howard* látogatásakor háromszáznál több asszonyt számolt itt össze. Ennek a szárnynak a földszintjén a súlyos bűnözők osztálya mellett lakott a „*Raspehmeister*”, a munkavezető. A kolostorokra jellemző, négyszögletes udvar átellenbeni oldalán, a szemközti szárnyban további munkahelyek voltak férfiak számára, továbbá az inté-

zetigazgatóság szobái és egyéb gazdasági helyiségek, a konyha, a mosókonyha és a présház, valamint az istállók. Ez utóbbiak a gazdasági udvarba nyíltak. Távolabb, a főüzem zajától kissé messzebb, a déli szárny földszintjén és első emeletén nemek szerint elkülönítve a kórházi osztály volt berendezve. Az utcai oldalon helyezték el végül a szegények irodáját, igazgatósági helyiségeket, s a hivatalnokok lakásait és a templomot. A négy szárny által bezárt, szabályos négyzetet képező udvar közepén kút állott.

A holland minta után tervezett, az ottani kolostor-átalakításból eredő négyszögletes, zárt udvart körbeölelő fenyőtőház építészeti stílusa masszív, formájában az akkor uralkodó „olasz ízlést” követte. A tagolt homlokzat egyszerű pilléres elrendezésű volt. A négyszögletes zárt megoldás általános „divatnak” mondható: *Lipcse, Bréma, Lübeck, Kassel, Berlin* fenyőtőháza ugyanígy épült. E forma általános elterjedtségének nyilván nem egyetlen oka az eredeti zárda- és kolostorépületek szerkezete, hiszen a később emelt házaknál ennek követése nem lett volna okvetlenül szükséges. Kétségtől hatással volt a tervezőkre a reneszánsz építkezés szembeszökő jellemzője, a zárt, szabályos négyszög, mely az építészeti szépség általános érvényű szabályának, az arányos kifejezőmódnak megtestesülése. „*A két legfőbb alakzat a tökéletes kör és négyzet. Ezek a geometrikus alapformák meghatározó szerepet játszottak a reneszánsz központos terek kialakításában.*” (B. Szücs Margit) A német térségbe évszázados késéssel érkező reneszánsz hatása még a 17. század-

ban is érzékelhető. De nem lenne helyes lebecsülni az őrzésbiztonság szempontjait sem, melyek a teljesen zárt, belső udvaros épületegyüttesben tökéletesen érvényesíthetők.

Az *augzburgi fenyítő- és dologházat* (Zucht und Arbeitshaus) 1755-ben *Leonhard Christian Mayr* építőmester tervei szerint és irányítása mellett építették. Ami a börtönépítészet története szempontjából igen lényeges, a földszinten és az első emeleten berendezett zárkasor volt „*a nagyobb jelentőségű bűnözők számára*”. További érdekesség: a cellák fűthetőek, az árnyékszék kívülről üríthető, az ajtókon ételablakokat vágtak. Mindmáig nyitott kérdés a zárkafolyosó eredete. Lehetséges, hogy az építőmester a hazai kolostorokat tekintette mintának, de az sem kizárt, hogy az Augsburgon át Itália felé vezető fő közlekedési útvonalon érkezett hatásról lenne szó. (Mint arról alább még szó lesz, Itáliában már a 17. században fölbukkant a zárkafolyosós megoldás.)

Az *ártalmatlan bennlakók*, a csavargók, koldusok (kor és nem szerinti elkülönítési szempontokat figyelembe véve) nagy közös *termekbe* kerültek, a munka- és hálótermeket pedig csak egy ajtó választotta el egymástól. Több betegszoba is működött a fenyítőházban. Minden felekezetnek (már ti. a katolikusnak és az evangélikusnak is) külön kápolnát rendeltek. Tágas munkaudvara volt az épületegyüttesnek, melyhez egy jól áttekinthető veteményeskert járult. Az udvart és a kertet fal zárta körül, két végével az épülethez csatlakozva. Augsburgban, akárcsak Hamburgban a Binnentalster, az intézet egyik oldalát nyílt víz, a

Lechkanal zárta le. *Howard* egyenesen német sajátosságnak nevezte ezt a megoldást. A korabeli vélekedések szerint az intézet utcai frontja, dacára a berácsozott ablakoknak, az augsburgi barokk lakóházak hangulatát, kényelmét és stílusát idézte. Jóllehet az augsburgi fenyítőház alaprajza (sarkán kissé megtört négyzet) a holland, hamburgi és bérmai modelltől is eltávolodott. Az épületegyüttes már nem zár be szabályos udvart, a négyzet két oldala a kertet övező fal, ilyen értelemben a zárkasort, munkatermeket, igazgatási és kiszolgáló-helyiségeket magába foglaló épület „kinyílt”. A szárnyak kifelé még mindig zártnak mutatkoznak, a tervező még távol állt a barokkra jellemző patkó vagy U alakzattól (ami az 1710 és 1731 között épült Celle fegyintézetére oly jellemző). *Wölfflin* szerint a börtönépületekre is jellemző a patkó alakú építkezés koncepciója, hogy ti. a két előrenyúló szárny és a főépület közötti kapcsolat egy tisztán formális megfontolás eredménye, s az építőmester inkább gondolt architekturális gazdagságra, építészeti feladatának impozáns kiteljesítésére, mintsem az épület célszerűségére.

Ami viszont közös a hamburgi és augsburgi, s általában a kor újonnan emelt fenyítőházai között: *a törekvés a foglyok tagolására és lehetőség szerinti, a kor követelményeinek megfelelő módon történő szétválasztására*. A súlyos bűnelkövetők magánzárkákban való elhelyezése állt szemben a kis bűnösök közös bezárásával, a vizsgálati foglyok elkülönítésével. Ezek ellenére — miként *Pfeiffer* megállapítja — Németföldön „a meg-

nyirbált építészeti törekvések ismét roskatagságra kárhóztatták a fenyítőházak 18. századi működését.” Az egyik legnagyobb problémát a cél-tételezéseknek (úgy mint fenyítés, szegénygondozás, tébolyodottak kezelése) összekeveredése okozta, minek következtében mindenféle csoportképzés vagy elkülönítés lehetetlenné vált.

Pfeiffer megállapítása jellemző csakúgy a déli német abszolútizmusok börtönügyére, mint a holland és észak-német, utóbb „elkriminalizálódott” házak működésére. Némi változás a 18. században az ellenreformáció területén figyelhető meg, ahol a katolikus egyház egyfajta új típusú, intézeti gondozást kezdett szorgalmazni. Ennek egyik megnyilvánulása volt a római San Michele.

X. Ince idejében, 1655 körül épül Rómában a *Carcere nuovo*. Ez az „új börtön” kifejezetten egy büntető börtön céljára épült, 68 személy számára. Szabályos téglalap alakú, egy tömbből álló négyszintes épület, mely minden külső jegyével kora stílusjegyeit hordozta: építészetiileg kiegyensúlyozott lábazati szint, erőteljes főpárkányzat, plasztikus díszítések és barokk ablak-kávék. *Howard* évszázaddal későbbi tudósítása szerint *az épület a magánzárkák és a nagyobb, közös cellák keveréke volt*. A masszív, barokk épületet sarokpillérek szegélyezték.

Ugyanez időben az Itália-szerte eluralkodó bűnözés, a felfokozódó individualizmus következményeképpen fellépő féktelenség, a vagyonos osztályokhoz tartozó fiatalok tobzódásának észlelése a rendet igénylő hatalmat Firenzében arra sarkallta, hogy életre hívjon egy, a hollandihoz hasonló inté-

zetet a nehezen nevelhető, rakoncátlan, makacs ifjak számára. A nevelőotthon „*a magasabb rendek fiai számára*” nyílt meg. A *Filippo Franci* által alapított *Casa pia di rifugio* 1667-ben épült. Hasonlóképpen a későbbi milánói és torinói házakhoz, az említett házak alaprajza nem mutat különleges változást, mert mindegyiket már nem használt, de eredetileg másra épült házból építették át a megváltozott célok jegyében.

Ospizio di San Michele

Évtizedek folyamán, miként Hollandiában is, *megváltozott a nevelőintézetek személyzete*. Az egyházi gondozó intézmények, valamint a vallásos testvérségek és közösségek jó eredményei a 17. század vége felé új célokat hoztak a börtönügybe. Az egyházi hatóságok támogatásával a börtönügyben új utakra léptek. Ennek jegyében született meg 1703–04-ben az *Ospizio di San Michele*, XI. Kelemen pápa ösztönzésére Rómában, javítóház néven (*Casa di correzione*), a huszadik életévüket be nem töltött ifjak számára. A németalföldi minta után itt is megfogalmazták az intézet vezérlő gondolatát: „*nem elég a jogsértőt csupán büntetni, hanem nevelés útján jogkövetővé kell változtatni.*”

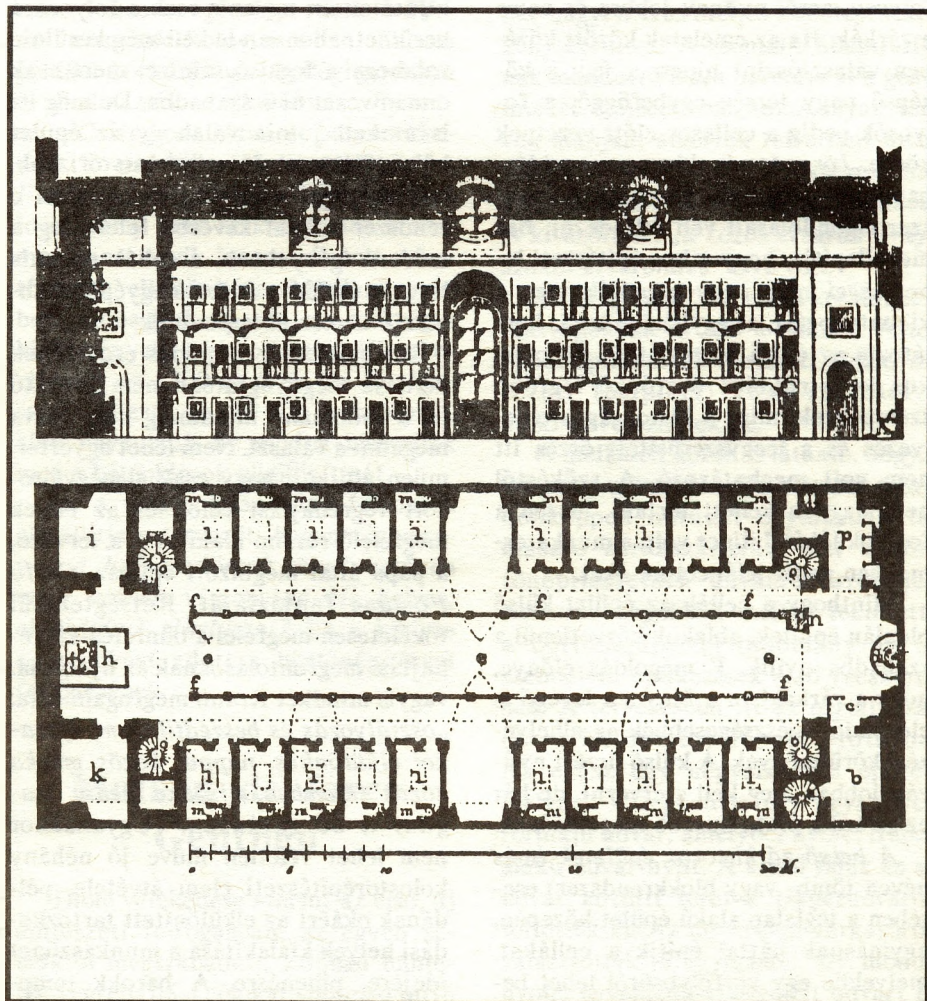
A San Michele egy speciális, büntetés-végrehajtási célra berendezett, négy osztályban egyenként 15–15 fiatal foglyot fogadni képes intézet volt. A háromemeletes, szabályos négyszög alaprajzú épületben a széles középső csarnok mindkét oldalán magánzárkák

BÖRTÖNMÚLT

sorakoztak. A börtönépítészet szempontjából újdonságnak számítottak a beboltzott keresztfolyosók, a központi terem megvilágítása, a helyiségek direkt szellőztetése és világosságának

megoldása a ház oldalfalán nyitott szokatlanul nagy ablakok által. Említésre méltók még a minden egyes fülkében az ablak melletti mélyedésben felállított árnyékszékek, valamint a

A San Michele előlnézeti képe és alaprajza

- a) utcai lépcső, b) felügyelői szoba, c) rács, d) kút, e) munkaterem, f) pad láncsal, g) nagyablak, h) oltár, i) sekrestye, k) iroda, l) zárkák, m) árnyékszékek, n) fenyítőhely, o) lépcső a prior és a fegyőr lakásához, p) tüzelőanyagraktár

zárkaajtó mellett, a folyosófalon vágott megfigyelőnyílások.

A San Michele alaprajzán jól szemlélhető az egyik legelterjedtebb börtönépítészeti megoldás, az úgynevezett *külső zárkasoros épület*. Ez egy téglalap alakú, néhány emeletes ház, melynek emeletein közepén fut végig a folyosó, arról nyílnak jobbra és balra a zárkák. Ha az emeletek között közepén választószint nincsen, úgy a középső nagy térség egybefüggő, a folyosók pedig a cellasor előtt vezetnek körbe. *Jörg Arndt* ebben a megoldásban már a későbbi panoptikus rendszer elgondolásait véli felfedezni. Bár megállapítja, hogy a kor építészeti lehetőségei még nem engedték meg a kibontakozást, az egyházi jelleg is korlátozta az építő fantáziát. A panoptikus konstrukciót ösztönző legfőbb szempontok, mint a biztonságos elhelyezés és a leegyszerűsített őrzés itt nem volt meghatározó. A szökéstől nem nagyon kellett tartani, hiszen a foglyok lábán bilincs volt, a munkatérmekekben pedig leláncolták őket.

Minthogy a cellák az épület külső oldalán épültek, ablakuk közvetlenül a szabadba nyílik. E megoldás előnye, hogy a zárkákban a fény s a levegő is elegendő, egészségesebbek az elhelyezési körülmények. A külső őrzést nyilván jobban meg kell szervezni, de hát ez az ára a praktikusabb megoldásnak.

A *belső zárkasoros épületek* (más néven tömb- vagy blokkrendszer) esetében a téglalap alakú épület közepén, egymásnak háttal építik a cellákat, melyekbe egy körfolyosóról lehet bejutni. (Ez is megoldható szintenként, de összefüggő légtérrel is, függőfolyosós rendszerrel.) Az épületben a cellá-

kon és a hozzájuk vezető folyosókon kívül általában nincsenek szintek, tehát a zárt épület belső tere a földszinttől a tetőig egybefüggő, így jól áttekinthető. E megoldás egyik jó példája a párizsi *Conciergerie*, mely a kívánalmaknak egy másik dimenzióját domborítja ki: a *biztonságot*. A zárkából kijutó elítélt ugyanis csak a folyosóra kerülhet, ahonnan le kell még kerülnie valahogy a legalsó szintre, mert csak onnan vezet út a szabadba. De még itt is át kell jutnia valahogy az épület külső falán, amit szigorúan őriznek. Egészségügyi szempontból azonban e rendszer sokkal kevésbé felel meg a modern igényeknek, a cellák ugyanis levegőt és fényt csak a nagypépület ablakain keresztül kaphatnak.

Az építészeti megoldás eredetének kérdése megnyugtatóan nem zárható le, a tudomány mindmáig nem tudta megadni a választ. Nem lehet egyértelműen állítani, hogy csak a megváltozott végrehajtási célok és az ennek megfelelő rezsim alakította a tervező, a pápa által megbízott építész, *Carlo Fontana* fantáziáját. Kétségtelenül tökéletesen megfelel a büntetés-végrehajtási megfontolásoknak az új forma, vagyis mindkét Krauß megfogalmazta: „*osztályozás és beszédtilalom, éjszakai elkülönítés, nappal közös munka közös teremben, éjszaka pedig magány a 60 zárkában.*” Ugyanakkor nem lehet véletlen műve jó néhány kolostorépítészeti elem átvétele, példának okáért az elkülönített tartózkodási helyek kialakítása a munkaszünet idejére, pihenésre. A barokk templomépítkezés néhány alapszempontja is érvényesült, mint a középső térség dominanciája, az oltár és a főterem

egybekötése. Az sem feledhető, hogy nemcsak az egyházi építető, de a valóságos építészeti környezet is meghatározta a tervezést. A *Casa di correzione* a San Michele kolostor épületegyüttesének részeként épült, működtetésében a lelki nevelés igen nagy szerepet játszott. A munkaterem homlokzati oldalát egy oldal zárta le. Persze nemcsak kolostorokban, hanem például kórházakban, kollégiumokban is alkalmazták az elkülönítést. *Foucault* a *College de Navarre* berendezését hozza föl példaként. *Pfeiffer Furttentbach* 1635-ös kórháztervét idézi, mely már zárkaépületet tartalmaz, mert egyik fontos cél volt a fertőzöttek elkülönítése. Minden egyes betegszoba fűthető volt, s a szükséges körülményeket biztosította. Hivatkozik még az 1200-as évek óta Európában létező, kb. 19 000 lepraházról, ahol ugyancsak ily módon kísérelték meg a bélpoklosok elkülönítését.

Ez a megfontolás nagy feladatok elé állítja a tervezőt: *hogy lehetőséges a befogadottak meglehetősen nagy számát viszonylag kis helyen, elkülönítve elhelyezni?* Ez a kihívás nagy lökést adott a börtönépítészeti fejlődésének.

Maison de force Gentben

Thole vélekedése szerint az első, új építészeti felfogásban, az egyéb sé máktól megszabadult, valóban büntetés-végrehajtási célokat szemmel tartó tervezés szerint emelt börtönépület az 1773-ban létesített genti intézet, amely egy központi udvar körül csillag

formában kialakított nyolc külön fogházépület volt. Tagonként körülbelül ezer ember elhelyezésére szolgált.

Flandriában kétszázezer lakos közül egy 1772-es becslés szerint mintegy százezer igen szegény. Ebből a körből csavargók, koldusok és rablók tömegei származtak. A hatóságok tehát nagyon is erőteljes ellenlépésekre kényszerültek. A zseniális államférfinak mondott *Vilain* harcolta ki a genti intézet építését, méghozzá olyan tervek alapján, amelyek felváltani hívták a barokk kolostorépítészeti hagyományokat a börtönépítészetben. A kitűzött cél „a közös elzárás — éjszakai elkülönítés” elve volt.

1775-ig csak 284 zárka készült el a csavargóknak és 250 a nőknek. A további építkezések (bejárati blokk, intézeti templom) 1830-ra, illetve 1835-re fejeződtek be.

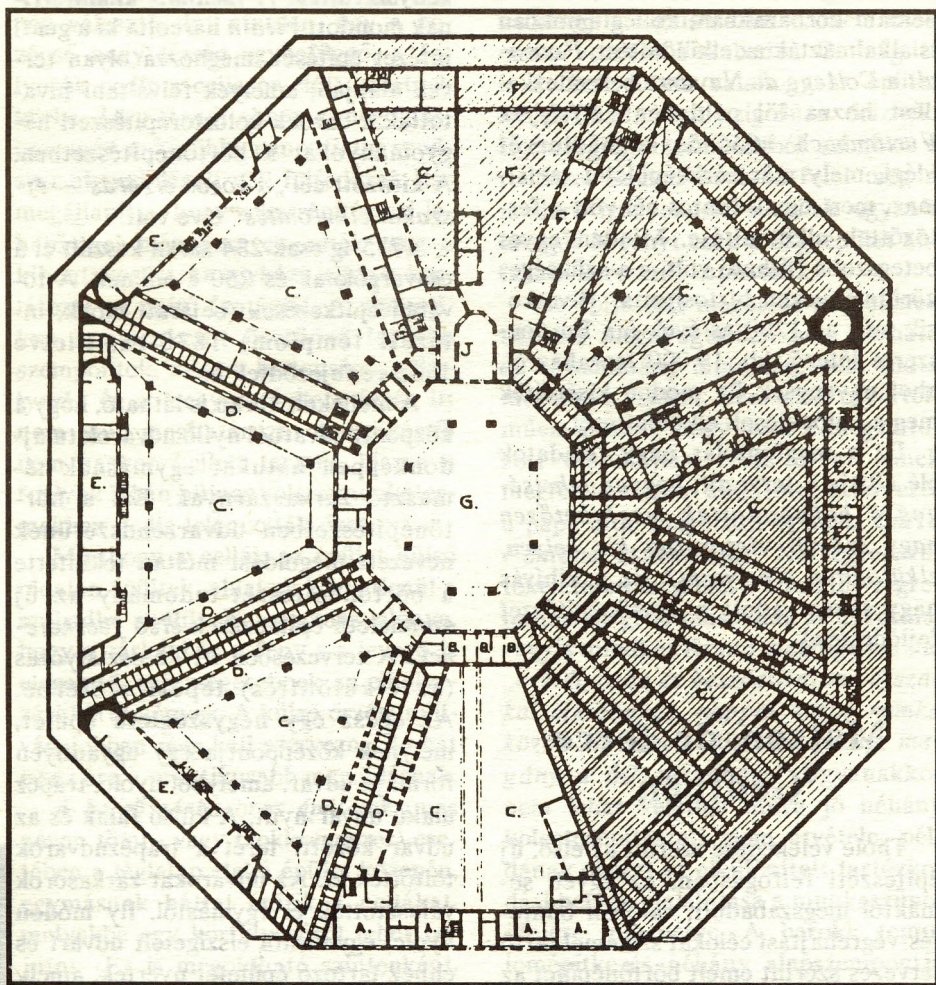
A mellékelt ábrán is látható, hogy a központi udvarból nyíló udvarok tulajdonképpen hátukat egymásnak támasztó zárkasárnyak. Ezt a börtönépítészetben udvarrendszerűnek nevezett megoldást méltán tekintette a börtönépítészet-tudomány az új szemléletű építkezések *első fecskéjének*. A tervezésben itt az osztályozás (az elkülönítés) lépett előtérbe. Az egész egy négyszögletű épület, melynek középpontja egy ugyanilyen formájú udvar, amelyből nyolc, trapéz alakú udvar nyílt. A külső falak és az udvar közötti teret a trapézudvarok töltötték ki. Az udvarokat zárkasorok választották el egymástól. Ily módon nyolc, egymástól elszigetelt udvart és ehhez tartozó épületet nyertek, amely kiválóan alkalmas volt az elitáltak különböző kategóriáinak szétválasztásá-

BÖRTÖNMŰLT

ra. *Elkülönítették például a fiatalok-rúákat, a visszaesőket.* Az éjszakára celláikba zárt foglyok (a zárkák mérete 2x1,5 m volt) napközben az udvarokban vagy a különböző méretű közös termekben tartózkodtak. Egészségügyi problémája ugyanaz volt, mint

a belsezőzárkás épületeknek, ugyanis a két szomszédos udvar cellasorai egymásnak háttal sorakozva, önálló ablakkal nem rendelkeztek; levegőt és világosságot csak az udvarok felől kaphattak. Utóbb a zárkasorhoz vezető folyosókat beüvegezték, így a leve-

A genti fegyintézet alaprajza

A) igazgató lakása, B) elosztóhelyiségek, C) udvarok, D) alvócellák, E) étkező, iskolaterem, a munkatermek, F) raktárak, G) központi udvar, H) kápolna

gőztetés még bonyolultabbá vált. Ezen a legalapvetőbb börtönhigiéniai követelményeket sem biztosító építészeti megoldáson próbáltak azután a *mil-banki House of correction* építésénél javítani. Az intézet egy nyolcszögletű fallal körülvelt térség közepén elhelyezett hatágú csillagra emlékeztetett. Alapelve ugyanaz, mint a genti intézete, de a cellák levegőztetését és világítását oly módon oldották meg, hogy az udvarok pereme nem a szomszédos cellasorral találkozott közvetlenül (közük szabad térség ékelődött), s így önálló külső fronttal rendelkezve, a zárkákön külön ablakokat lehetett vágni. Valamennyi cella közvetlen kapcsolatban volt a szabad levegővel. A belső udvart körülölelő épületomb hivatali lakásai sem érintkeztek közvetlenül a zárkatömbökkel, mint

Gentben, így azok is szabad levegőhöz juthattak.

Összefoglalva a változásokat: a 17–18. század fordulója megteremtette az önálló börtönépítészetet. Azt a börtönarchitektúrát, amely immáron megszabadulva egyházi építészeti kötöttségeitől, alárendelhetette a tervezést a büntetés-végrehajtás éppen aktuális céljainak. A legfontosabb eredmény a későbbi „*csillagszárnyakká*” váló, *külső vagy belső zárkasoros börtönépületek modelljének kialakulása*, majd ezek bekapcsolása egy csillagszerű elhelyezésű modellbe. A központi udvar szerepe megmaradt a kolostorépítkezésekből, ez azonban a korábbi közös tevékenység helyéből egyre inkább a központi ellenőrzés és az elosztás centrumává vált.

Dr. Mezey Barna

Nemzetközi kapcsolatok

1992. november 23–27. között a magyar büntetés-végrehajtás vendége volt *Jean-Paul Laborde*, a francia bv. főigazgatóság igazgatóhelyettese és *M. Lintanf*, a Fresnes-i központi börtön igazgatója.

A két francia szakember — tapasztalatcseréje végén — meglelégedéssel nyilatkozott a magyar börtönviszonyokról.

1992. december 14–21. között *dr. Boros János* bv. alezredes a HEUNI vendégeként Finnországban járt a finn Bv. Op.-vel közös kutatás előkészítése ügyében.

1993. február 4–7. között *Pongrácz György* bv. alezredes, az informatikai főosztály vezetője és két munkatársa Angliában tanulmányozta az angol büntetés-végrehajtás számítógépes informatikai rendszerét.

1993. február 15–16-án a lengyel börtön-főigazgató meghívására Lengyelországban találkoztak a házigazdák a cseh, szlovák és magyar főigazgatókkal, és véleményt cseréltek a visegrádi országok büntetés-végrehajtási gyakorlatáról.

94 A vásárvárosban március elején rendezett kiállításon, amely a magyar felsőoktatási intézmények világát mutatta be, a Rendőrtisztí Főiskola bv. tanszékének képviselőjében 4 színes tabló kínált bepillantást a büntetés-végrehajtási Intézetek életébe

Új jogszabályok és belső rendelkezések

Törvények

Az 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról rendelkezik. A törvény célja, hogy ha az e törvényben meghatározott jogszabály kivételt nem tesz, személyes adatával mindenki maga rendelkezzen és a közérdekű adatokat mindenki megismerhesse. (Az alkotmányos jog védelme érdekében az Országgyűlés adatvédelmi biztost választ.)

Az 1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szól. A törvény módosította az országgyűlési és a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló törvényeket. Ennek alapján a választók nyilvántartásának összeállításához a bv. intézeteknek is adatot kell szolgáltatni az önkormányzati jegyzők részére.

A törvényességi óvás helyébe lépő felülvizsgálati eljárást az 1992. évi LXVIII. törvény a Polgári perrendtartásban és az ahhoz kapcsolódó jogszabályokban, míg az 1992. évi LXIX. törvény a Büntetőeljárásban teremtette meg.

Az 1992. évi LXXIV. törvény az általános forgalmi adóról rendelkezik. E szerint az adó általános mértéke az adó alapjának 25%-a, bizonyos termékek-nél és szolgáltatásoknál pedig 6%. Kivételt — 0% — csak a lakosság részére háztartási célra értékesített illetve szolgáltatott villamosenergia és gyógyszertermékek képeznek.

A magánszemélyek jövedelemadóját az 1992. évi LXXV. törvény módosította. Rendelkezéseit az 1993. január 1-jétől megszerzett jövedelmekre és keletkező adókötelezettségekre kell alkalmazni.

A magzati élet védelmét az 1992. évi LXXIX. törvény vezette be, amely rendelkezik a várandósági pótlékról. Ez első ízben annak a hónapnak az első napjától jár, amelyben a terhesség 13. hete megkezdődik. Összege a korábbinál eggyel nagyobb gyerekszámra megállapított, egy gyermekre jutó családi pótlék összegével azonos. Részletes szabályai külön kormányrendeletben találhatók.

A kormány rendeletei

A kormány 148/1992. (XI. 12.) számú rendelete a közúti közlekedés szabályairól szóló miniszteri rendeletet módosította és egészítette ki. A rendelet 1993. március 1-jétől hatályos. Fontos rendelkezése többek között, hogy lakott területen legfeljebb 50 km/óra sebességgel szabad közlekedni, a gépkocsit tompított

fényszóróval nappal és jó látási viszonyok között is ki kell világítani, a biztonsági övet a hátsó ülésen utazó személynek is be kell csatolni.

A kormány 149/1992. (XI. 17.) számú rendelete alapján a vagyonyilatkozat benyújtásának határideje 1993. május 31.

Az 1/1993. (I. 13.) Korm. rendelet a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) összegét havibér alkalmazása esetén 9000 Ft-ban, órabér alkalmazásakor 52 Ft-ban állapította meg.

A kormány tagjainak rendeletei

Az igazságügy-miniszter 2/1993. (I. 15.) IM rendelete az országgyűlési képviselői igazolvánnyal az IM büntetés-végrehajtás objektumaiba történő belépést szabályozza. E szerint az országgyűlési képviselő jogosult munkanapokon a hivatali munka kezdetétől annak befejezéséig — a zárt területek kivételével — az objektumba belépni. A zárt területre történő belépés engedélyezése az IM közigazgatási államtitkára hatáskörébe tartozik.

A 3/1993. (I. 30.) KHVM rendelet a belföldi távközlési szolgáltatások díját módosította. A rendelet megkülönböztet nappali csúcsidőt (9–15 óráig), valamint nappali (7–9-ig és 15–18 óráig), kedvezményes díjazású (5–7 óráig és 18–22 óráig, szombat és vasárnap 5–22 óráig) és éjszakai (22–5 óráig) tarifákat.

Az Alkotmánybíróság határozatai

A 60/1992. (XI. 17.) AB határozat tartalmazza, hogy a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény garanciális szabályainak mellőzésével hozott minisztériumi és egyéb központi állami szervektől származó, jogi iránymutatást tartalmazó leiratok, körlevelek, útmutatók, iránymutatások, állásfoglalások és egyéb információs jogértelmezések kiadása és az ezekkel való irányítás gyakorlata alkotmányellenes.

Az Alkotmánybíróság 62/1993. (XII. 11.) határozata a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományú tagjainak nyugdíjáról szóló 22/1971. (VI. 1.) Korm. rendelet 29. § (2) bekezdésének 2. mondatát, mely szerint: „A miniszter személyes hatáskörében hozott döntése ellen további jogorvoslatnak nincs helye” — megsemmisítette. Ennek alapján a határozat bíróság által felülvizsgálható.

Intézkedések

A 0285/1992. (IK Bv. Mell. 1993. évi 1) OP intézkedéssel Módszertani Útmutató került kiadásra az 1982–1992. között történt szökések, szökési kísérletek és rendkívüli események elemzéséről.

A 0104/1993. (IK Bv. Mell. 2.) OP intézkedés a bv. alkalmazottai részére nyújtott egyes egészségügyi szolgáltatások díjáról rendelkezik. Az intézkedés 2. pontjában szerepel, hogy azoknak, akik az éves kötelező szűrővizsgálattal egyidőben kérik a járművezetői alkalmassági vizsgálat elvégzését, a szolgáltatásért nem kell fizetniük.

A 0105/1993. (IK Bv. Mell. 2.) OP intézkedés a bv. hivatásos személyi állományú tagjai részére 1992 és 1993 évre 5-5 nap rendkívüli szabadságot biztosít. Az 1992-re biztosított rendkívüli szabadságot 1993. június 30-ig ki kell adni.

A 0106/1993. (IK Bv. Mell. 2.) OP intézkedés a bv. vállalatokhoz vezényelt hivatásos állományúak beralapját a költségvetésbe helyezte át.

A 0207/1992. (IK Bv. Mell. 1993. évi I.) OPh intézkedés 1993. január 1-jétől módosította a fogvatartottak ételmezési normáit.

A 0208/1992. (IK Bv. Mell. 1993. évi I.) OPh intézkedés az illetményelőleg folyósításának és visszafizetésének új szabályait tartalmazza. Ennek alapján 1993. január 1-jétől folyósítás az intézetparancsnokok hatásköre. Az adható illetményelőleg felső határa — kivételes esetben — a dolgozó nettó illetményének háromszorosa lehet. A visszafizetés határideje 6, illetve maximum 12 hónap. Az illetményelőlegben nem részesíthetők körét az intézkedés tartalmazza.

A 0201/1993. (IK Bv. Mell. 2.) OPh intézkedés a próbaidős újfelszerelők ideiglenes ruházati alapellátási normáját és a személyi állomány ruházati utánpótlási illetményét rendezte.

A 0202/1993. (IK Bv. Mell. 2.) OPh intézkedés a személyi állomány étkeztetésére vonatkozó új szabályt tartalmazza. E szerint az intézeti közétkeztetések megszűnnek, s a konyhák üzemi konyhaként működnek tovább.

A megosztott világ (1945–1989)

Tankönyv? Kézikönyv? Ismeretterjesztő kötet? Az elmúlt évek katonapolitikai folyamatainak valós ábrázolása? Politológiai kiskaté? Tisztán egyik sem, mégis mindegyik.

Egyre sürgetőbb igény, hogy az elmúlt közel fél évszázad politikai, katonapolitikai és gazdasági változásait minden ideológiától megtisztítva, pártpolitikai megfontolásoktól mentesen, nemzetközi és magyar összefüggésekbe ágyazott tényként ismerje meg az ország lakossága. *Fischer Ferenc*, a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem tanára ilyen könyv megírására vállalkozott. A szerző a mű megszületésének okairól így ír: „A könyv első, rövid verziója abból az igényből született, hogy a rendszerváltás eredményeként használhatatlanná váltak az 1945 utáni éveket tárgyaló tankönyvek vonatkozó fejezetei. E könyvek ismeretanyaga nem csupán 'inflálódott', hanem jelentős részük ellentmondott a történelmi tényeknek...”

A szerző szaktanulmány, esszé, forrásközlés változatos műfajaiban egyaránt a történelmi elemzés legfontosabb kritikai műveletével, a látszat és a lényeg szétválasztásával kínál izgalmas szellemi élményeket, invitál felelősségteljes gondolkodásra. Természetesen — mivel a közelmúlt világtörténelméről van szó — több vitatható elem található a könyvben. Különösen igaz ez az 1970-es, '80-as évek ábrá-

zolására. Nagyon sok kutatómunka vár még a történészekre, mert a levéltárak anyagai csak kevesek számára (voltak) nyitottak. A titkolózások kora ugyan még nem ért véget, de a hidegháború nagy nemzetközi konfliktusait (berlini fal, karibi rakétaválság stb.) elemző, feldolgozó irodalom a nyugati archívumokban hozzáférhető. Az egykori szovjet levéltárak anyagainak feltárásával és az újabb eredeti nyugati dokumentumok ismeretében lehet csak igazán megérteni a hidegháború „elmélyülését”. A szerző elsősorban az utóbbi évek NSZK-szakirodalmára és a németre fordított, a világ fő folyamatait értően, a tényeket tisztességgel bemutató, a korábbi leegyszerűsített ábrázolásoktól mentes angolszász írókra támaszkod(hat)ott. Éppen ezért óriási jelentősége van, hogy Magyarországon elsőként jelenik meg a föld minden országát érintő, politikáját befolyásoló, gazdaságát meghatározó globális folyamatok reális bemutatására vállalkozó szakirodalom.

A mű *nem eseménytörténeti összefoglaló*, hanem a nemzetközi fejlődési irányzatok *ok-okozati összefüggéseinek* ábrázolása. Erényei közé tartozik, hogy a bőséges idézetek mellett szemléltetést segítő, a nagypolitikai folyamatokat remekül érzékeltető, Magyarországon eddig nyomtatásban alig látható *térképek* fokozzák az olvasás nyújtotta élményt.

A megosztott világ az eddigi történelemoktatás egysíkúságát, az Európa-centrikus gondolkodásmódot törli szét. A hidegháború időszakában Európa ugyanis már nem volt meghatározója a világpolitikának, inkább csak a két „szuperhatalom” rivalizálásának tárgya, színtere. Nem a kapitalizmus vagy a szocializmus győzelme volt tehát a tét — ahogyan a hivatalos történelemoktatás hirdette —, hanem az USA vagy a Szovjetunió hegemoniájának térhódítása. Fischer Ferenc könyvében nem azt állítja, hogy a globális gondolkodásmód lenne egyedül az üdvözítő. Nem a közelmúlt történetéből vett önkényes példákkal igazolja feltevését, hanem logikusan érvel, a tudomány eszközeivel bizonyít. Természetesen a tudós mellett a tanár is megmutatkozik, a formának, a módszertannak ugyanakkora szerepet szán könyvében, mint a tartalomnak.

A szellemes és kifejező könyvborító, az ötletes grafika képbe sűríti a mű

tartalmát. A figyelemfelkeltésen túl kíváncsiságot ébreszt mint egy jó reklám, és az ember azt veszi észre, hogy már órák óta a könyvet olvassa. A borító utal Észak és Dél ellentmondásaira, Észak meghatározó szerepére, gazdasági fejlettségére, Kelet és Nyugat rivalizálására, hegemoniájuk kiterjesztésére, míg a hátsó borító a lehetséges (talán már nem is olyan távoli) jövőt ábrázolja, Dél meghatározó szerepét.

Az írás tudományos értékét csak emeli, hogy nyelvezete fordulatos, közérthető. Világpolitikai folyamatokra érzékenyen figyelő, tájékozottságot elmélyíteni igyekvő olvasók haszonnal forgatják majd *A megosztott világ* lapjait. Magára valamit adó könyvtár pedig bizonyára a kézikönyvek polcára helyezi Fischer Ferenc új szemléletet árasztó könyvét. (IKVA Kiadó, 1992)

Szabó Mihály

Megadták a módját

A francia büntetés-végrehajtás évkönyve

A francia bv. megadta a módját: 445 oldalon, nyolc színes fényképpel és számtalan táblázattal jelentette meg elegáns 1991-es évkönyvét. Miért csak most adunk hírt róla? Mert szerkesztőségünk csak most jutott birtokába. Másrészt az adatokat mindig január elsején zárják, tehát az 1992-es évkönyvet majd csak 1993 folyamán vehetjük kézbe.

A bevezető szöveget *Jean-Claude Karsenty*, a Párizsban székelő Büntetés-végrehajtási Igazgatóság vezetője írta. Mindjárt az elején kijelenti, hogy 1991 folyamán tovább erősödött Franciaországban az a tendencia, amely az eddigi büntetés-végrehajtási struktúrát robbanással fenyegeti. *A fogvatartottak száma nem várt módon megnövekedett. Elérte az ötvenhétzetet*, ami az 1992. január 1-jei francia lakosság 1,15 ezrelékével egyenlő. *„Ilyen körülmények között újra kell fogalmaznunk az igazgatóság előtt álló feladatokat, újra meg kell határoznunk a megoldás irányvonalát”* — írja. Ezzel párhuzamosan újabb eszközökkel kell felruházni a büntetés-végrehajtást ahhoz, hogy betölthesse azt a szerepet, amit a francia társadalom ráosztott. A fogvatartottak őrzése és ellátása nyilván továbbra is elsődleges feladata marad, de napjainkra az is bizonyossá vált, hogy a börtön szorosan kötődik az állam életéhez, mondhatni alkotóelemévé vált. Ilyen értelemben szorgalmazza Kar-

senty úr, hogy a büntetés-végrehajtást iktassák be az állampolitika kereteibe. Ezen belül kell foglalkozni a szabadulókkal és az otthonmaradottakkal, a kapcsolattartás javításával, a börtönben folyó oktatással és továbbképzéssel, a börtönkapacitás és a börtön-személyzet jövedelmének növelésével.

A személyzetről szólva kiemelendő feladatnak tartja a kezdők magasabb szintű felkészítését és továbbképzését. Ugyanilyen hőfokon igényli Karsenty úr a börtönigazgatóságok felszerelését megfelelő távközlési és adatfeldolgozó rendszerekkel.

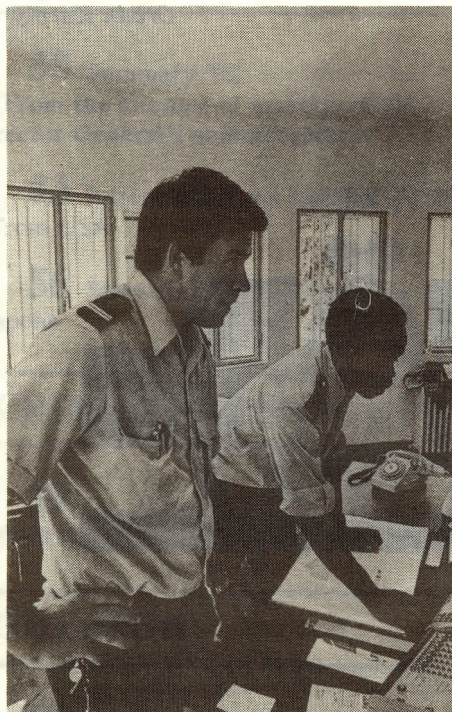
A könyv hét részre, tizenkilenc fejezetre és negyvenhárom szakaszra oszlik, s ezek mindegyike külön címet, alcímet visel.

Az első rész a büntetés-végrehajtás gondjaira bízott fogvatartottak és a „nyitott környezetben lévők” helyzetét taglalja. Az előbbieket harmincegy táblázat illusztrálja. Az utóbbiak közé azok tartoznak, akiket nálunk is ismert büntetésnemekkel sújtottak. Ilyenek a *próbadöcsök*, a *feltételes*

szabadon bocsátottak (van akit az igazságügy-miniszter, és van, akit a büntetés-végrehajtási bíró szabadon bocsát), a *közérdekű munkára ítélték* és a *próbaidős elhalasztott büntetésűek*. Őket a próbaidőszakot ellenőrző és segítő bizottságok tartják nyilván.

A fenti ítéletfajták alá esők száma 1992. január 1-jén 107376 személy volt. Mivel egy emberre több ilyen büntetés is eshet, a személyek, illetve büntetések aránya 100:111.

A második rész A bírói ítéletek alkalmazása címet viseli. Az első fejezet a szabadságvesztés-büntetésüket töltő fogvatartottak elosztásával, áthelyezésével, kiadatásával, a kijárási engedély

Ügyeleti szoba az orleans-i börtönben

megadásával, büntetés-csökkentéssel vagy felfüggesztéssel és a büntetés részekre bontásával, illetve a félszabad státusz és a kívülhelyezés kérdésével foglalkozik.

A második fejezet az ítélelhozatal előtti intézkedésekről és a nyitott környezetben végrehajtott büntetésekről ad bőveges információt. A harmadik rész a börtönélet mindennapjait tükrözi a *Fogva tartás* és a *Szabályok és módszerek* című fejezetekben.

A negyedik rész a beilleszkedés és a közösségi részvétel kérdéseit járja körül társadalmi és szakmai szempontok szerint. Munka- és elhelyezkedési lehetőségekről, kábítószerhasználatról, egészségügyi problémákról nyújt hasznos adatokat.

Az ötödik rész az emberi erőforrásokat veszi számba. Tulajdonképpen a személyzet alkalmazását, mozgását, elismertségét, élet- és munkalehetőségeit, valamint képzésének milyenségét térképezi fel. *Az évkönyv negyedik fejezete* arról tudósít, hogy „A büntetés-végrehajtási igazgatóság elhatározta a bv. intézetek őrszemélyzetére vonatkozó 1989-ben felállított elméleti organigrammák felülvizsgálatát.” A hangzatos kijelentés mögött az rejlik, hogy 1990 novembere és 1991 decembere között felmérést végeztek a bv. intézetekben, melynek eredményeként a betöltetlen munkahelyekről pontos kimutatás született; a létszám bővítése és a munka hatékonyabbá tétele függvényében sorrendet határoztak meg; a meghozandó pénzügyi törvényekhez megfelelő bázist teremtettek a költségvetés számára. A felmérést a helyszínen, az intézeti igazgatók bevonásával végezték.

A hatodik rész az épületek állagával, a felszereléssel, valamint eszközfelhasználással, munkaszervezéssel, adatfeldolgozással és irodai ügyletekkel foglalkozik.

Az utolsó rész első fejezete foglalkozik az intézetek egészségügyi problémáival, a szociális ügyek országos felügyeletének intézkedéseit veszi számba. Többek között „a nemi jellegű bűntettek és kihágások elkövetőinek kezelését célzó” intézkedésekről, halálesetekről, súlyos incidensek kivizsgálásáról ad hírt. 1991 folyamán 237 fogvatartott ilyen jellegű panaszát vizsgálták ki.

A sajtó, a külső és belső kapcsolat-tartás, a kutatások, tanulmányok, a nemzetközi kapcsolatok és az adat-

gyűjtés kérdéseit a második fejezetbe sorolták a szerkesztők.

Utoljára a személyzet elleni agresszív cselekedetekkel, forgalmi balesetekkel, illetve a hitelvisszafizetés és jogorvoslat ügyeivel foglalkozik a könyv. A tartalomjegyzék segítségével sok mindenről külön is képet nyerhet az érdeklődő (franciául értő) olvasó.

Vajon a magyar büntetés-végrehajtást reprezentáló első évkönyvet mikor veheti kézbe a tájékozódást kereső szakember és a terület gondjait, eredményeit alig-alig ismerő széles olvasóközönség? Annyit tudunk: folyik az anyaggyűjtés, az előkészületi munkák jól haladnak...

Orbán Károly

MINDEN PÉNTEKEN

BÖRITŐN
ÚJSÁG

102

CONTENTS

STUDY

1 Dr. Ferenc NAGY: In a legal state

WORKSHOP

13 András CINKE: Fourty question marks

27 Lajos JÁKÓB: Reflection

FORUM

35 Summary '92
(From the minutes of meeting of Director General's annual report)

53 Imréné SZALAI: Letters from USA

56 János SZÉKELY: Use of weapons

CRIME PREVENTION

59 Dr. Ágnes KÖVÉR: THE THIRD SECTOR

OUTLOOK

66 László SZALAI: In „the Markó” of Vienna

69 Dr. Pál SEREG: Twofold conference

73 László HUSZÁR: Wildeast?

76 Resolution

PORTRAIT

79 Dr. Pál SEREG: The world is getting smaller and smaller

PRISONPAST

85 Dr. Barna MEZEY: Until the first star-shaped prison

BRIEFLY

94 International relations

95 New legislation and internal rules

COLLECTION

98 Mihály SZABÓ: Divided world

100 Károly ORBÁN: Well-done (On French Prison Administration's yearbook)

INHALT

STUDIE

1 Dr. Ferenc NAGY: Im Rechtsstaat

WERKSTATT

13 András CINKE: Vierzig Fragezeichen

27 Lajos JÁKÓB: Spiegelbild

FORUM

35 Zusammenfassung '92
(Aus dem Protokoll der Sitzung des Generaldirektors)

53 Imréné SZALAI: Briefe aus den Vereinigten Staaten

56 János SZÉKELY: Waffengebrauch

VERBRECHEN- PREVENTION

59 Dr. Ágnes KÖVÉR: Der dritte Sektor

AUSBLICK

66 László SZALAI: Im Wiener „Markó“

69 Dr. Pál SEREG: Konferenz mit zwei Gesichtern

73 László HUSZÁR: Wildost?

76 Enderklärung

PORTRÄT

79 Dr. Pál SEREG: Die Welt wird immer kleiner werden

GEFÄNGNIS- GESCHICHTE

85 Dr. Barna MEZEY: Bis zur ersten Sternform

KURZ

94 Internationale Beziehungen

95 Neue Rechtsregel und innere Bestimmungen

SAMMLUNG

98 Mihály SZABÓ: Die geteilte Welt

100 Károly ORBÁN: Sie haben es in gehöriger Form getan (Über das Jahrbuch des französischen Strafvollzuges)

TARTALOM

TANULMÁNY

1 Dr. Nagy Ferenc: Jogállamban

MŰHELYSAROK

13 Cinke András: Negyven kérdőjel

27 Jákób Lajos: Tükörkép

FÓRUM

35 Számvetés '92
(A parancsnoki értekezlet jegyzőkönyvéből)

53 Szalai Imréné: Amerikai levelek

56 Székely János: Fegyverhasználat

BŰNMEGELŐZÉS

59 Dr. Kövér Ágnes: A harmadik szektor

KITEKINTÉS

66 Szalai László: A bécsi „Markóban”

69 Dr. Sereg Pál: Kétarcú konferencia

73 Huszár László: Vadkelet?

76 Zárónyilatkozat

KÖZELKÉP

79 Dr. Sereg Pál: A világ egyre kisebb

BÖRTÖNMÚLT

85 Dr. Mezey Barna: Az első csillagig

RÖVIDEN

94 Nemzetközi kapcsolatok

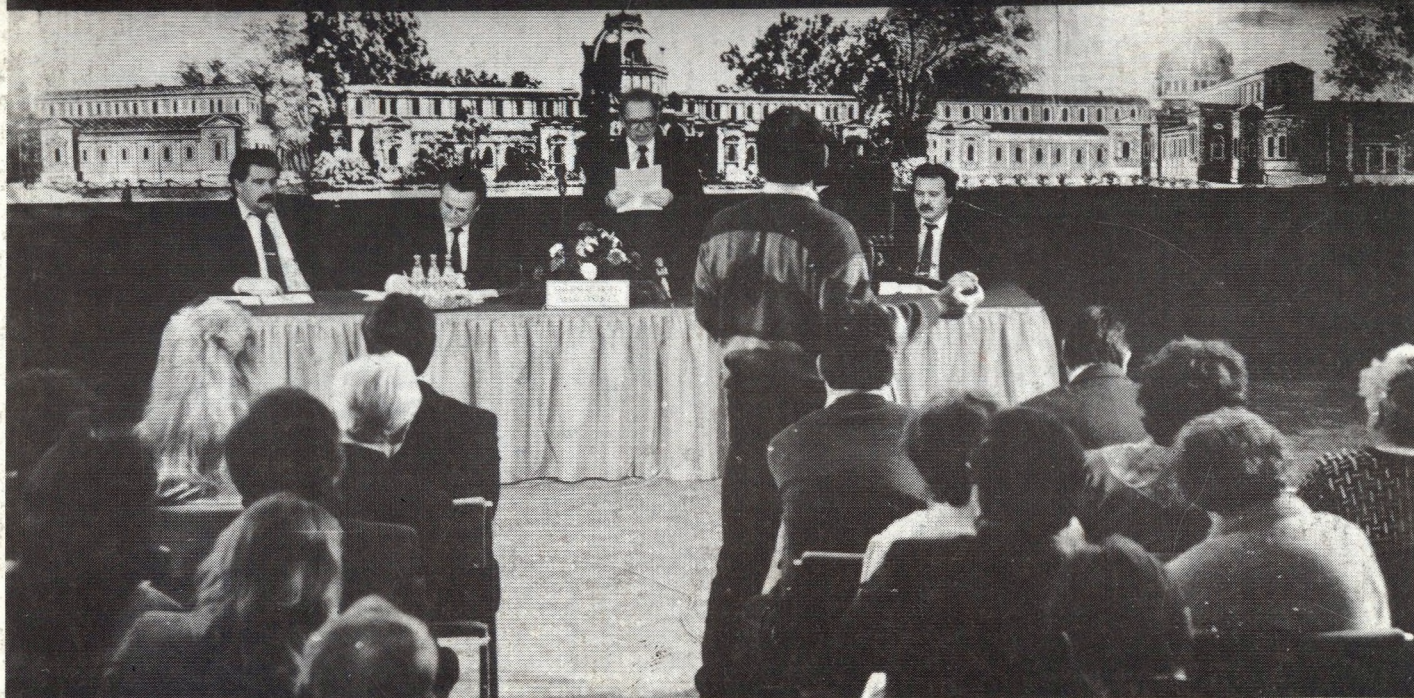
95 Új jogszabályok és belső rendelkezések

TÉKA

98 Szabó Mihály: A megosztott világ

100 Orbán Károly: Megadták a módját
(A francia büntetés-végrehajtás évkönyvéről)

**BÜNCSELEKMÉNYEK ÁLDOZATAINAK NAPJA
EUROPÁBAN**

A bűncselekmények Áldozatainak Napján, február 22-én, valóságos jelenségre hívta fel a figyelmet a Fehér Gyűrű-mozgalom. A legújabb kriminológiai kutatások szerint ugyanis Európában átlagosan minden ötödik lakos bűncselekmény áldozata lesz.

nyújtott a felügyelők és nevelők együttműködése, amely a formális, az életveszélyből fakadó intézkedésekben merül ki. Nagyon szegényes a probléma követése, vagy egyáltalán meg sem fogalmazódik.

Mivel ez az írás emberek viselkedésével, véleményével foglalkozik, az ítéletek sem a szereplőkre, sem a körülményeikre vonatkozóan nem kerülhetők el. Annak megfelelően, hogy ítéleteink milyen szemléletű, világnezeti, erkölcsi és szaktudományos beállítottságból, ismeretekből indulnak ki, következtetéseink is különbözőek lehetnek. De ez korántsem baj. Sőt, a kép így teljesebb ki igazán.

Jakob Lajos

megfogalmazni, hogyan valósul ez meg konkrétan.

Mennyire érzik hatékonynak munkájukat a nevelők és a felügyelők?

Az esetek zömében a hatékonyságot kizárólag a feladat végrehajtásában jelölték meg. A szolgáltatellátás területén előforduló nehézségek a nagy leterheltségből, a magas elítéllettszámból, a „szubjektíven alkalmatlan” tartott testületi tagok” jelenlétéből fakadnak.

A vizsgált személyek keves, de formális sikertől tudnak beszámolni. Kudarcaikat, örömeiket, amelyeket munkahelyen érik az állományt, első sorban a kollégákkal osztják meg. Kévesbé jellemző, hogy „hazaviszlik”. A kritikus feladat megoldásakor az adminisztratív intézkedések sorrendjét határozotlan, magabiztosan adták elő. Sokkal batarozatlanabb képet